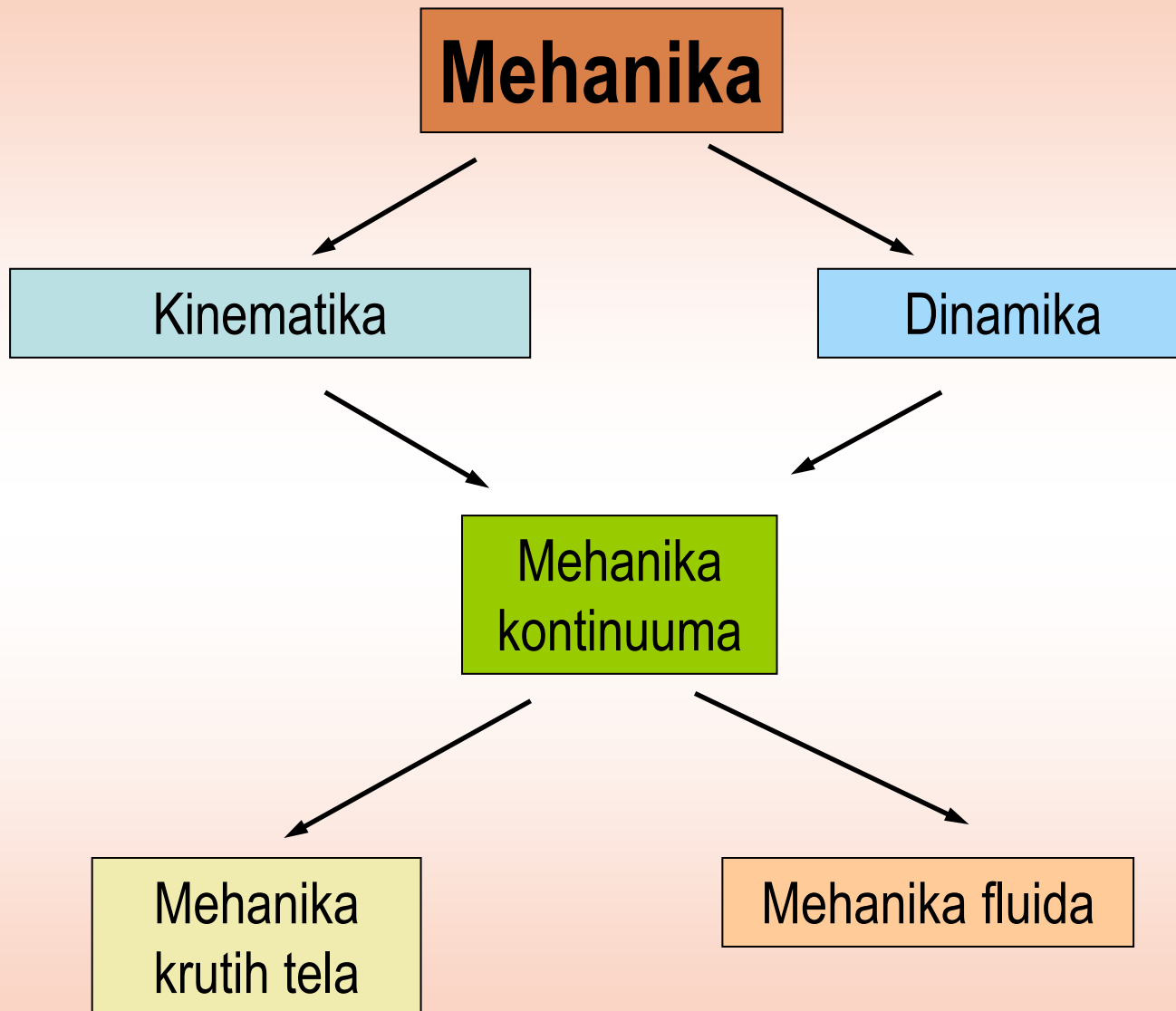

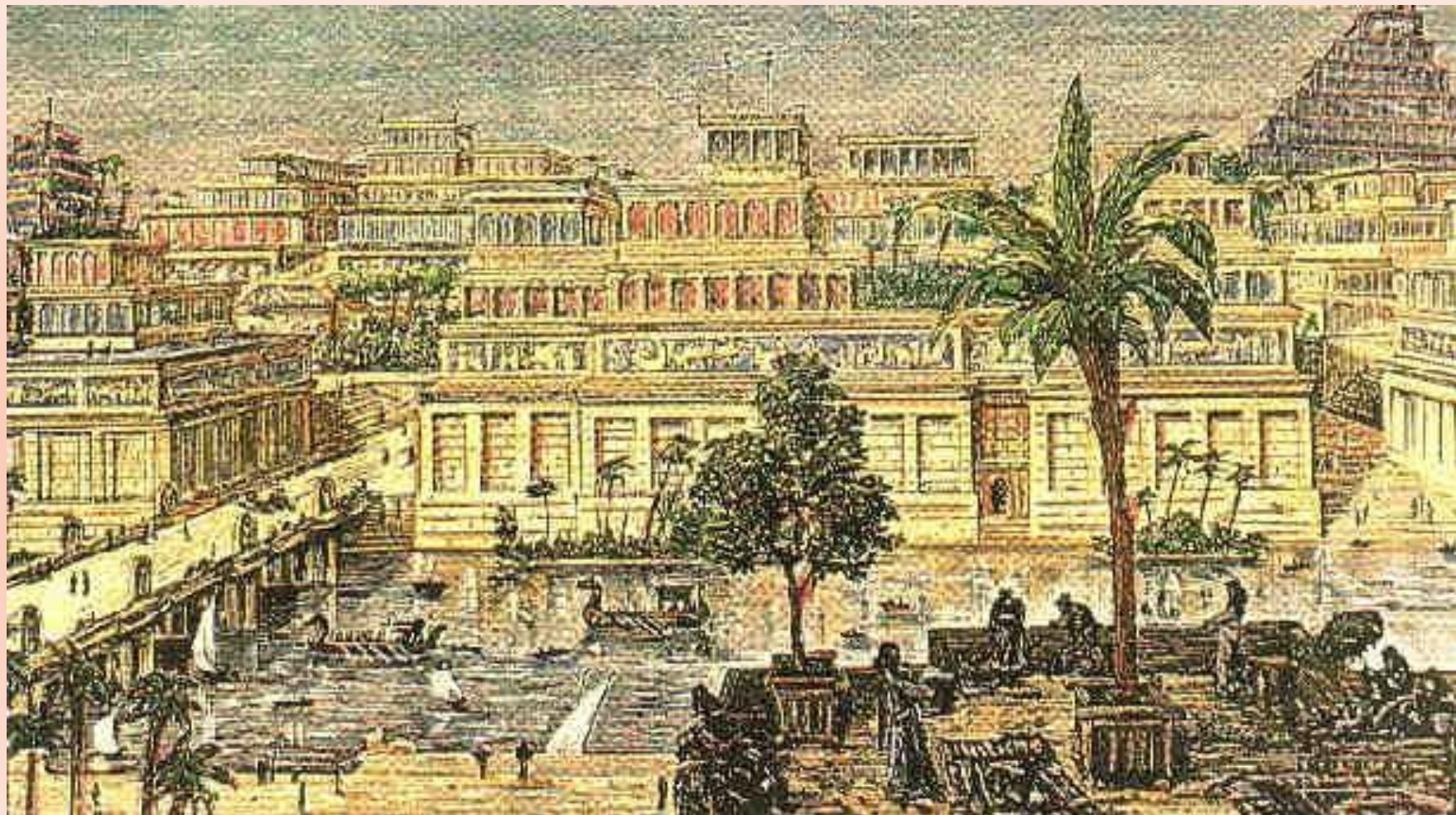

Osnove hidrotehnike, hidromehanike i geotehnike

Uvodno predavanje

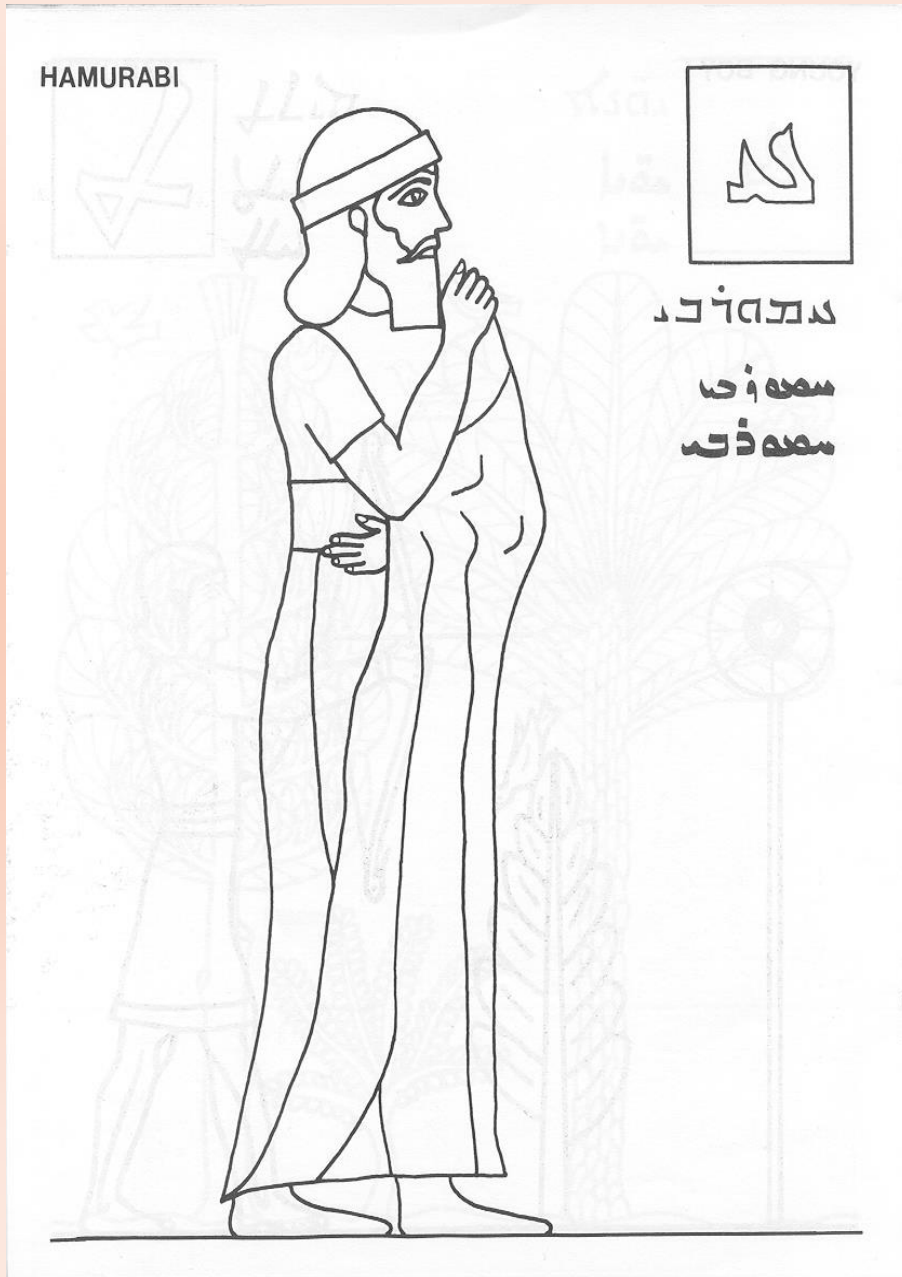

Kratka istorija mehanike fluida (1)

Babilon: sistem za navodnjavanje, "zakon o vodama!"

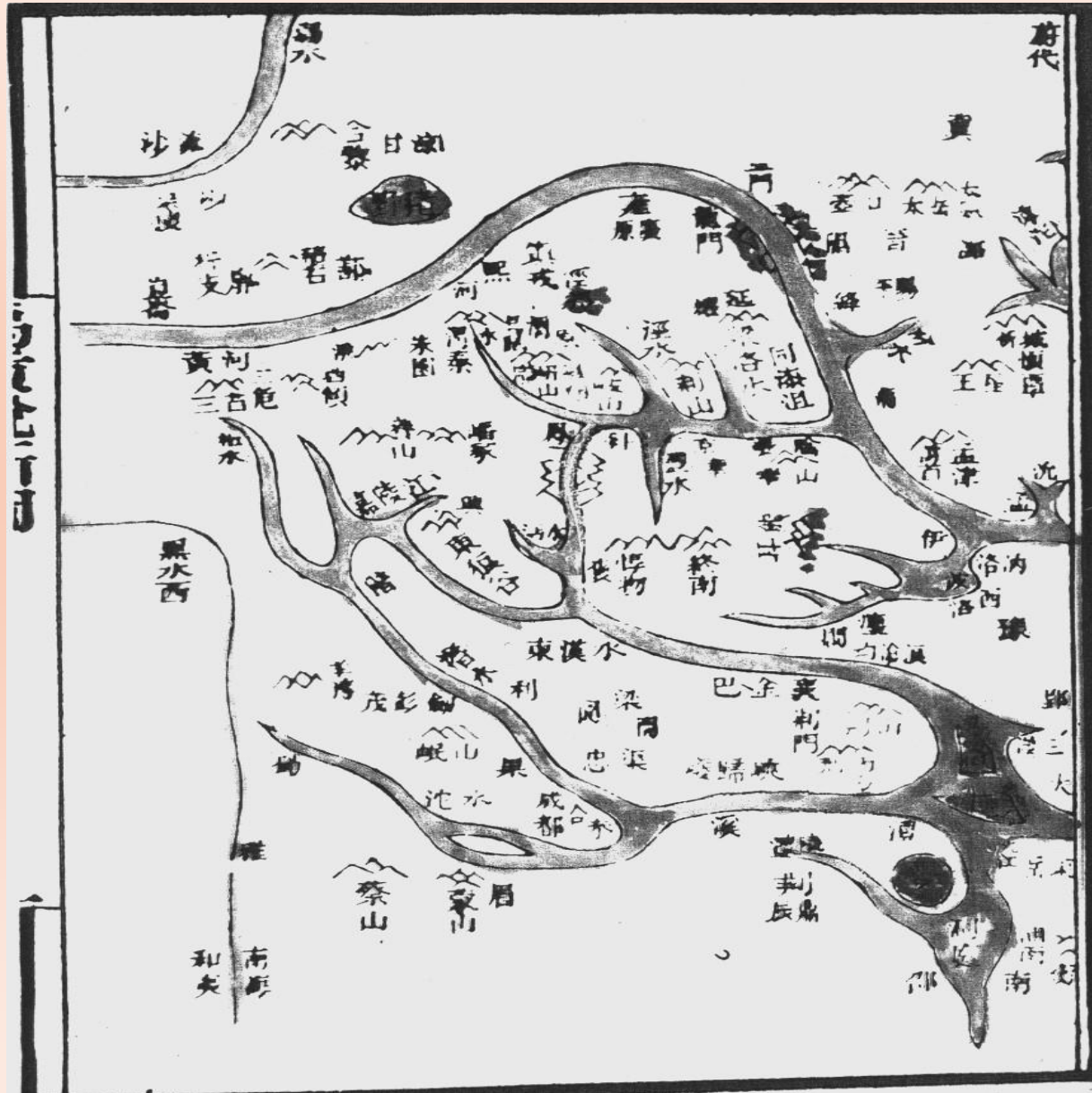
Kratka istorija mehanike fluida (2)

Hamurabi-jev zakonik 18 vek.pr.n.e:

deo 55: Ako neko otvori svoje ustave da navodnjava svoje useve, ali je nepažljiv i voda poplavi polje njegovog suseda, mora susedu nadoknaditi gubitak svojim žitom.

Kratka istorija mehanike fluida (3)

navodnjavanje,
izgradnja brana i
ostale tehnike
navodnjavanja bile
su poznate i u staroj
Kini.

Kratka istorija mehanike fluida (4)

za naftaše:

**Xinhai Salt Well, Zigong,
Sichuan**

aparatura pokretana ručno!

dubina bušotine 1001 m!

**bila u upotrebi od 1835. do
1966.**

Kratka istorija mehanike fluida (5)

**rani Egipat, ca 3000
g.pr.n.e: žezlo kralja
Škorpion-a:**

**kralj ritualno otvara sistem
za navodnjavanje!**

Kratka istorija mehanike fluida (6)

rani Egipat, doba faraona:

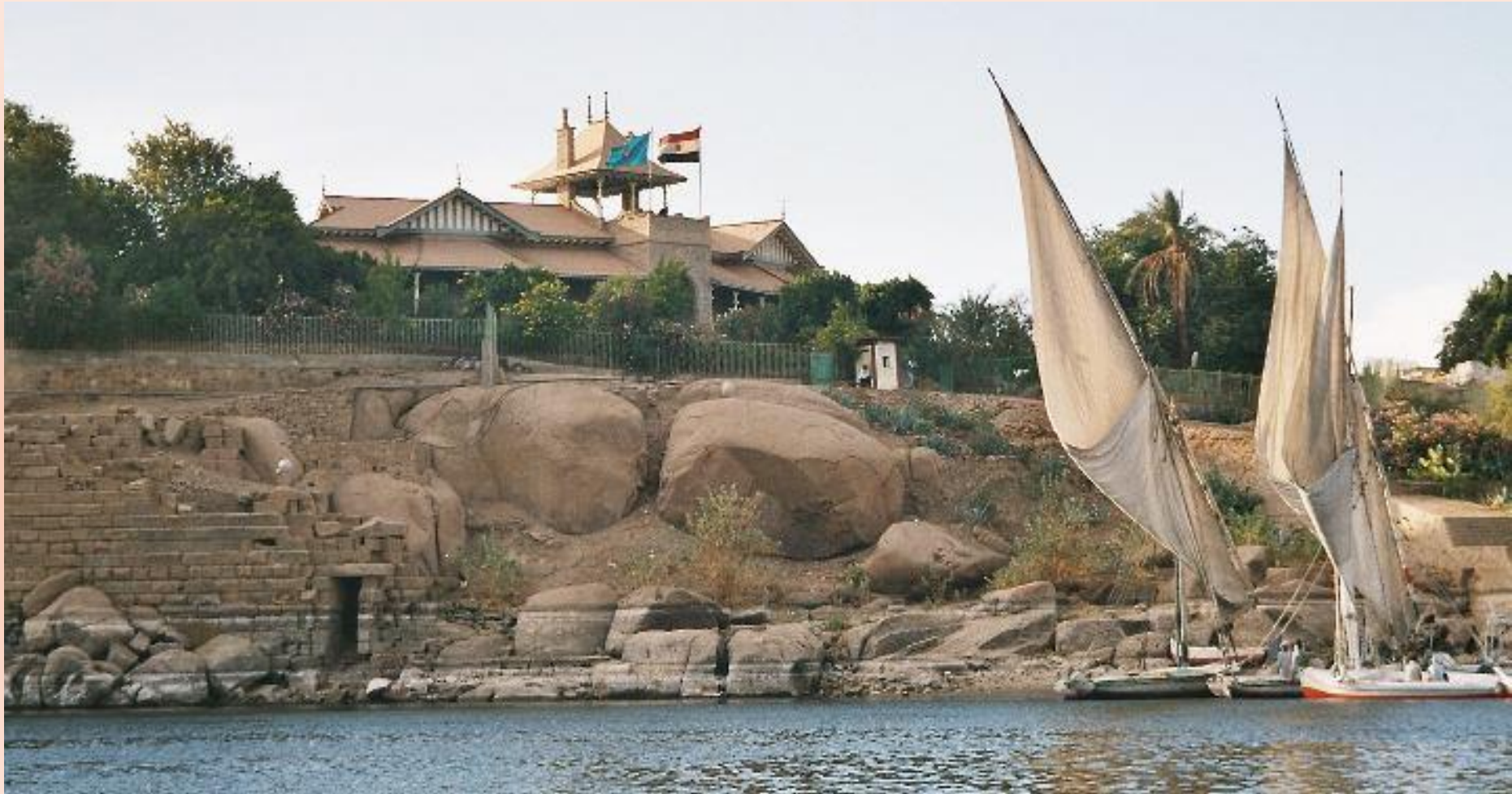
navodnjavanje = preživljavanje!

Nilometar kod Elefantin-a

**i danas se može rekonstruirati
vodostaj Nila kroz Egipatsku
istoriju!**

Kratka istorija mehanike fluida (7)

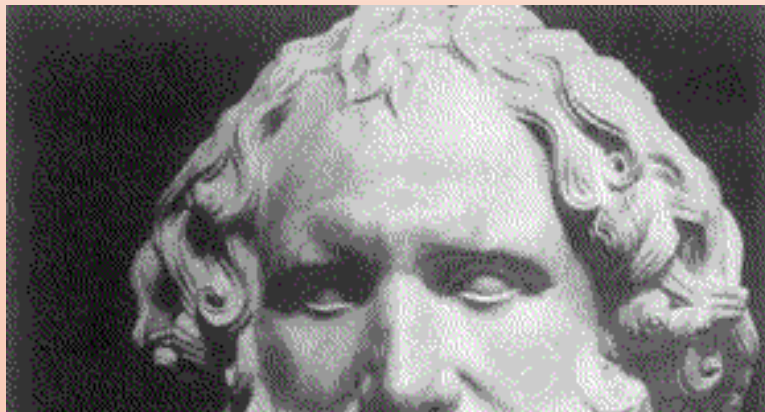
Nilometar kod Elefantin-a (pogled sa Nila)

Kratka istorija mehanike fluida (8)

**Inke: Machu-pichu je izdržao 4 veka bez održavanja drenaža
(2000 mm godišnjih padavina!)**

Kratka istorija mehanike fluida (10)

**Stara Grčka, Rimsko carstvo,
sanitarni i vodovodni objekti**

**Arhimed (287-212), prvi pravi
hidrauličar, matematičar i mehaničar**

**Prvi naučni dokument,
„O telima koja plivaju” (250
p.n.e)**

**Arhimedov zakon (uzgon), specifična
težina i dr.**

Kratka istorija mehanike fluida (11)

Arapi su sistematski prevodili grčka dela, a evropljani su u starom veku prevodili sa arapskog...

do renesanse je crkvena dogma sprečavala napredak

Euklid i Herman Dalmatin (ca 1110-1160) -prevodioc sa arapskog!

Leonardo da Vinci (Italija 1452-1519)

(a)

(b)

direktno proučavanje prirode - mlazovi, talasi, vrtlozi, let ptica...

princip kontinuiteta

Simon Stevin (Nizozemska 1548-1620)

Stevin “Načela hidrostatičke”
(1585.)

**pritisak = težina stupca
iznad**

hidrostatički paradoks

Galileo Galilei (Italija 1564-1620)

opit = osnova znanosti

studenti:

**Abbe Benedetto Castelli
(princip kontinuiteta ponovo)**

**Evangelista Torricelli
(geometrija mlazova,
barometar)**

Edme Mariotte (Francuska 1620-1684) i

Robert Boyle (Engleska 1627-1691)

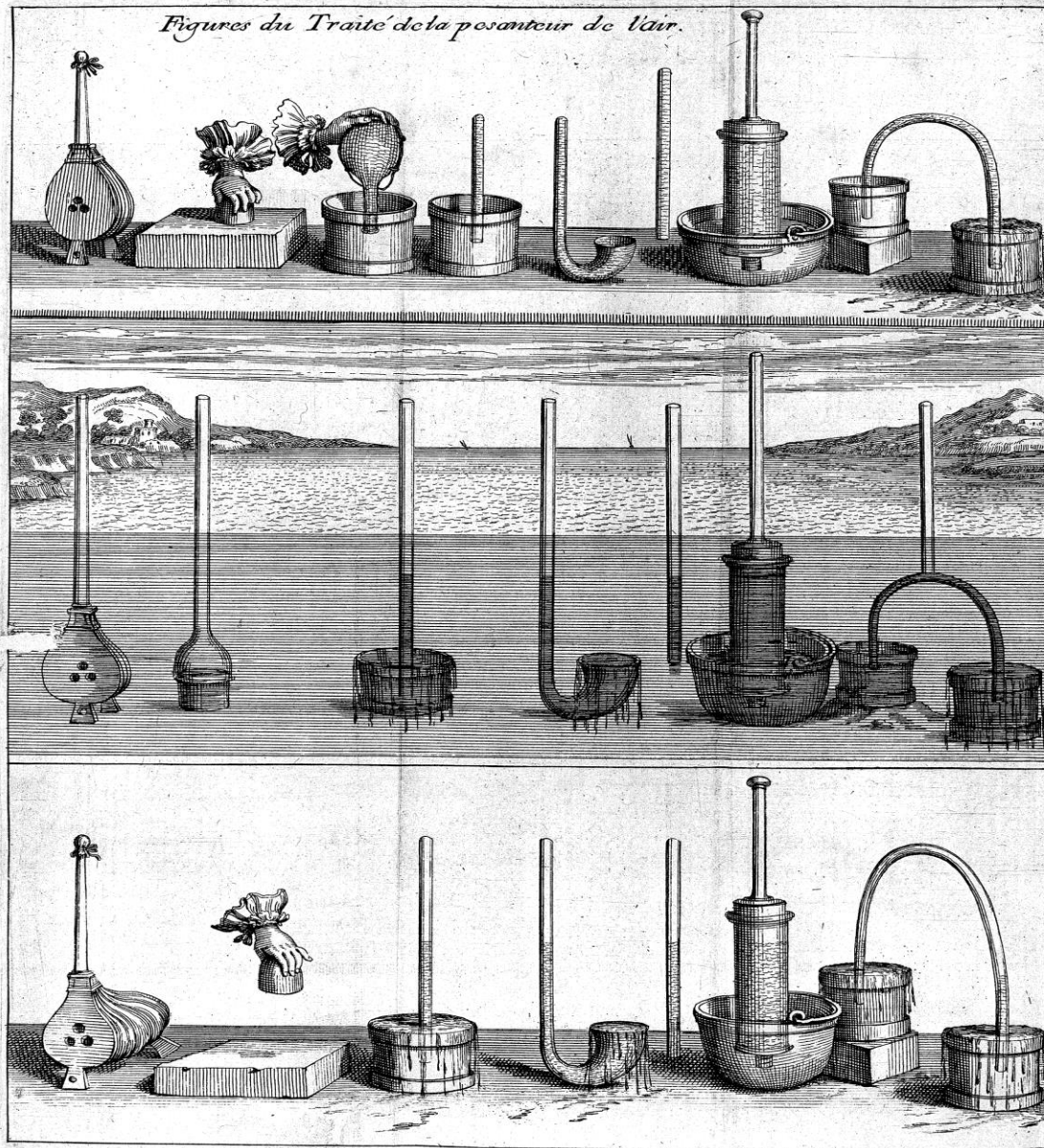

Boyle-Mariott-ov zakon:

$$p_1 V_1 = p_2 V_2 \quad (T = \text{konst.})$$

Blaise Pascal (Francuska 1623-1662)

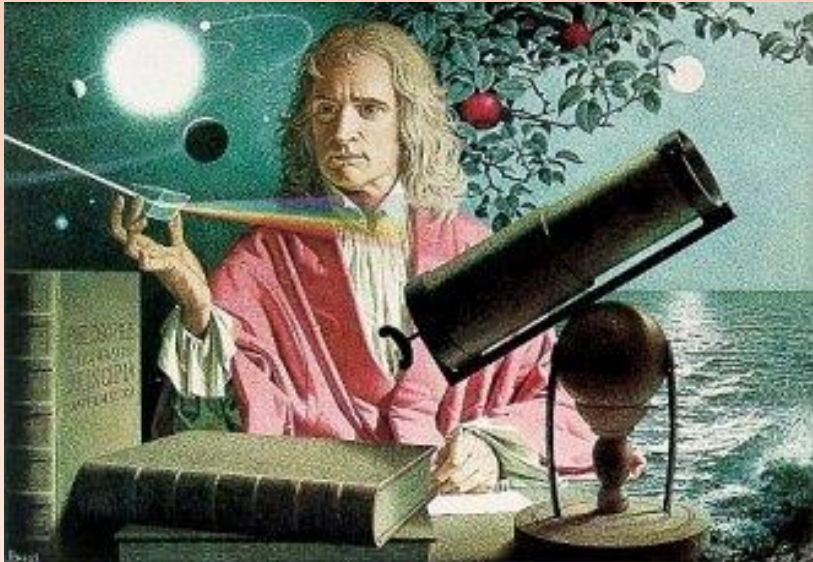

Pascal-ov zakon

kompletirao osnovne
principe hidraulike

Gottfried W. Leibnitz (Njemačka 1646-1716) i

Isaac Newton (Engleska 1642-1727)

diferencijalni račun

+

Newton-ovi aksiomi

=

**alat potreban za teretsku
mehaniku fluida!**

Johan Bernoulli (Švicarska 1667-1748)

osnove matematičke teorije hidraulike

Daniel Bernoulli (Švajcarska 1700-1782)

- Fizičar i matematičar
- 1738. “Hidrodinamika”
  - Zavisnost između pritiska, visine i brzine kretanja tečnosti-Bernulijeva jednačina
  - Razradio kinetičku predstavu o gasovima
  - Započeo razmatranje pogona broda pomoću reakcije vode
  - Uticaj statičke stabilnosti na ljuljanje i valjanje broda

Daniel Bernoulli (Švajcarska 1700-1782)

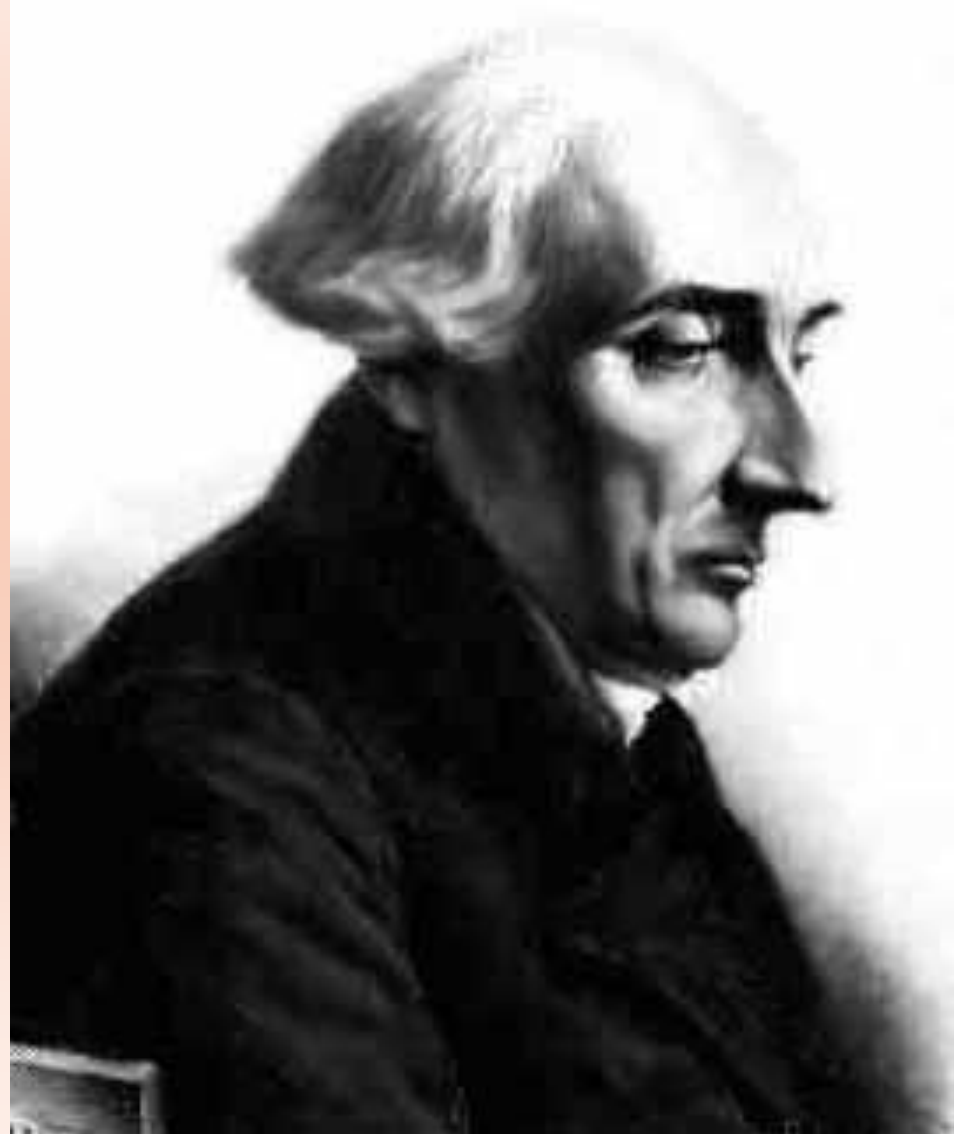
Leonard Ojler

- 1755. “Opšti principi kretanja tečnosti”
  - Diferencijalna jednačina kretanja idealne tečnosti
  - Teorema o promeni količine kretanja (impulsa) za tečnosti i gasove
  - Osnovna teorija turbina i reaktivnog Segnerovog kola
  - Priroda otpornih sila sa razjašnjenjem Dalamberovog paradoksa

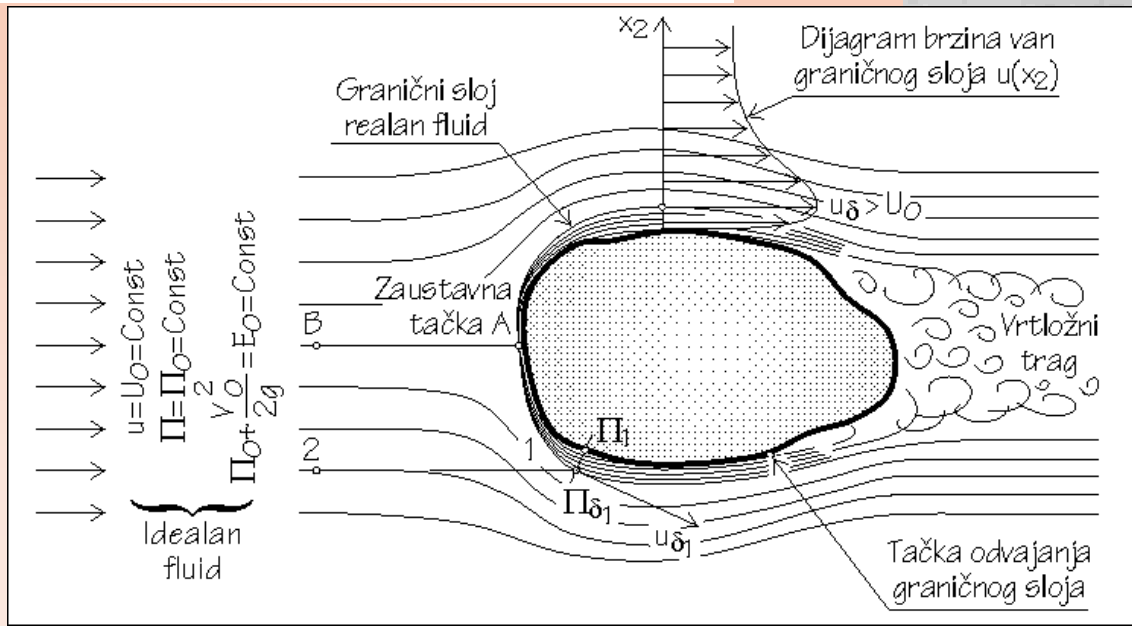
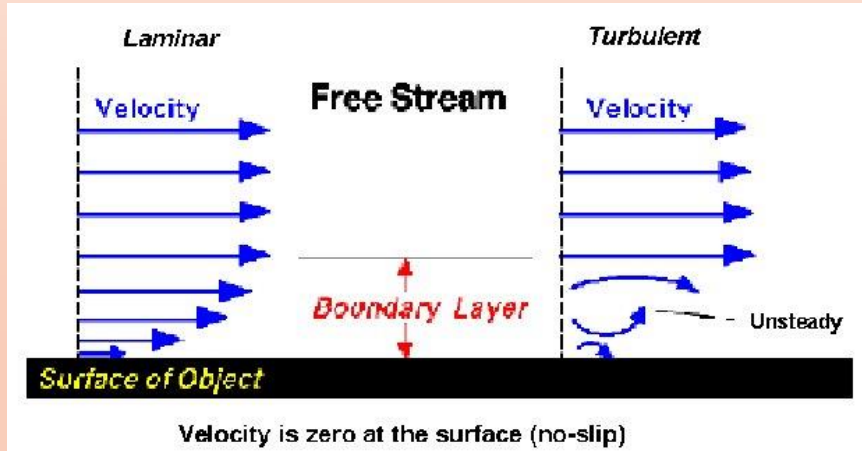
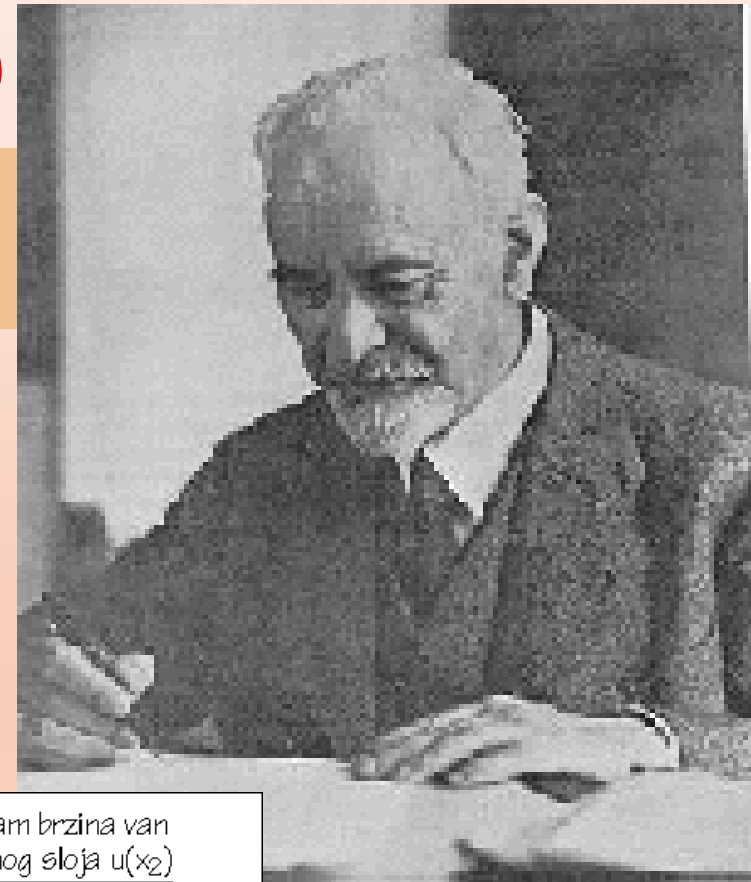
Žozef Luj Lagranž (1736-1813)

- Matematičar i astronom
- Diferencijalne jednačine kretanja idealne tečnosti
- Dinamički uslovi pri kojima može da postoji bezvrtložno kretanje sa potencijalom brzine

Ludvig Prantl (1875-1953)

Otac savremene mehanike fluida
- Teorija graničnog sloja, 1904.

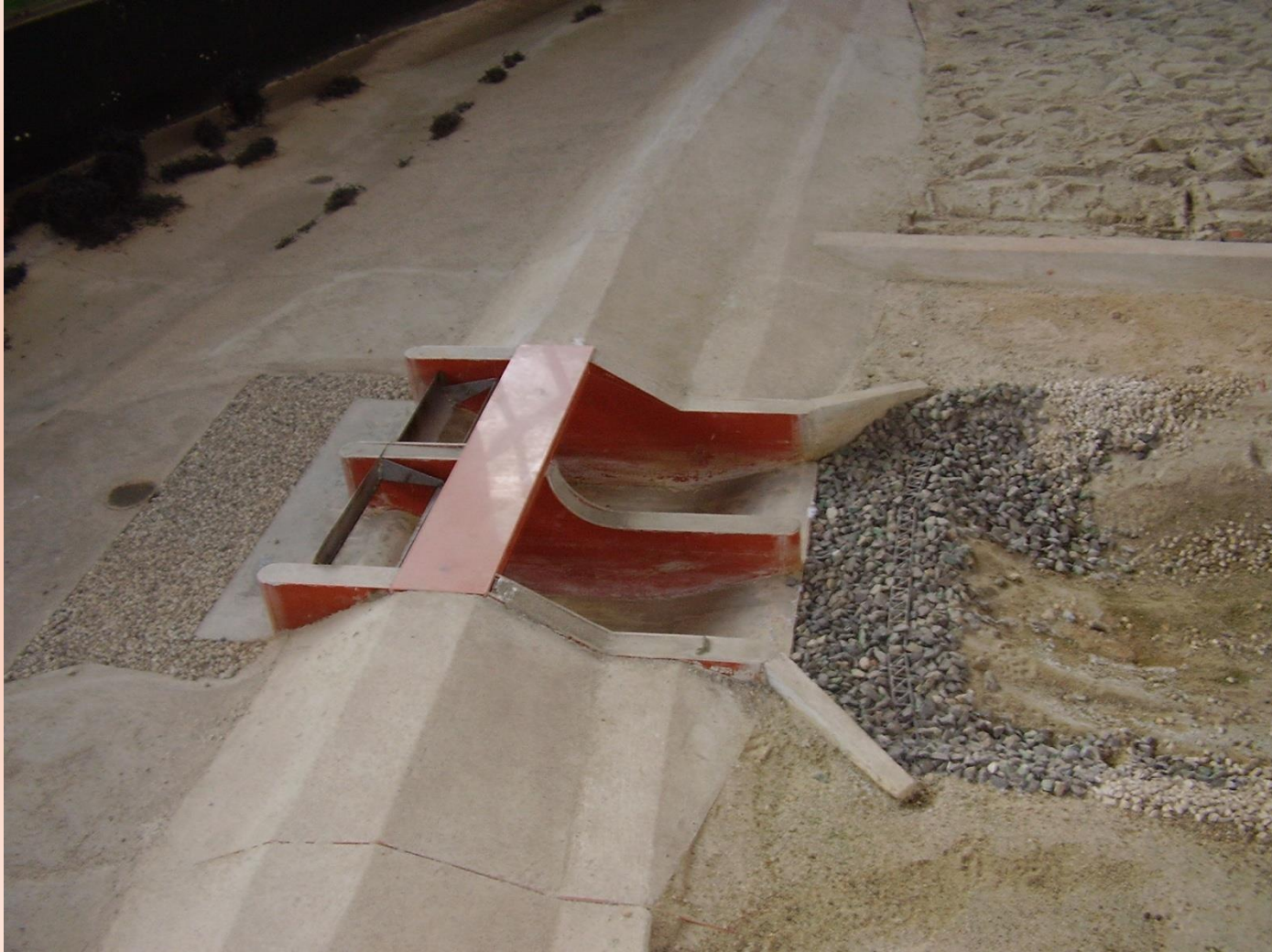
Savremena mehanika fluida

- Najveći razvoj doživljava 40-tih godina 20.veka
- Nove nauke: aerodinamika, gasnadinamika, magnetna i hemijska hidrodinamika, CFD
- Žukovski i Čapljigin, uzgonska sila na krilu
- Prantl, dif. jedn. laminarnog graničnog sloja
- Blazijus, Locijanski i Šlihting, primena gornjih jednačina
- Aerodinamički tuneli, eksperimentalni bazeni, kavitacijsko i udarno-talasne cevi, brzinski hidrodinamički kanali
- Turbulentnost, hipoteze Prantla, Karmana, Tejlora i dr.
- Geofizička hidrodinamika, reologija, hidrologija, hidrometrija, kretanje talasa, prenošenje nanosa, nestacionarna kretanja, transport mase i toplote, bio-fluidika, transport cevima, korišćenje energije vetra, talasa, plime i oseke, kontrolisanih i konvencionalnih i atomskih eksplozija.

Savremena mehanika fluida

Savremena mehanika fluida

Savremena mehanika fluida

Nakon toga počinje nagli razvoj mehanike fluida...

Aerodinamički tunel

Hidrotehnika

Hidrotehnika

An aerial photograph showing a large dam structure across a river, with a reservoir on the right side. In the background, a city with various buildings and roads is visible. The image is used as a background for the presentation slide.

- *Delatnost vezana za vodu*
- *Hidrotehnički objekti i sistemi*
  - projektovanje*
  - izgradnja*
  - održavanje*
- *Hidrotehnički sistem:*
  - Hidrotehnički objekti*
  - Infrastrukturna mreža*

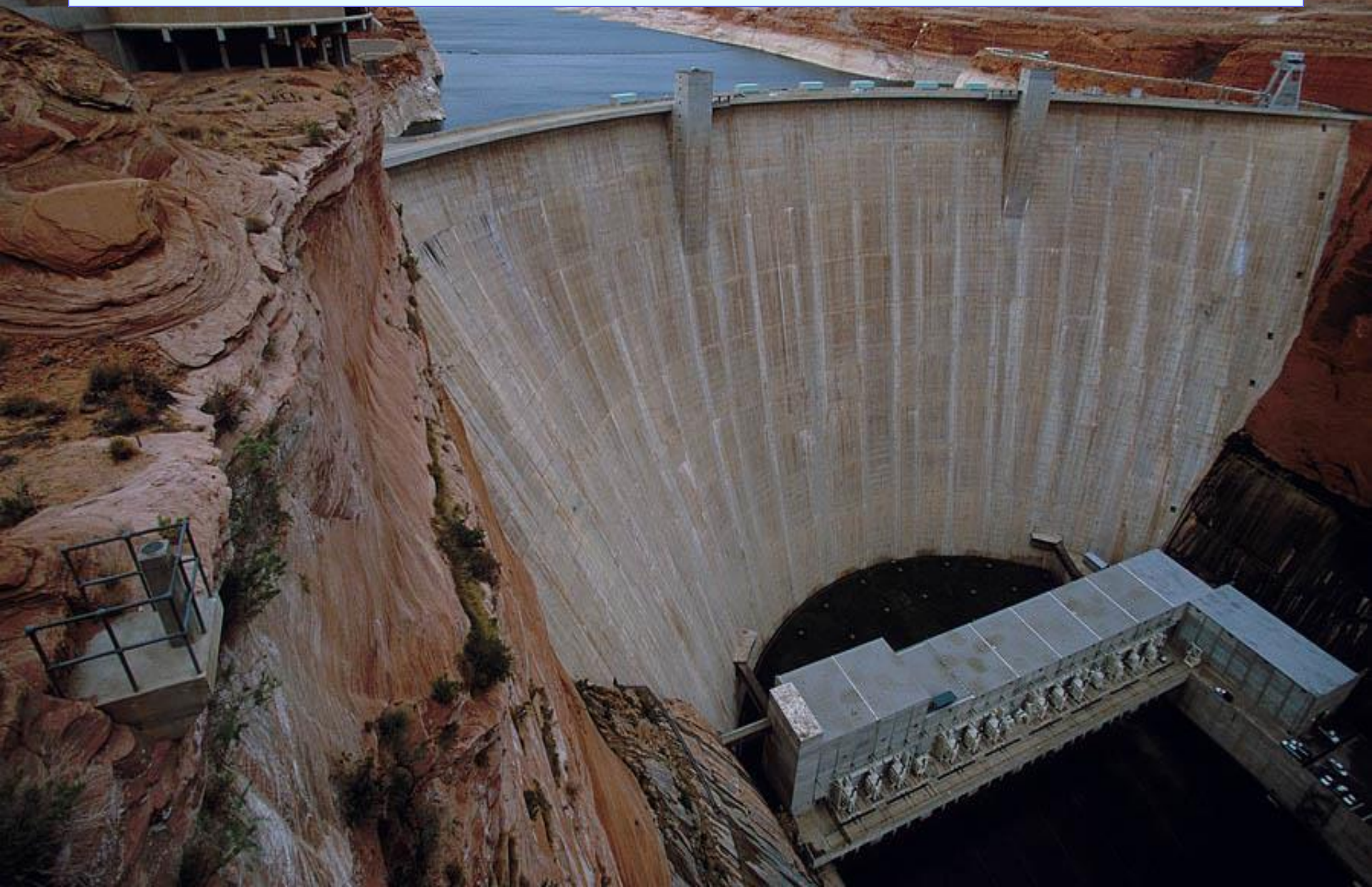
Hidrotehnički objekti

- *Vodozahvati (gravitacioni, crpne stanice)*
- *Veštačke pregrade u vodotoku (brane)*
- *Objekti za regulaciju nivoa i proticaja na sistemu (ustave)*
- *Objekti za evakuaciju viškova vode iz odvodnog sistema u recipijent (ispusti ili crpne stanice)*
- *Objekti za zaštitu od poplava u ravničarskim predelima (nasipi)*

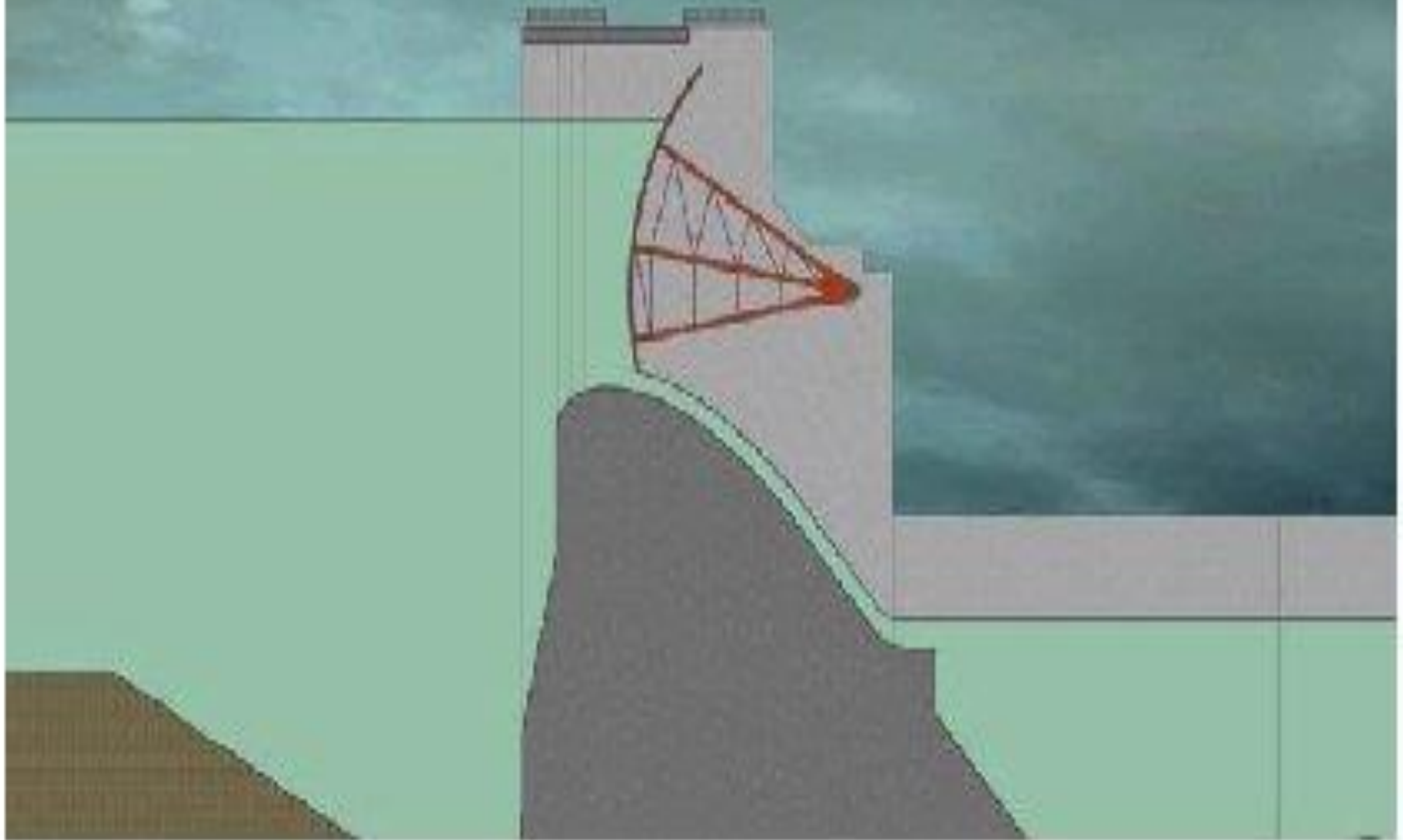
Brana-hidrotehnički objekat

Brana-hidrotehnički objekt

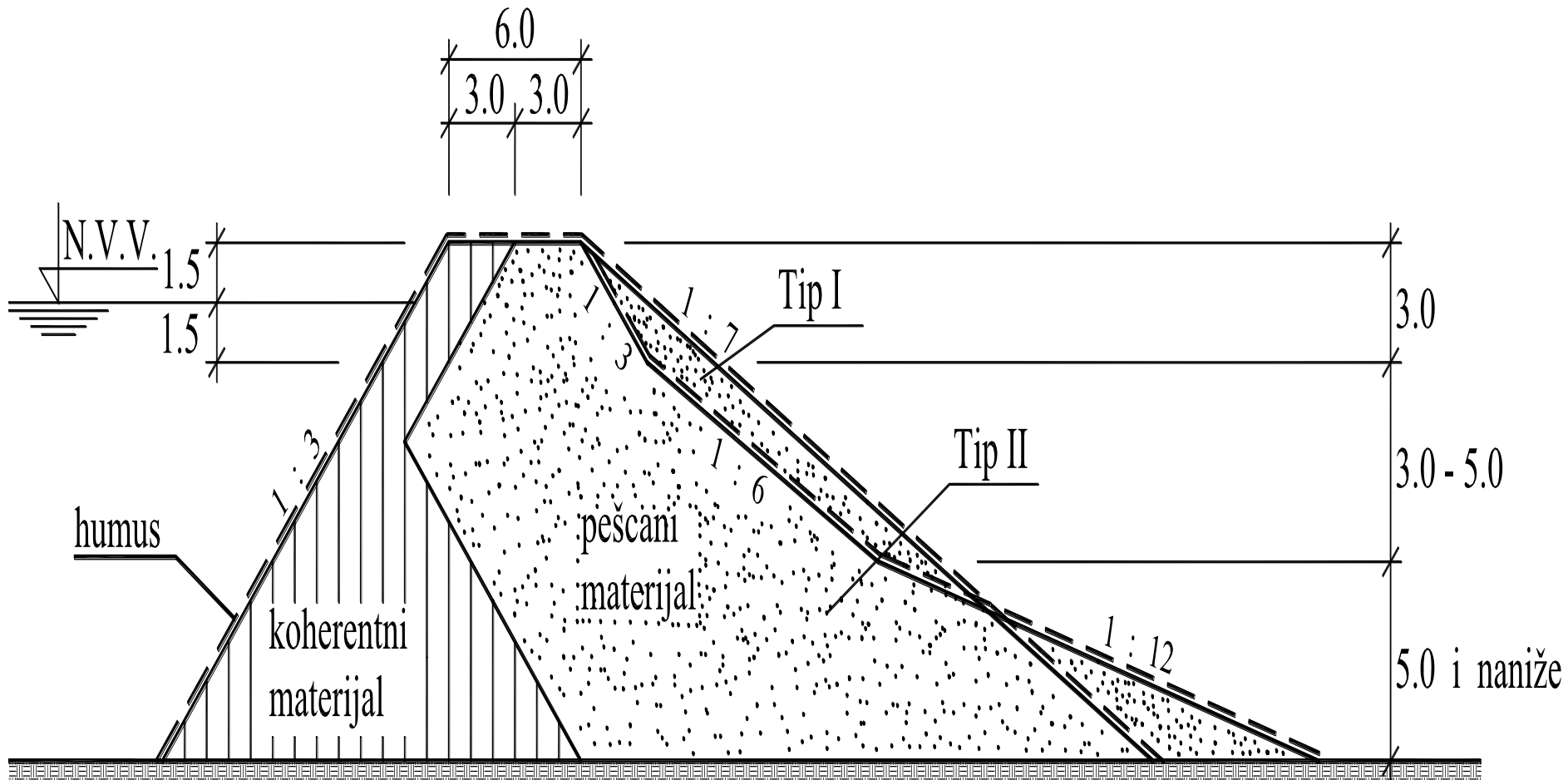
Segmentni zatvarč

Proboj nasipa

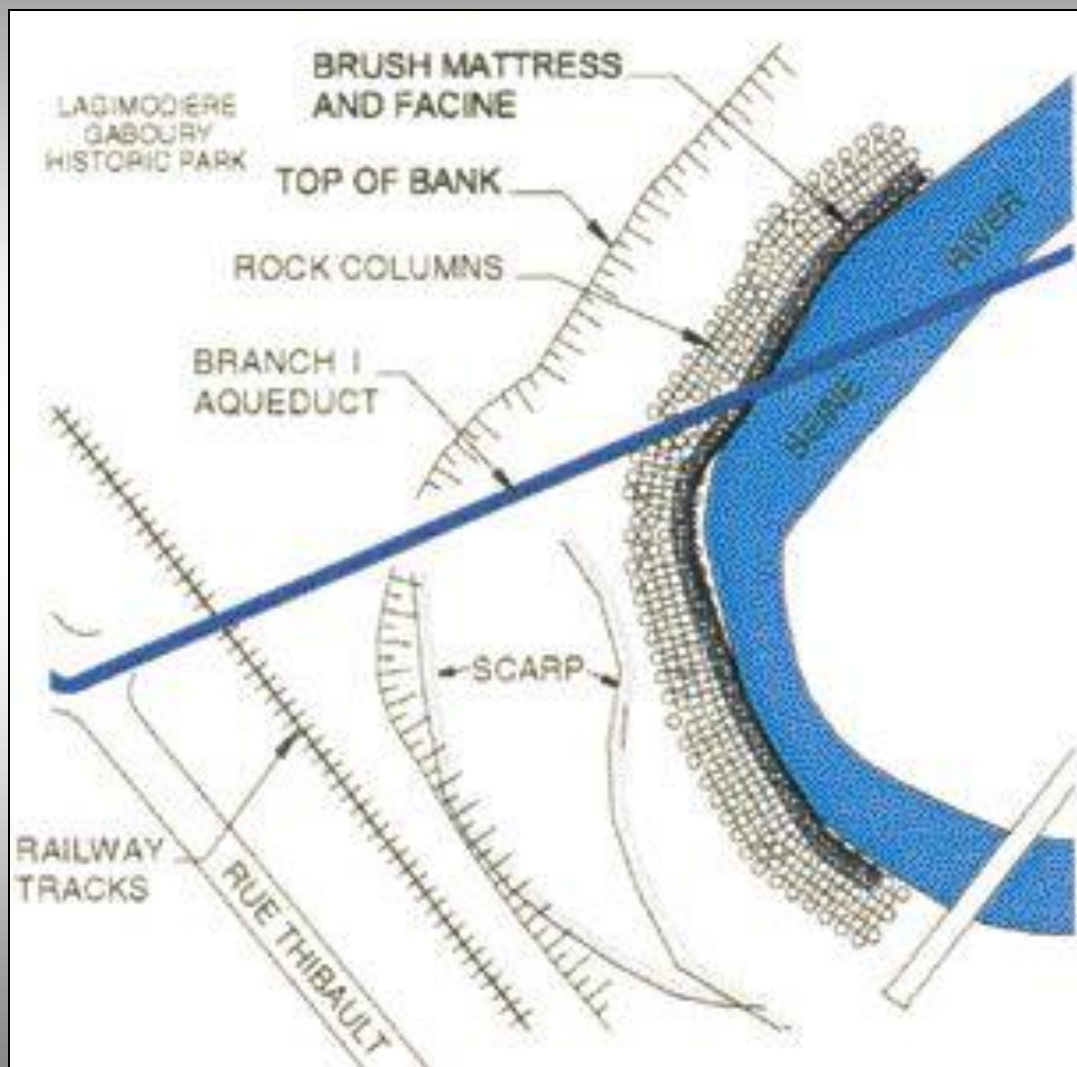
Preporučeni tipski profil nasipa na odbrambenim linijama u Vojvodini

Hidrotehnički objekti

- *Objekti za regulaciju rečnog toka
(obaloutvrde, naperi, traverze, pragovi...)*
- *Objekti za istovar i utovar robe na plovnom
putu (pristaništa)*

Obaloutvrda

Pristanište za brodove

- *Objekti za savlađivanje denivelacija na plovnom putu (prevodnice)*
- *Objekti za izravnavanje kapaciteta izvorišta i potrošnje vode (rezervoari)*
- *Objekti za savlađivanje velikih padova i erozije dna vodotoka (kaskade)*
- *Objekti za ukrštanje saobraćajne infrastrukture i vodnih tokova (mostovi, propusti, dikeri)*

Brodska prevodnica

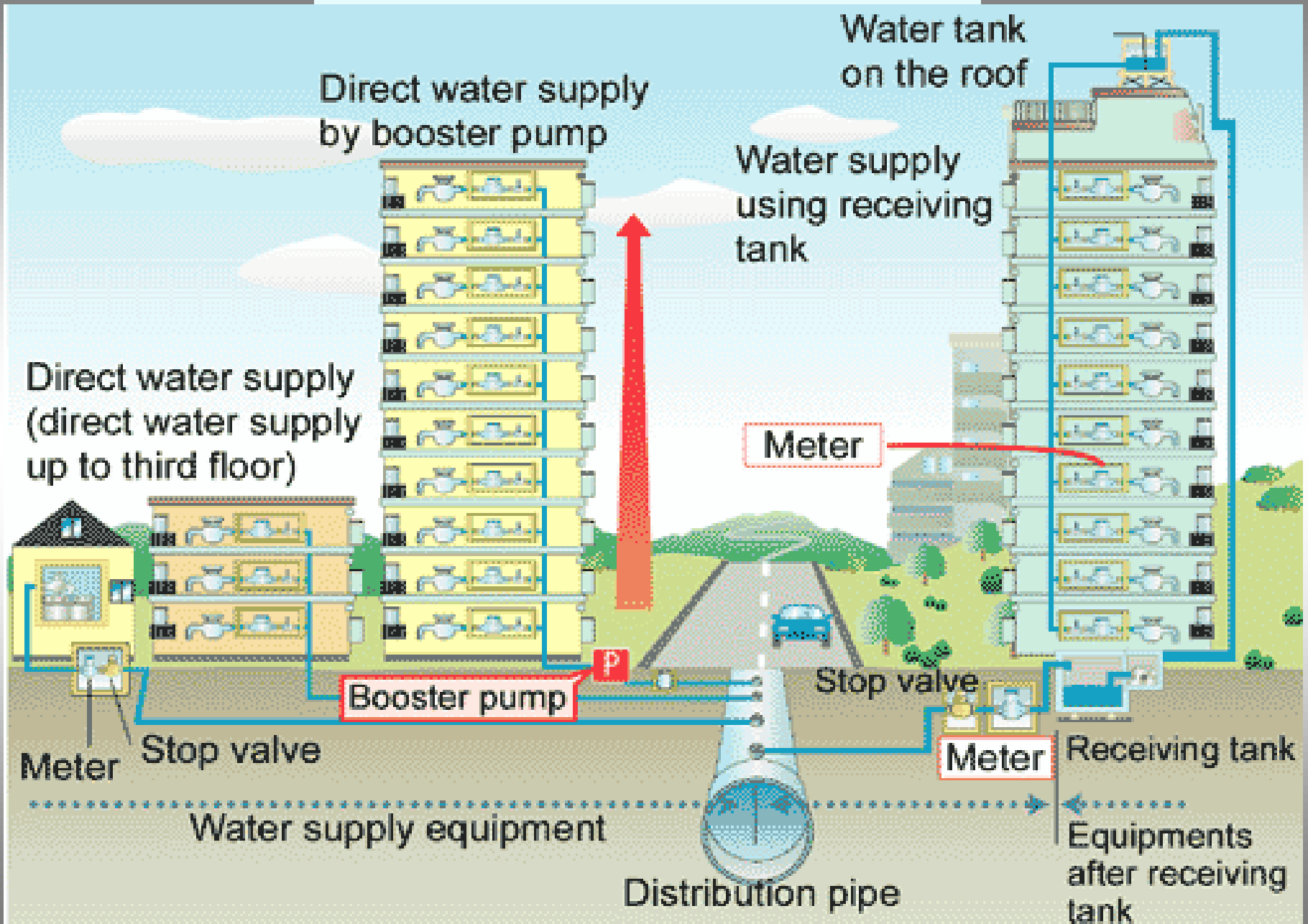
Vodotoranj-kula rezervoar

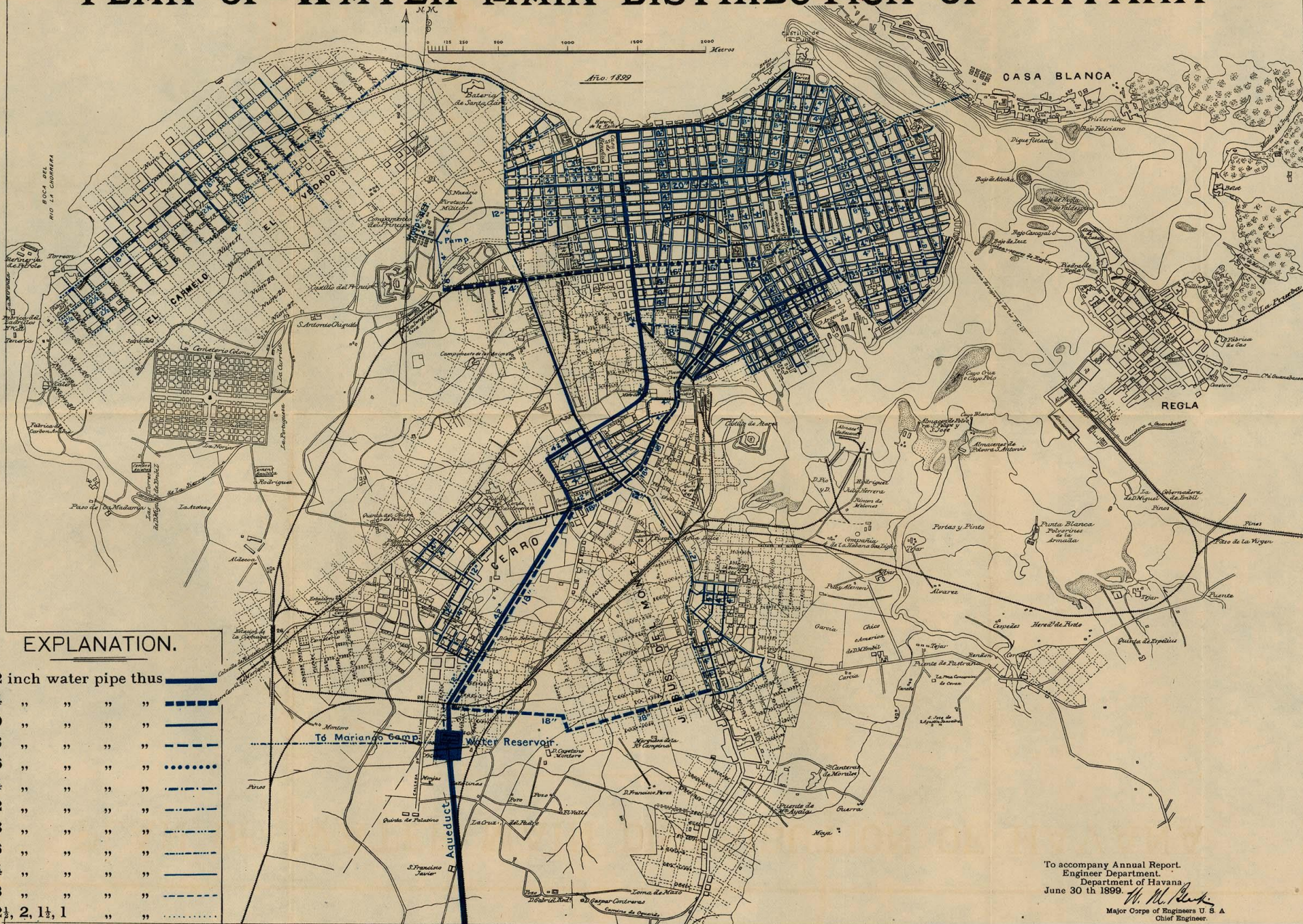
Podela hidrotehnike

- *Prema nameni hidrostatičkih sistema i njihovoj nameni:*
  - a) *Snabdevanje vodom i kanaliziranje naselja*
(*komunalna hidrotehnika, sanitarna hidrotehnika ili vodovod i kanalizacija*)
    - a1) *Vodovod- sastavni delovi:*
      - vodozahvat (površinske ili podzemne)*
      - uređaji za kondicioniranje vode (fabrika vode)*
      - rezervoari (ukopan sa crpkama, u brdu vodotoranj)*
      - infrastrukturalna mreža (cevovodi i kanali)*

Vodovod

PLAN OF WATER MAIN DISTRIBUTION OF HAVANA

EXPLANATION.

42 inch water pipe thus	
24 " " " "	
20 " " " "	
18 " " " "	
16 " " " "	
14 " " " "	
12 " " " "	
8 " " " "	
6 " " " "	
4 " " " "	
3 " " " "	
2, 2 1/2, 1 " " " "	

To accompany Annual Report.
 Engineer Department.
 Department of Havana
 June 30 th 1899.
M. M. Roca
 Major Corps of Engineers U. S. A.
 Chief Engineer.

*a) **Kanalizacija**- sistem za prikupljanje, odvođenje i prečišćavanje otpadnih i atmosferskih voda naselja i industrije*

- slivnici

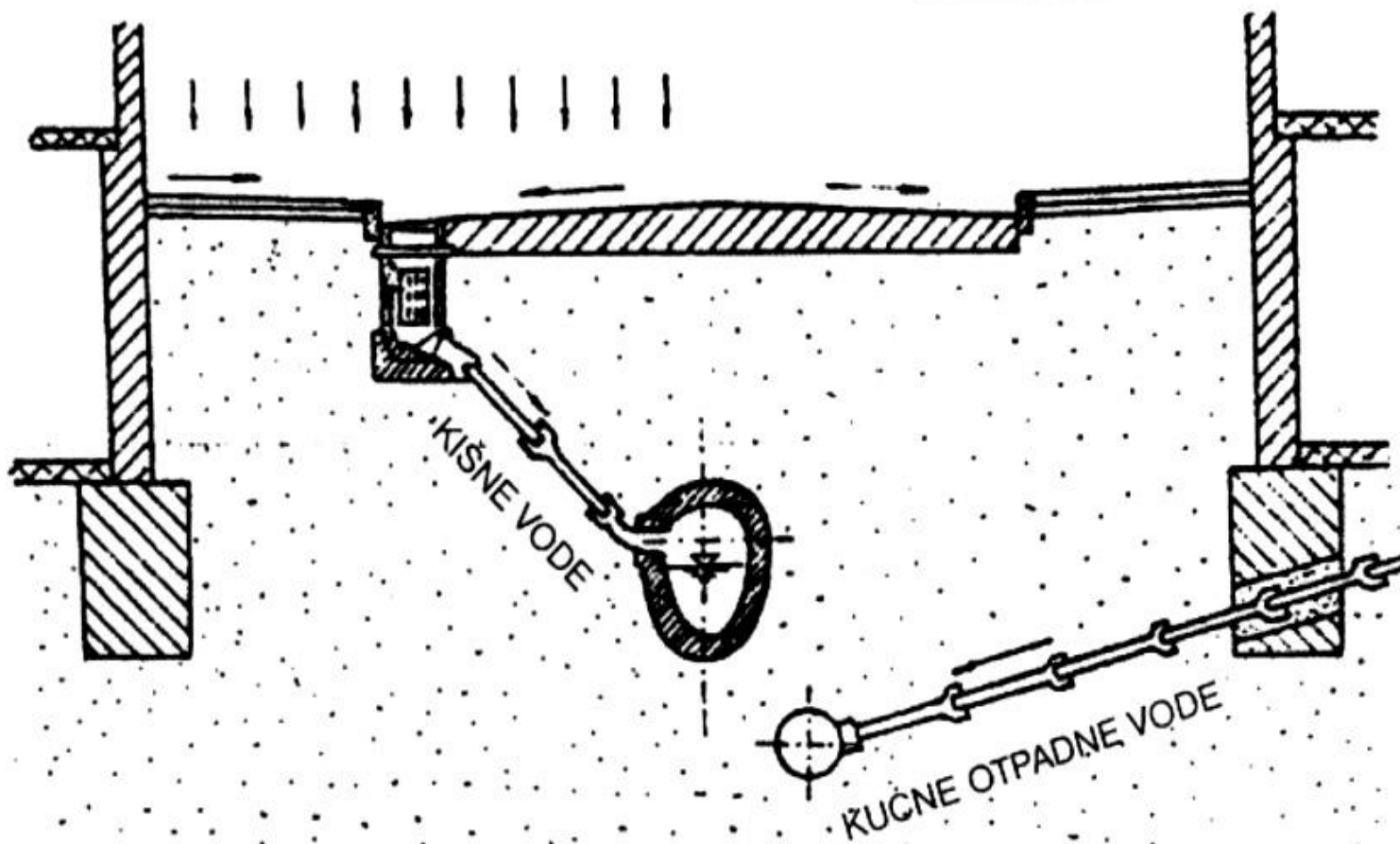
- šahtovi

- kanalizaciona mreža

*- uređaj za prečišćavanje otpadnih voda **UPOV**
(mehaničko, hemijsko, biološko)*

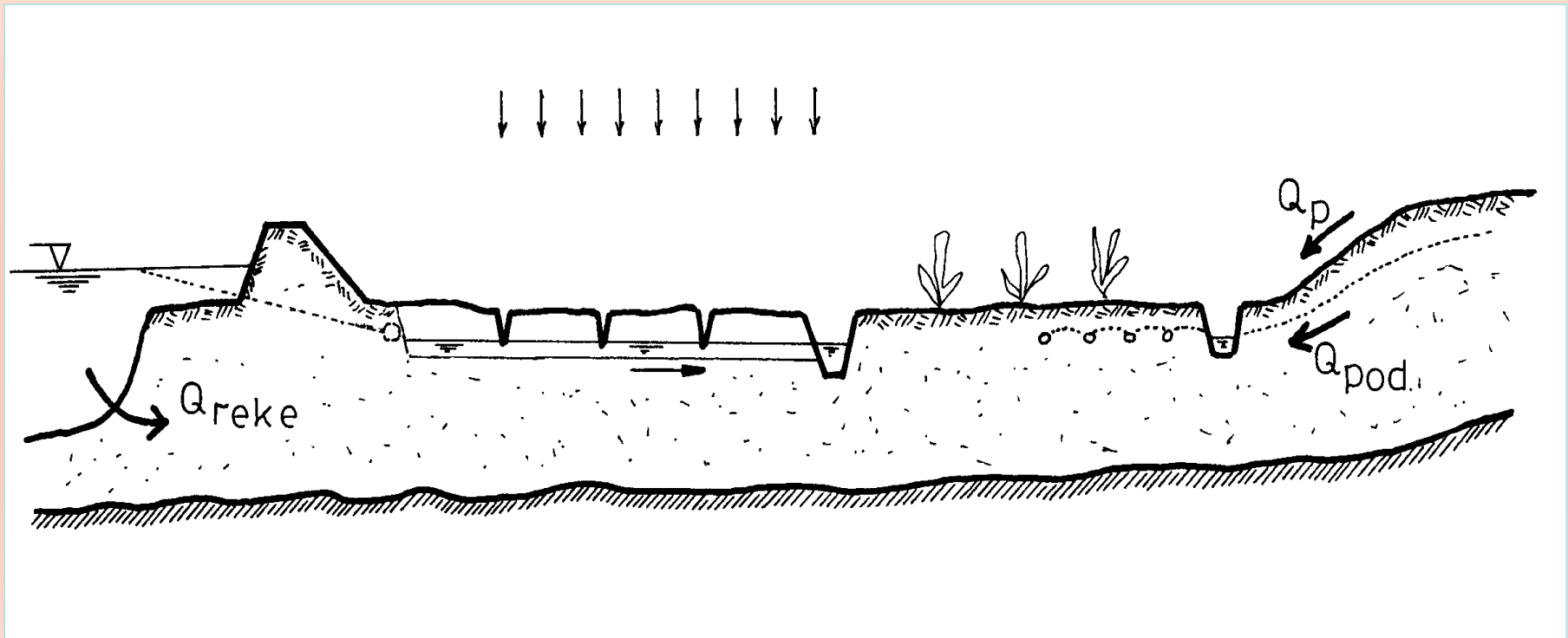
Presek ulice sa separacionom kanalizacijom

***b) Hidrotehničke melioracije (melioration-poboljšanje)** sistem za regulisanje vodno- vazdušnog režima u oraničnom sloju (aktivnom sloju) u cilju poboljšanja plodnosti zemljišta*

- *b1) Odvodnjavanje- odvođenje viškova vode iz oraničnog sloja*
  - *otvorena kanalska mreža*
  - *cevna drenaža*
  - *objekti na mreži*
(*propusti, kaskade, ustave, dikeri...*)
  - *objekti za evakuaciju viškova vode u recipijent*
(*crpna stanica, ispusti i sifon*)

Podužni profil odvodnog sistema

b2) Navodnjavanje –

nadoknađivanje deficita vode u oraničnom sloju

-vodozahvat

-razvodna mreža (cevovodi i kanali) i

-uređaji i oprema za navodnjavanje

*c) **Regulacije reka**- delatnost vezana za uređenje minor i major korita prirodnih rečnih tokova*

-obaloutvrde

-naperi

-traverze

-pragovi...

Navodnjavanje brazdama

HIDROTEHNIČKE MELIORACIJE

HIDROTEHNIČKE MELIORACIJE

d) Odbrana od poplava-radovi na zaštiti poljoprivrednog zemljišta, objekata i ljudskih života od ekstremnih voda rečnih tokova

d1) aktivne mere- utiču na ublažavanje poplavno talasa

-uređenje rečnog sliva

-izgradnja akumulacija

-izgradnja rasteretnih kanala

d2) pasivne mere- propuštaju poplavni talas nizvodno

-nasipi i

-kejski zidovi

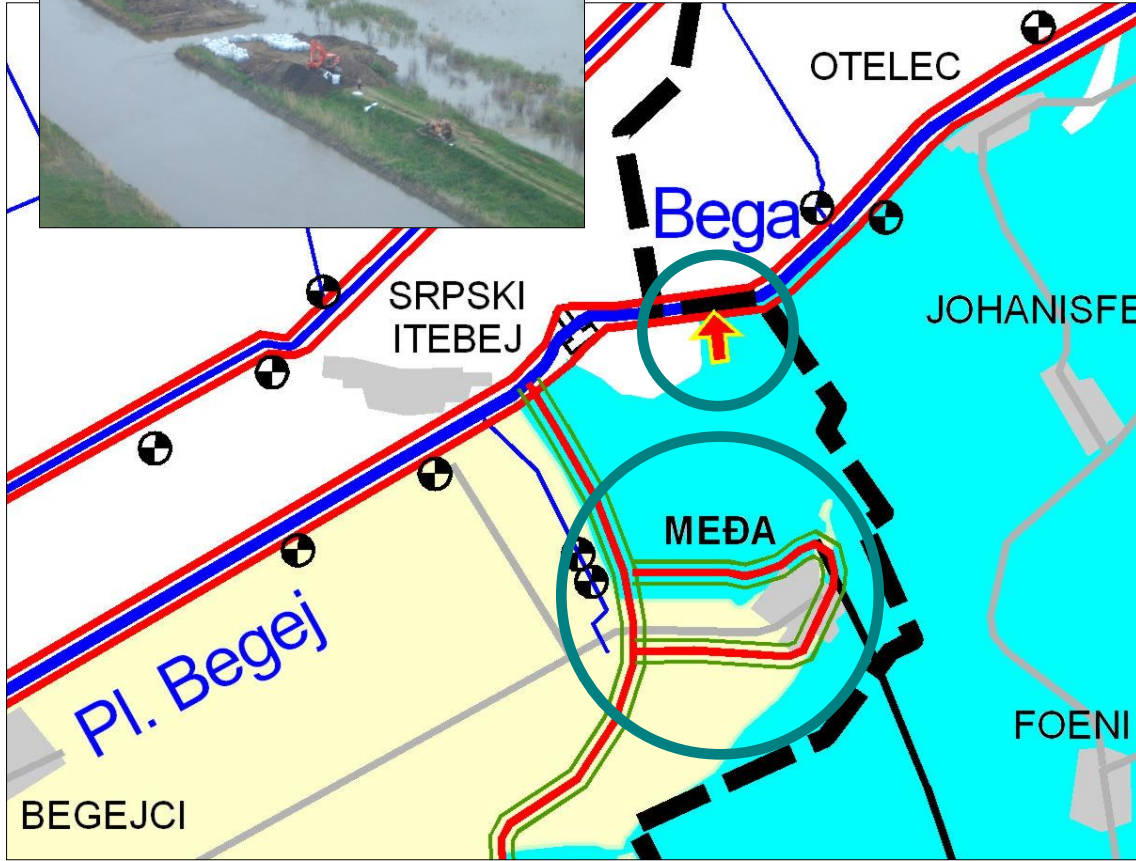
Posledice koje nastaju usled nedovoljne visine nasipa

Други пробој на око 300 м узводно од првог

*Prosek nasipa na Brzavi radi prijema poplavnih
voda Tamisa*

*Poplavljena zona naselja Međa i
prosek na Plovnom Begeju
Flooded zone in Medja and cutoff
on Begej*

e) Plovni putevi - osposobljavanje prirodnih vodotokova ili izgradnja veštačkih radi omogućavanja robnog transporta

- regulacija prirodnih vodotokova radi obezbeđenja plovnog put*
- izgradnja plovnih kanala*
- izgradnja prevodnica radi savlađivanja visinskih razlika u toku*
- izgradnja pristaništa radi utovara i istovara robe*

*f) **Korišćenje vodnih snaga**-vodni potencijal (energija vodnog toka) se koristi za proizvodnju električne energije (vršna) koja je najjeftinija i nezagaduje se priroda*

Hidrocentrale se dele:

-Protočne

-Akumulacione

-Reverzibilne

*g) **Sport, Rekreacija i Turizam** vezano za vodu*

*h) **Ribarstvo**-korišćenje vodnog resursa za uzgoj ribe*

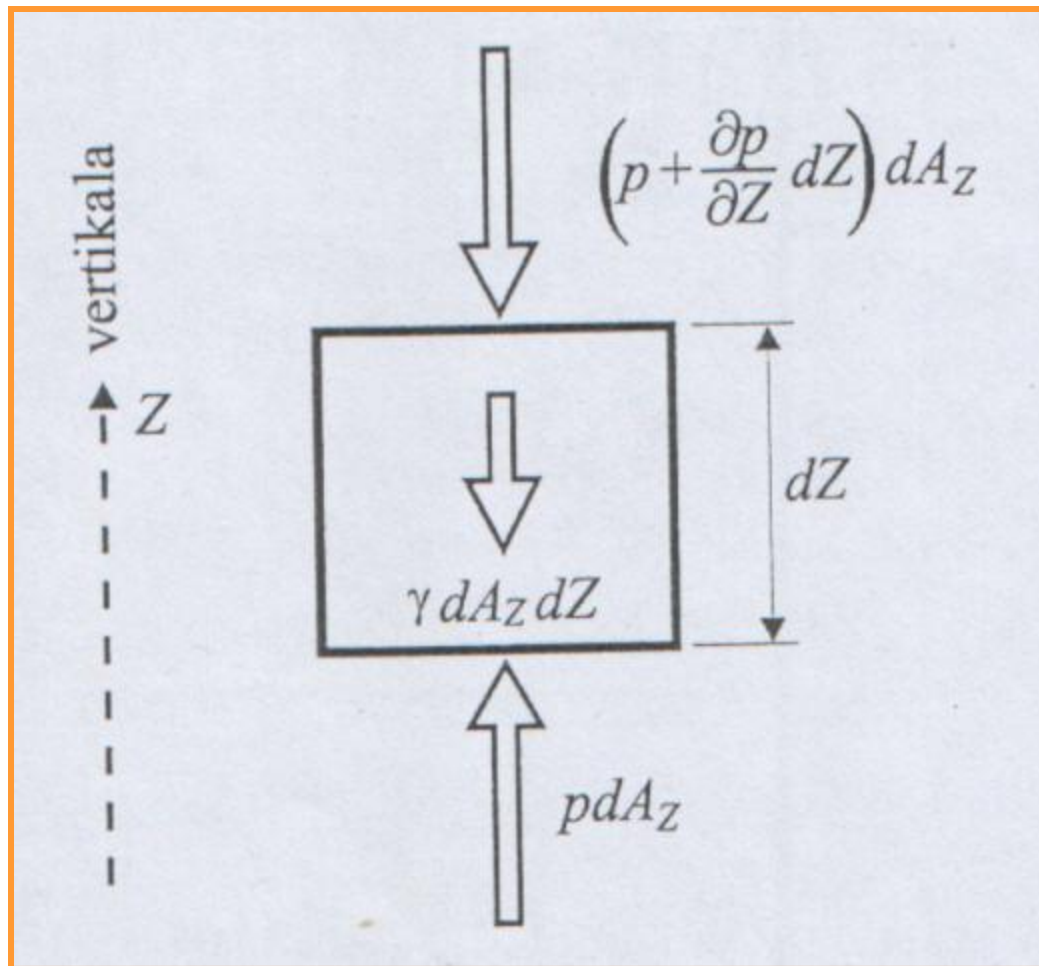
HIDROSTATIKA

Osnovni pojmovi i osnovna jednačina hidrostatičke

- *Osnovne pretpostavke:*
- $\rho = \text{const.}$ gustina je konstantna
- Od zapreminskih sila deluje samo težina, koja po jedinici mase iznosi $g = 9.81 \text{ (m/s}^2\text{)}$, dok po jedinici zapremine se izražava kao $\gamma = \rho * g = \text{const.}$
- Od napona deluje samo sferni deo (pritisak p), koji u jednoj tački ima istu vrednost za sve pravce, na svaku površinu deluje u pravcu normalnom na nju, tangencijalni naponi, koji predstavljaju trenje između delića, ne deluju pri mirovanju tečnosti

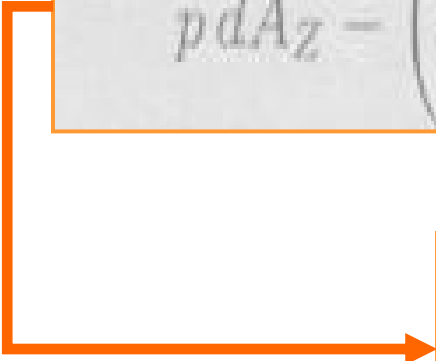
- **Ravnoteža sila u vertikalnom pravcu na elementarnu zapreminu fluida je:**

Iz ravnoteže sila:

$$p dA_Z - \left(p + \frac{\partial p}{\partial Z} dZ \right) dA_Z - \gamma dV = 0$$

$$\frac{\partial p}{\partial Z} + \gamma = 0$$

Ako bi ovako napisali jednačinu ravnoteže u pravcu x
dobili bi da je:

$$\frac{\partial p}{\partial X} = 0$$

**Pritisak se ne menja u jednoj horizontalnoj ravni, tj.
zavisi samo od visinskog položaja posmatrane tačke!**

$$\frac{dp}{dZ} + \gamma = 0 \quad \text{ili} \quad \frac{dp}{\gamma} + dZ = 0$$

integriranjem

$$\frac{p}{\gamma} + Z = \textit{const.}$$

OSNOVNA JEDNAČINA HIDROSTATIKE

- **Pritisak u jednoj neprekidnoj fluidnoj sredini konstantne gustine, pod dejstvom težine, zavisi samo od visinskog položaja-smanjenje pritiska srazmerno porastu visine.**

Izbor nulte kote $z=0$, tj. određivanje visinskog položaja gde će se ona postaviti potpuno je proizvoljan

Pritisak

**Atmosferski
pritisak**

$$p = p_{aps} - p_{atm}$$

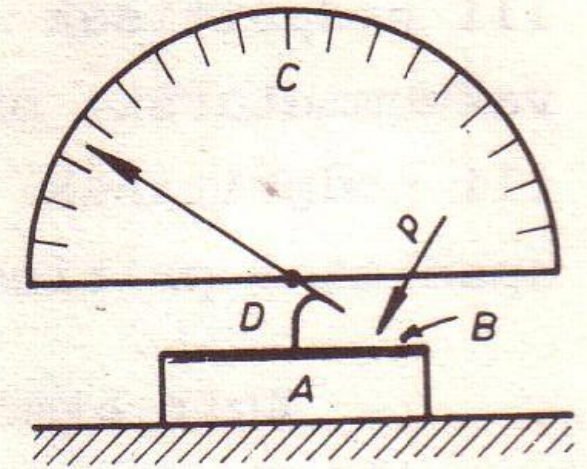
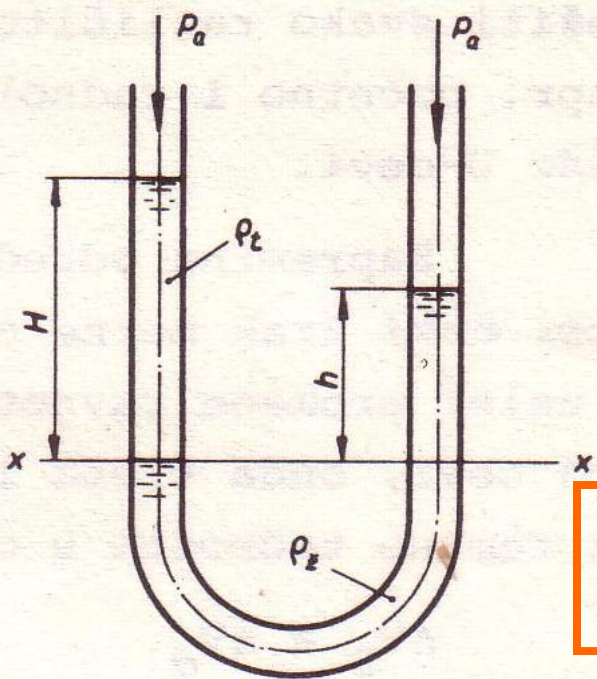
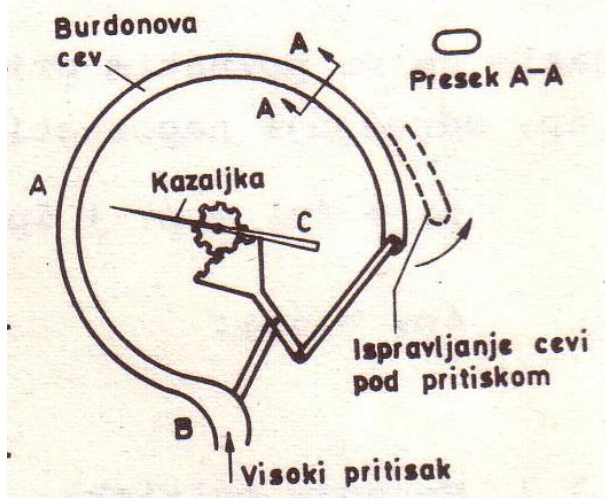
**Apsolutni
pritisak**

*Pritisak se vrlo često naziva i
“manometarski” ili hidrostatički*

*Apsolutni pritisak je uvek pozitivan, a
pritisak može da bude i negativan
(podpritisak), jer je apsolutni manji
od atmosferskog*

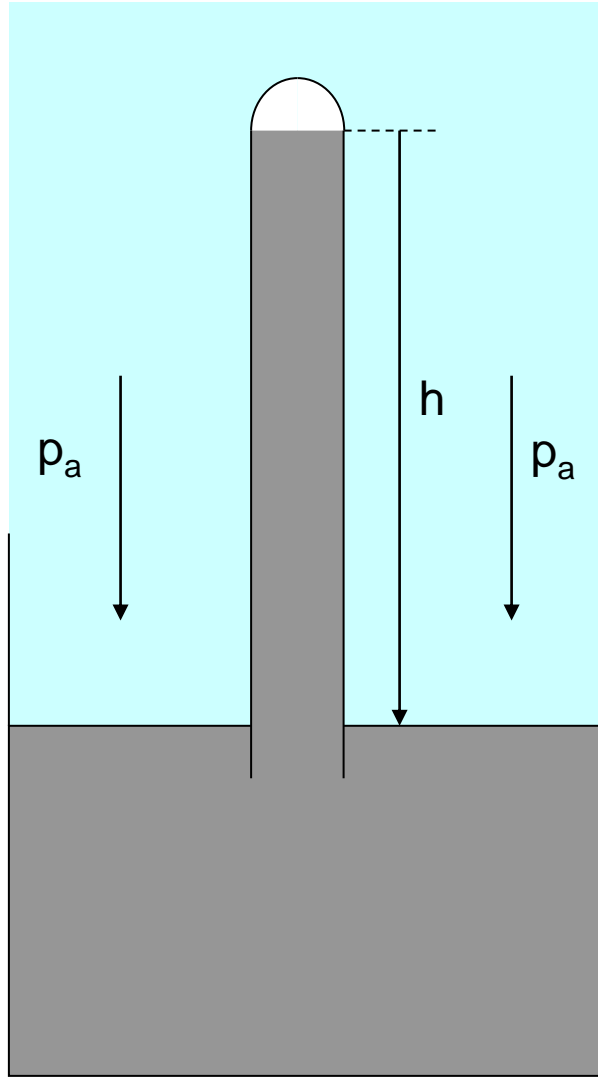
Уређаји за мерење притиска

- мерење статичког притиска – манометар са Бурдоновом цеви - мерење релативног притиска)
- анероидни барометар - мерење апсолутног притиска)
- “U” цеви – мерење релативног притиска

$$p_a + \rho_t g H = p_a + \rho_z g h$$

Merenje pritiska - barometar:

$$p_a = \rho g h$$

$$1 \text{ Bar} = 10^5 \text{ Pa}$$

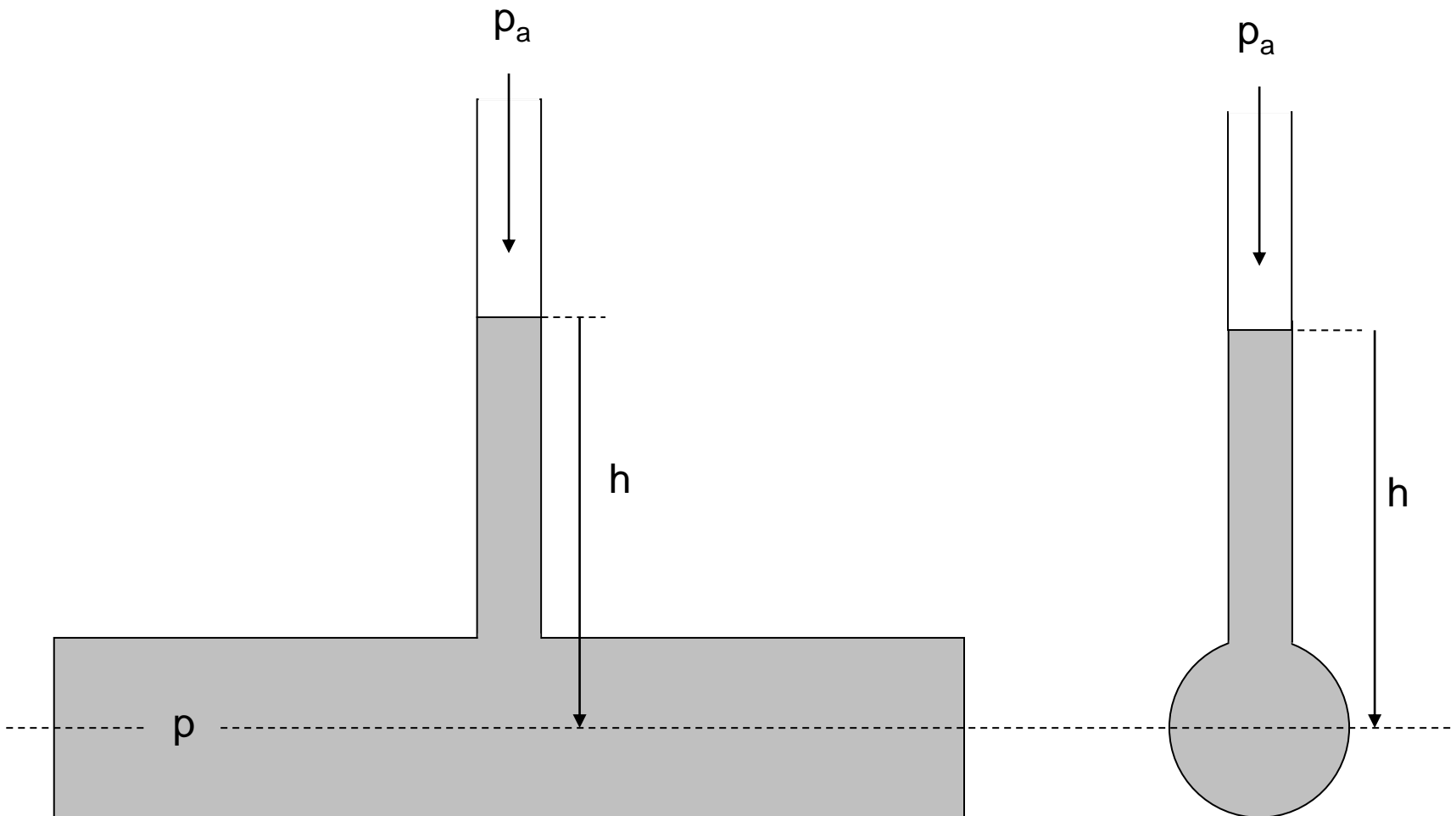
$$1 \text{ Bar} = 1000 \text{ mBar}$$

$$1 \text{ mBar} = 100 \text{ Pa}$$

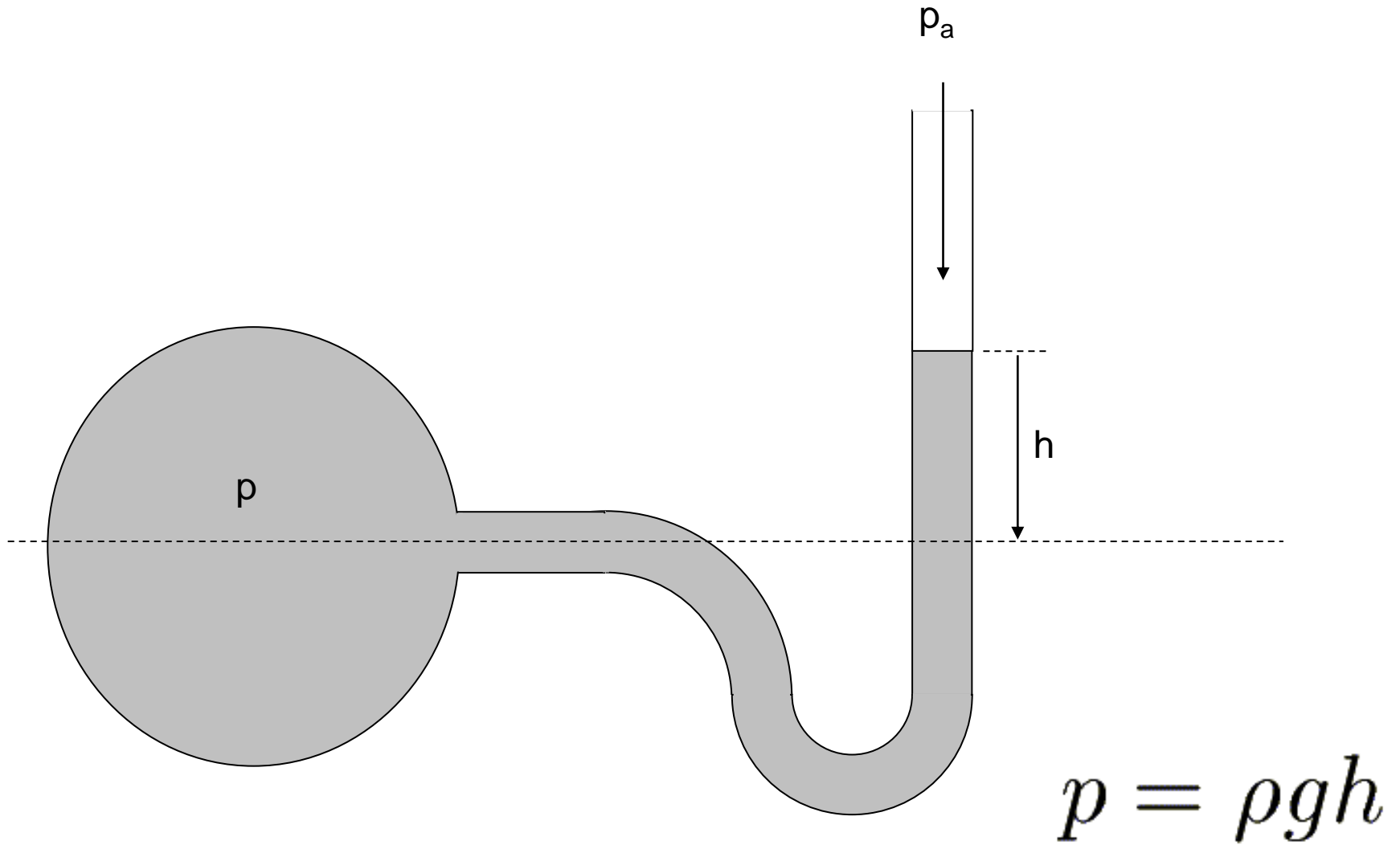
$$p_{\text{at}} = 101\,325 \text{ Pa}$$

$$p_{\text{at}} = 1\,013 \text{ mBar}$$

Merenje pritiska - piježometar:

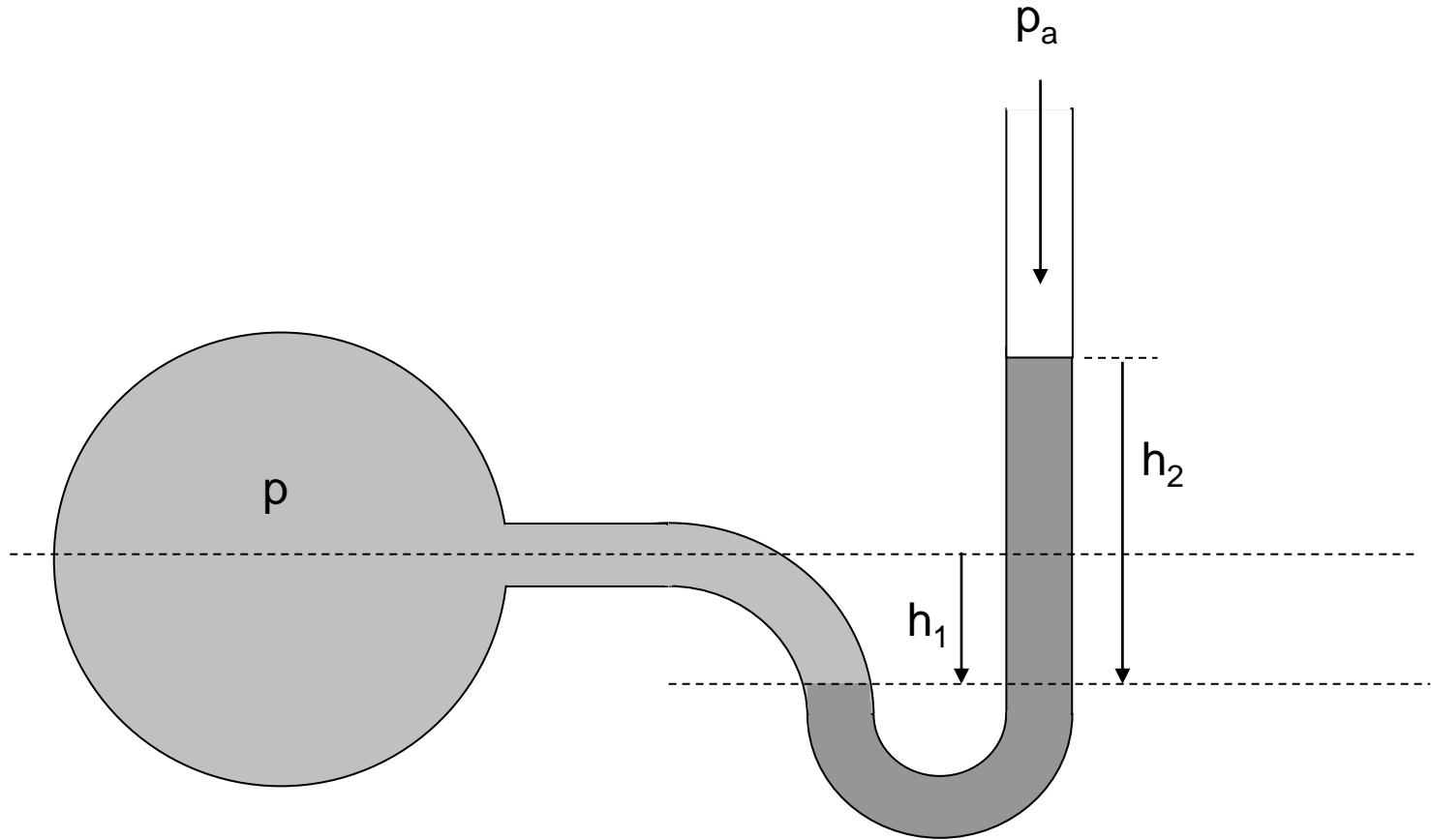

Merenje pritiska - manometar:

Merenje pritiska - manometar 2:

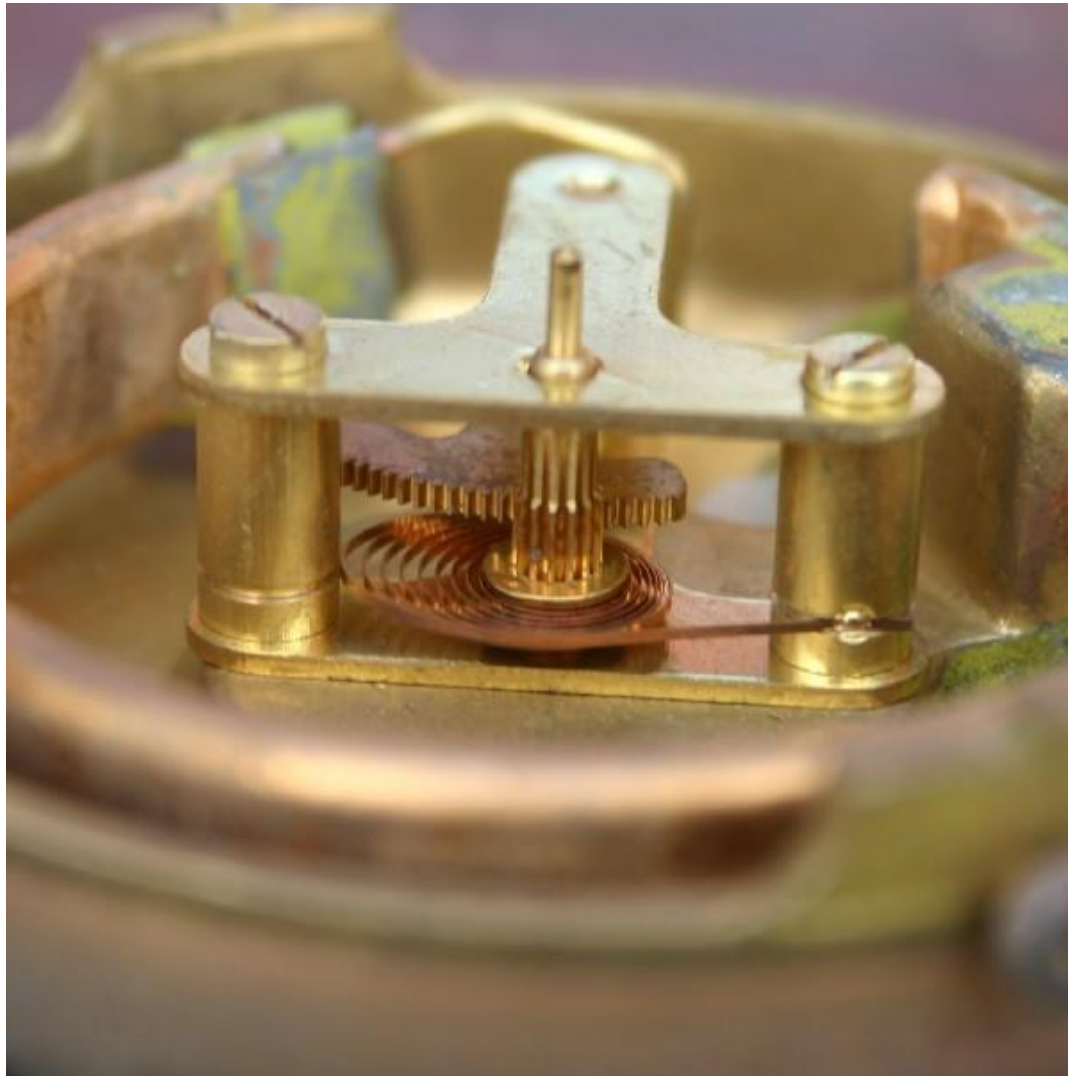

$$p = \rho_2 g h_2 - \rho_1 g h_1$$

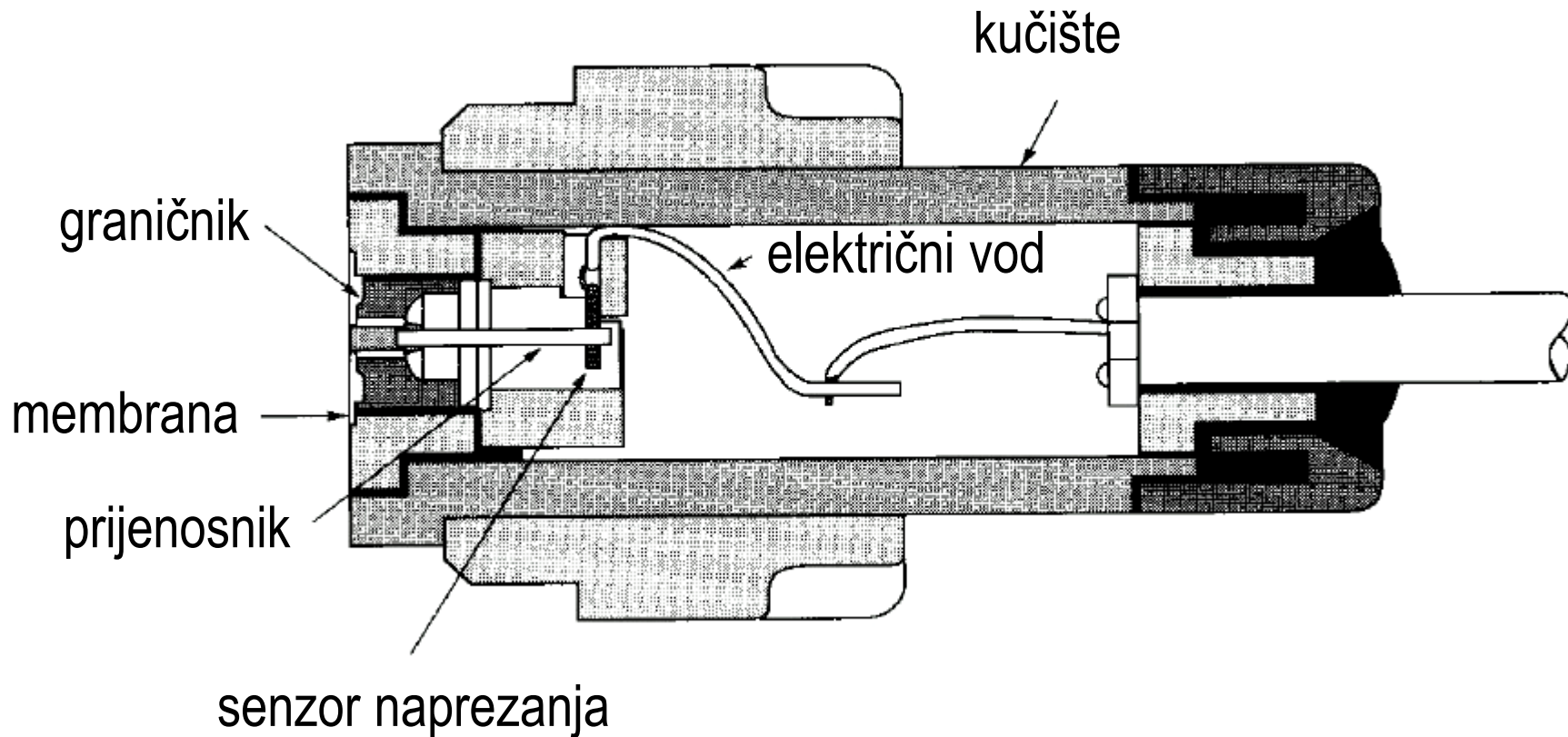
Merenje pritiska - bourdon manometar:

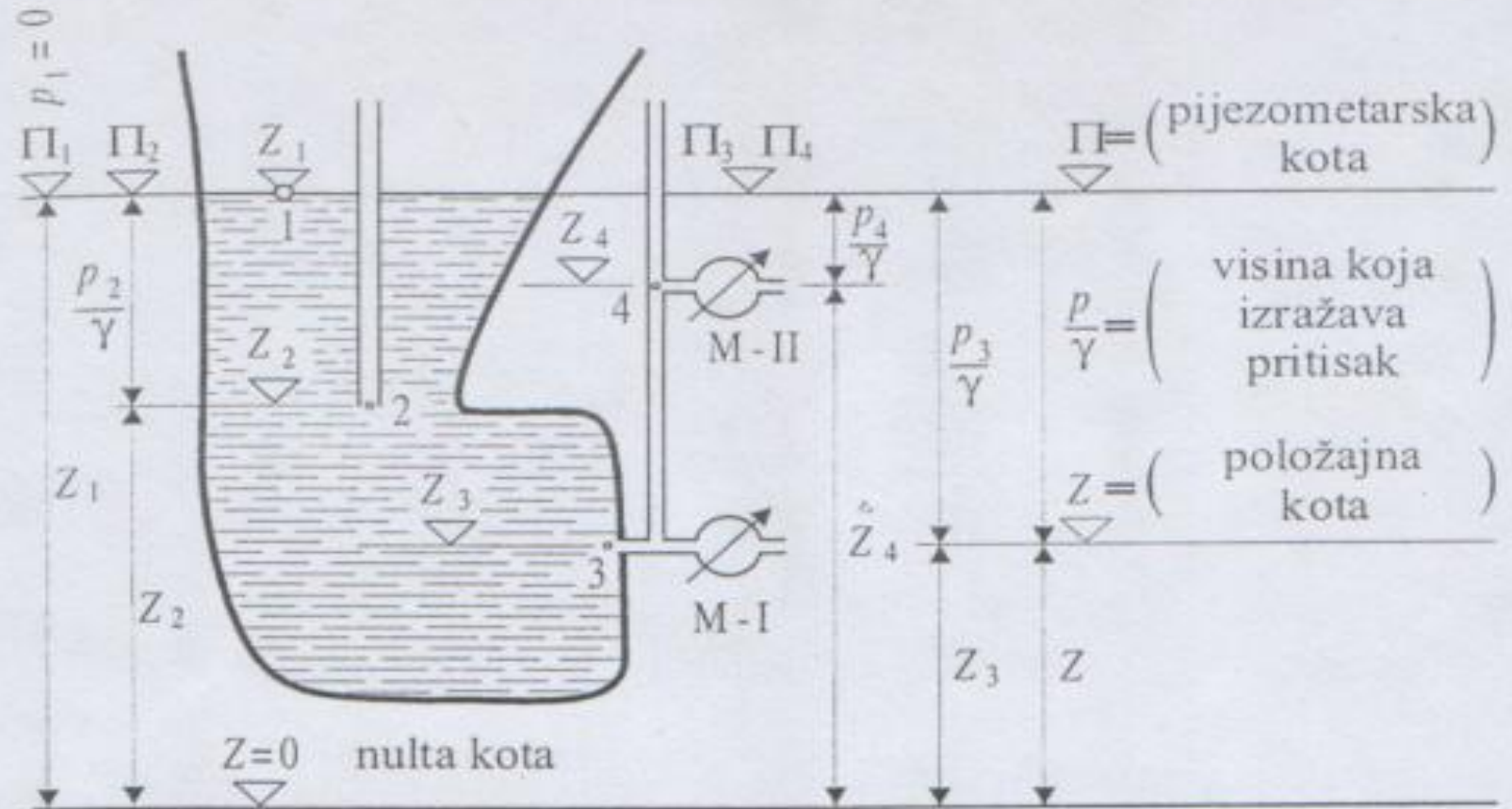
Merenje pritiska - bourdon manometar 2:

Merenje pritiska - membranski manometar:

Primer jednačine hidrostatičke

$$\underbrace{Z_1 + \frac{p_1}{\gamma}}_{\Pi_1} = \underbrace{Z_2 + \frac{p_2}{\gamma}}_{\Pi_2} = \underbrace{Z_3 + \frac{p_3}{\gamma}}_{\Pi_3} = \text{itd.}$$

manometri M-I i M-II prikazuju p_3 , odnosno p_4

$\Pi =$ (pijezometarska koda)

$\frac{p}{\gamma} =$ (visina koja izražava pritisak)

$Z =$ (položajna koda)

$Z=0$ nulta koda

Zbir položajne kote (z) i “visine pritiska” (p/γ)
su uvek iste za jedan sud i naziva se
“pijezokota”

$$\Pi = z + \frac{p}{\gamma}$$

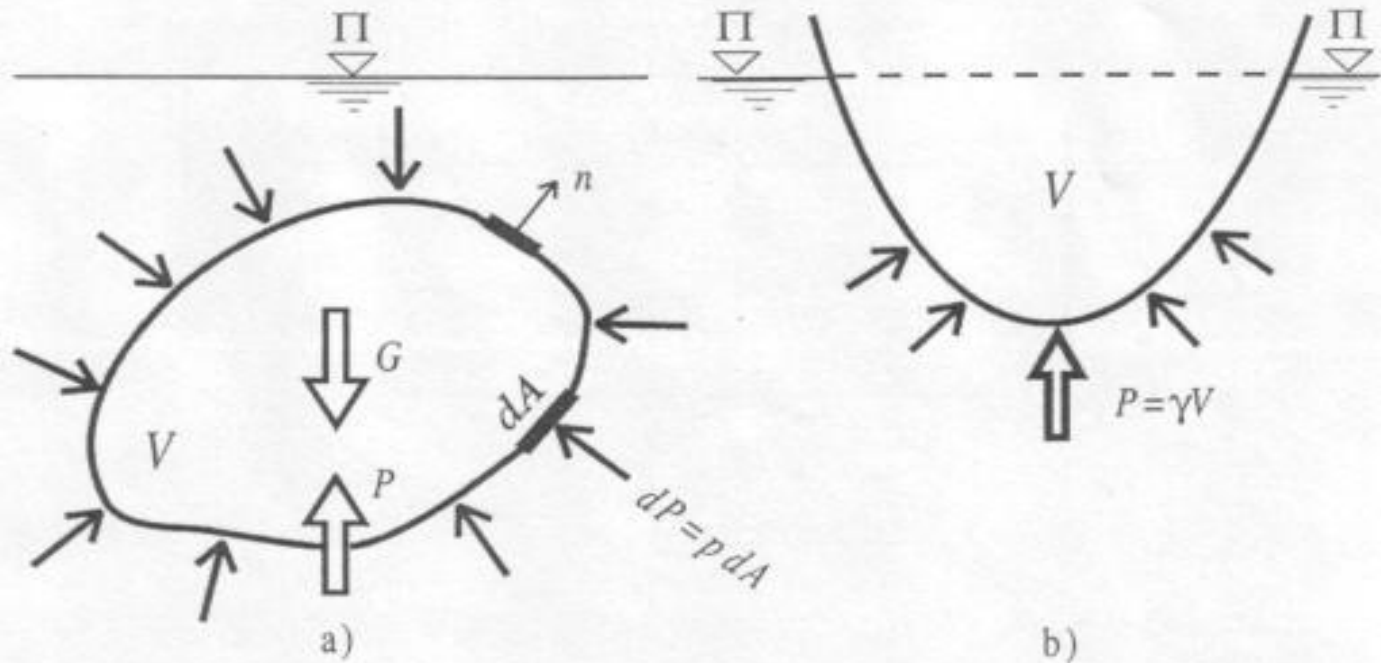
“visina
pritiska”

“pijezo kota”

Položajna kota

$$\Pi = \text{const.}$$

Pijezometarska kota je konstantna za jednu neprekidnu masu fluida konstantne gustine u mirovanju pod dejstvom tezine

a) Težina fluida u zapremini V u ravnoteži je sa silom pritiska P na celu zatvorenu površinu A , koja ograničava zapreminu; b) Sila potiska P na plivajuće telo jednaka je težini γV istisnute tečnosti

Ukoliko bi umesto zapremine čvrstog tela bila tečnost moglo bi se reći da je sila pritiska, koja deluje na to telo od strane vode jednaka težini istisnute tečnosti.

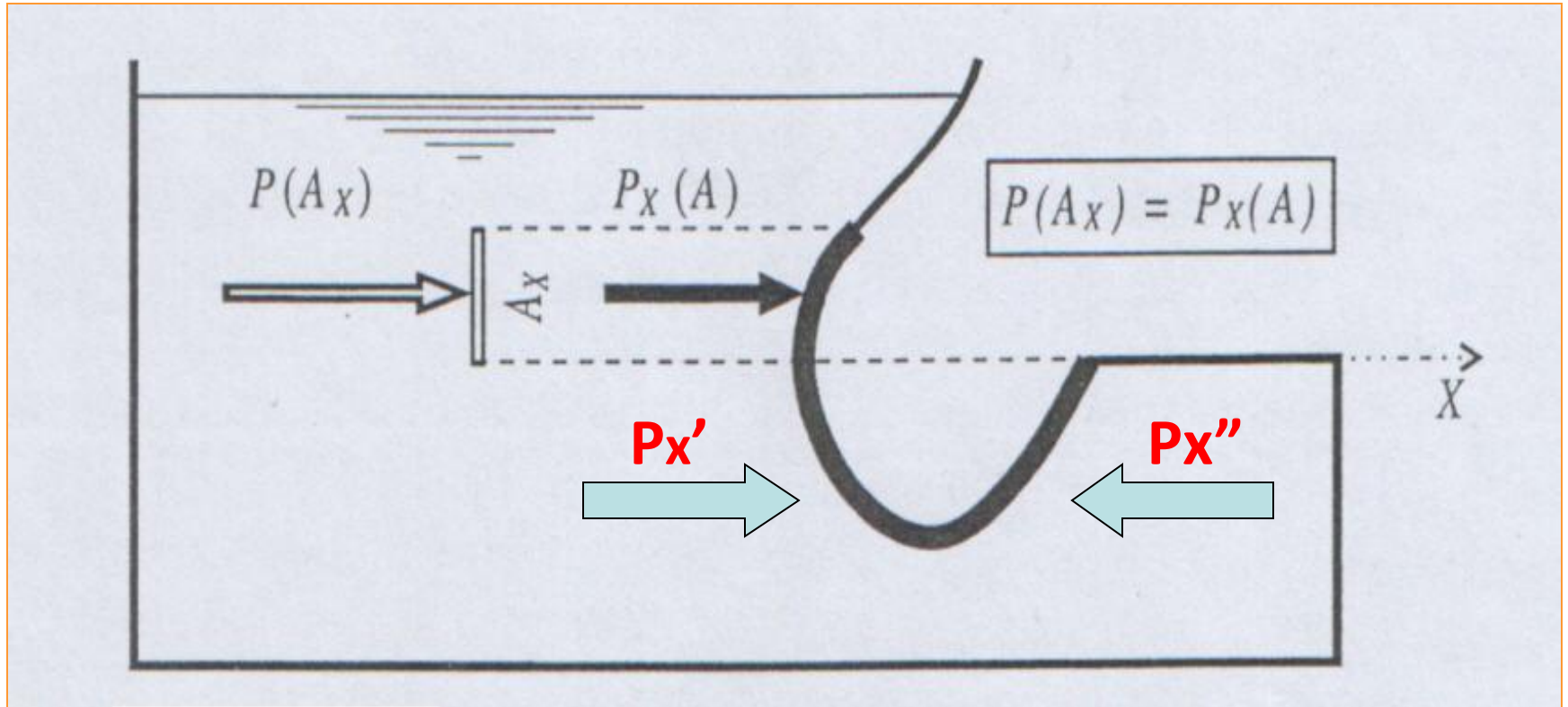
Shodno tome možemo zaključiti "težina tela je jednaka težini zapremine istisnute tečnosti" -Arhimedov zakon

Hidrostaticke sile na čvrste granične površine

- Horizontalna i vertikalna komponenta hidrostaticke sile
- Horizontalna komponenta hidrostaticke sile na proizvoljnu površinu jednaka je sili na projekciju te površine u ravni normalnoj na pravac za koji se komponenta određuje.

- Horizontalna komponenta P_x na površinu A

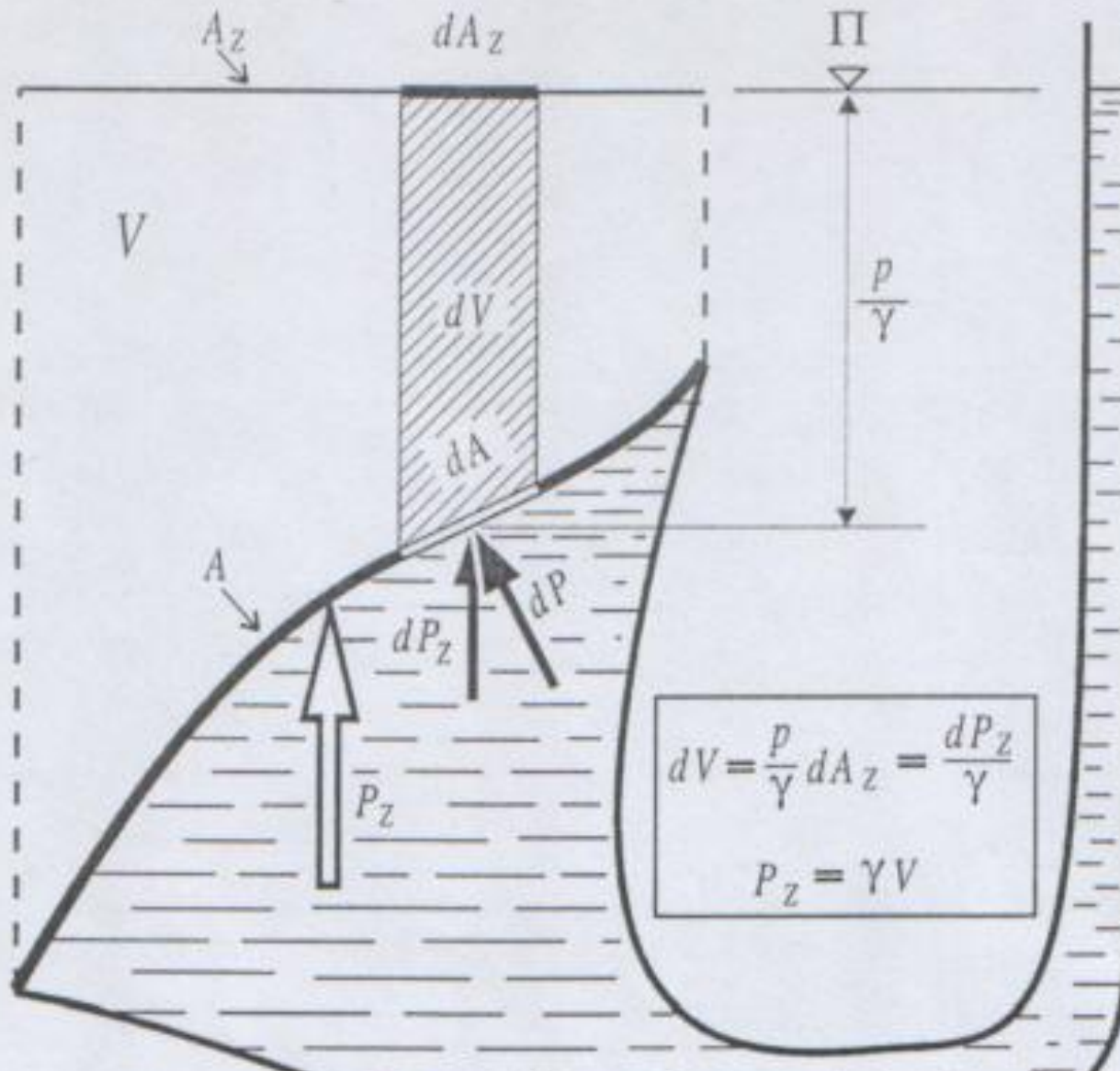
$P_x(A) = P(A_x)$
 $P_x' = P_x''$
 $A_{x'} = A_{x''}$

- Kod određivanja vertikalne sile, ova analogija se ne može primeniti!
- Ukupna sila vode uvek deluje upravno na površinu.
- Pritisak u svakoj tački je “visina pritiska” pomnožena sa γ , odnosno: $\frac{p}{\gamma} * \gamma$
- dV -zapremina koja se nalazi iznad posmatrane površine

$$dP_z = p * dA_z = \gamma \frac{p}{\gamma} dA_z = \gamma dV$$

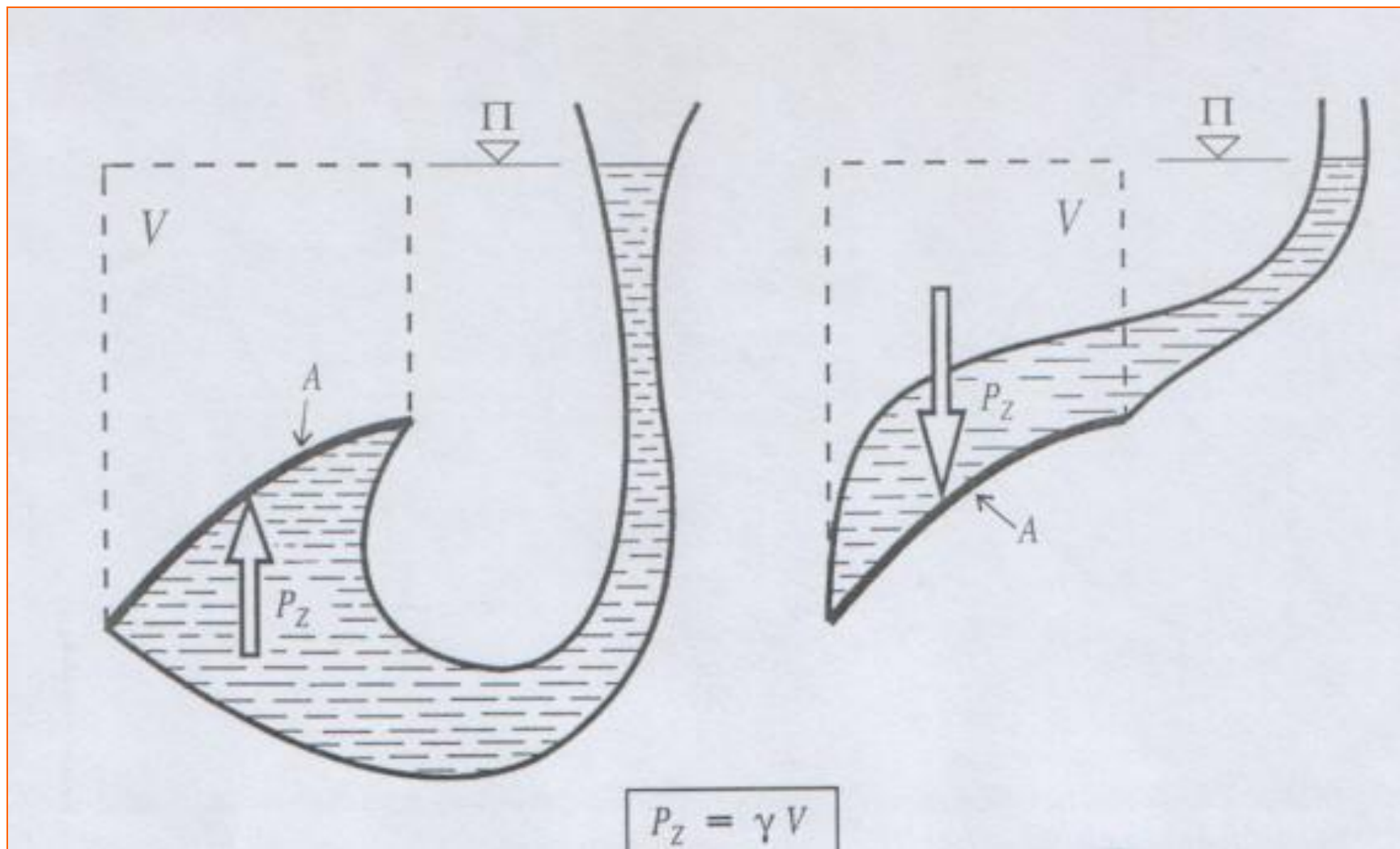
integriranjem

$$P_z = \gamma * V$$

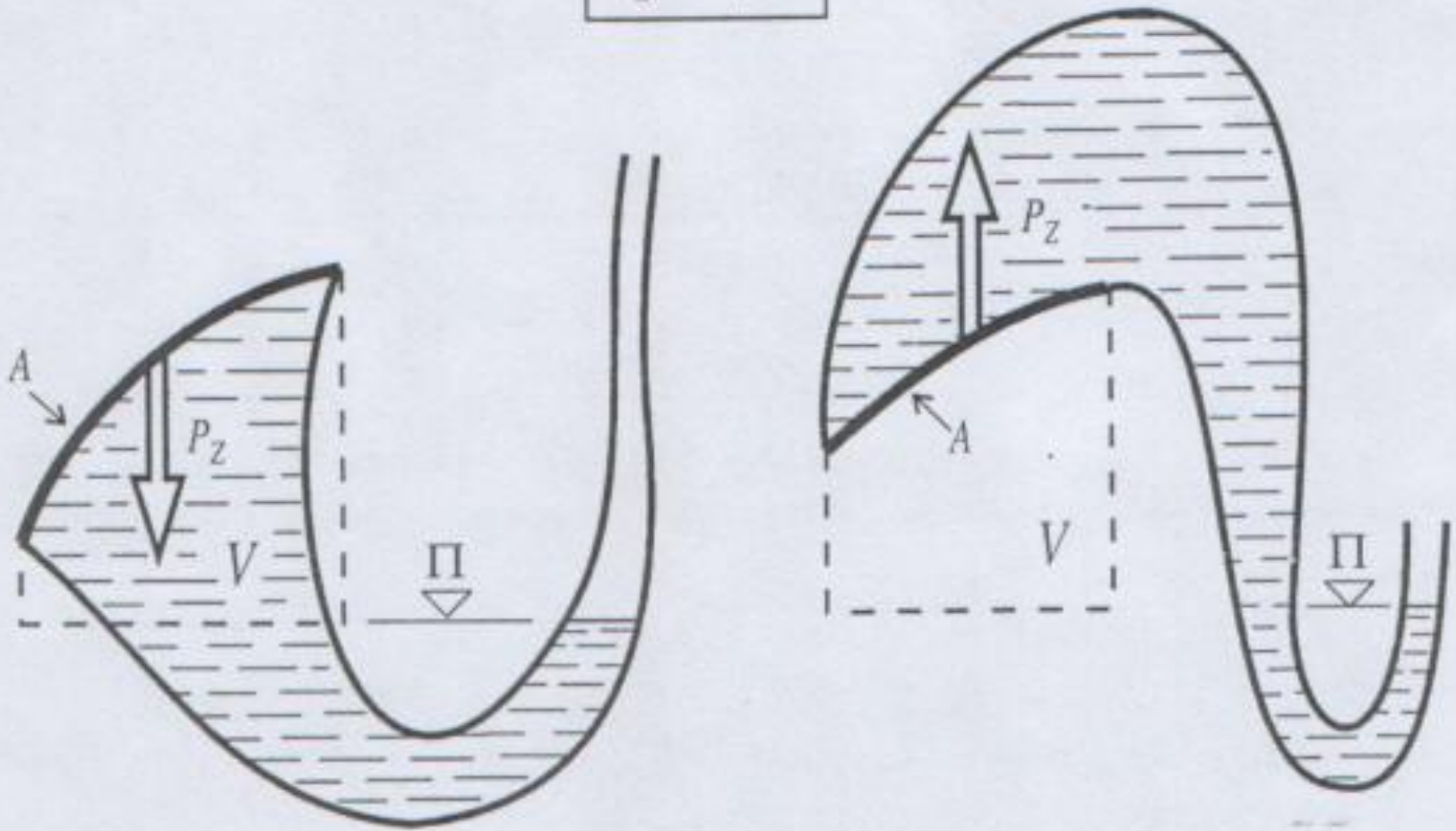
Vertikalna komponenta P_z hidrostatičke sile jednaka je težini $\gamma \cdot V$ koja se može smestiti u zapreminu V

- **Prethodna razmatranja dovode do pravila:
Vertikalna komponenta kojom fluid deluje na površinu jednaka je težini fluida koja se može smestiti u zapreminu između površine i njene projekcije u ravni pijeziometarske kote.**
  - **Sila prolazi kroz težište navedene zapremine.**
  - **Smer sile zavisi od toga da li fluid pritiskuje graničnu površinu ili je povlači, odnosno da li vlada pritisak ili podpritisak (da li je pijeziometarska kota iznad ili ispod površine).**

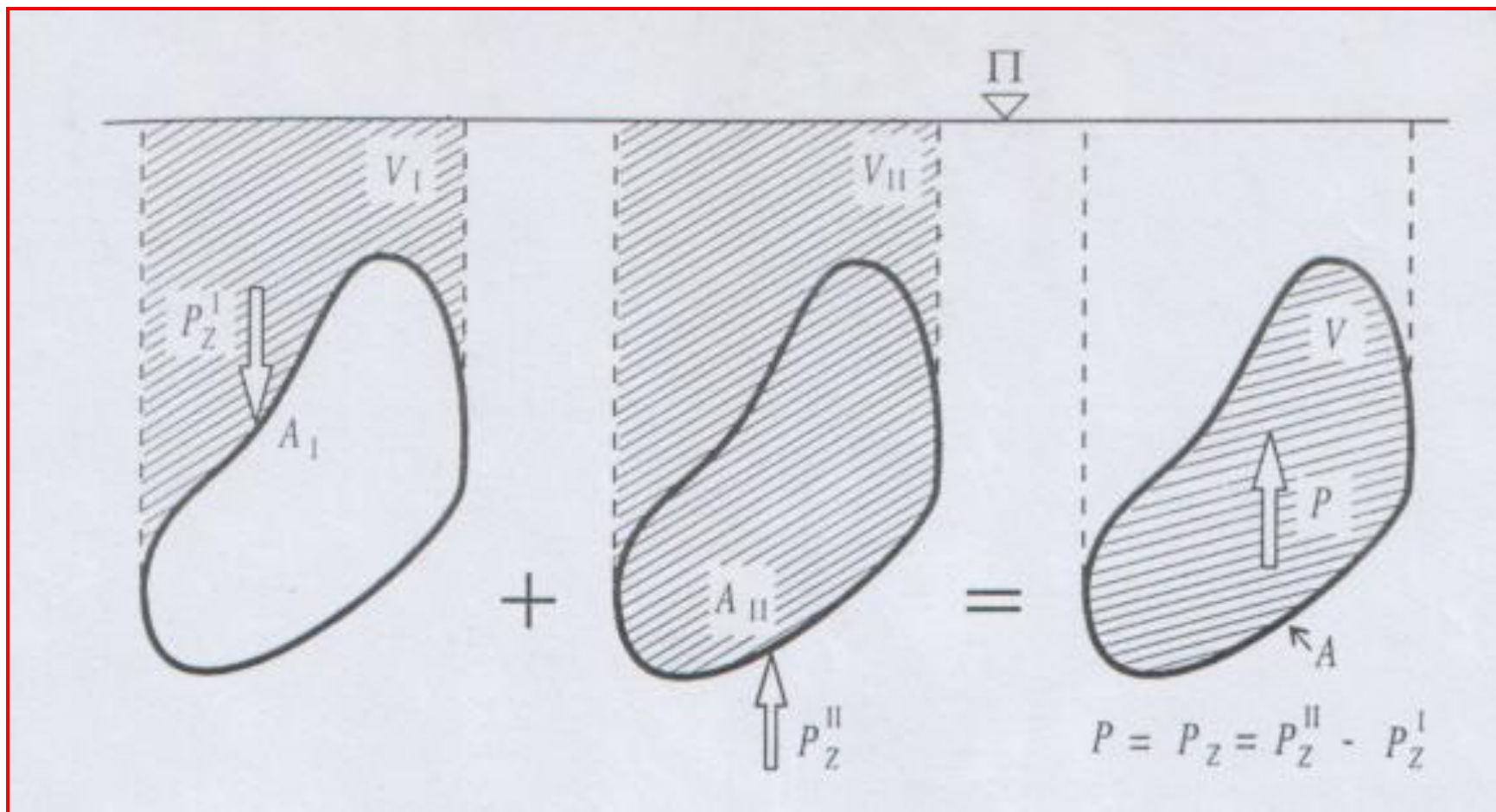
Vertikalna komponenta hidrostatične sile izraža se težinom odgovarajuće zapremine V

$$P_z = \gamma V$$

Vertikalna komponenta hidrostatične sile izražava se težinom odgovarajuće zapremine V

- **Shodno prethodno iznetom može se ponovo dokazati Arhimedov zakon.**

Sila potiska P na potopljeno telo kao sadejstvo vertikalnih komponenti sila na gornju i donju površinu tela.

Položaj i veličina hidrostatičke sile

- Konstatovali smo da se pritisak tečnosti ne menja u jednoj horizontalnoj ravni, pa je shodno tome sila pritiska na horizontalnu površinu jednaka proizvodu pritiska u bilo kojoj tački te horizontalne ravni i površini te ravni.

$$P = p * A \text{ (KN ili N)}$$

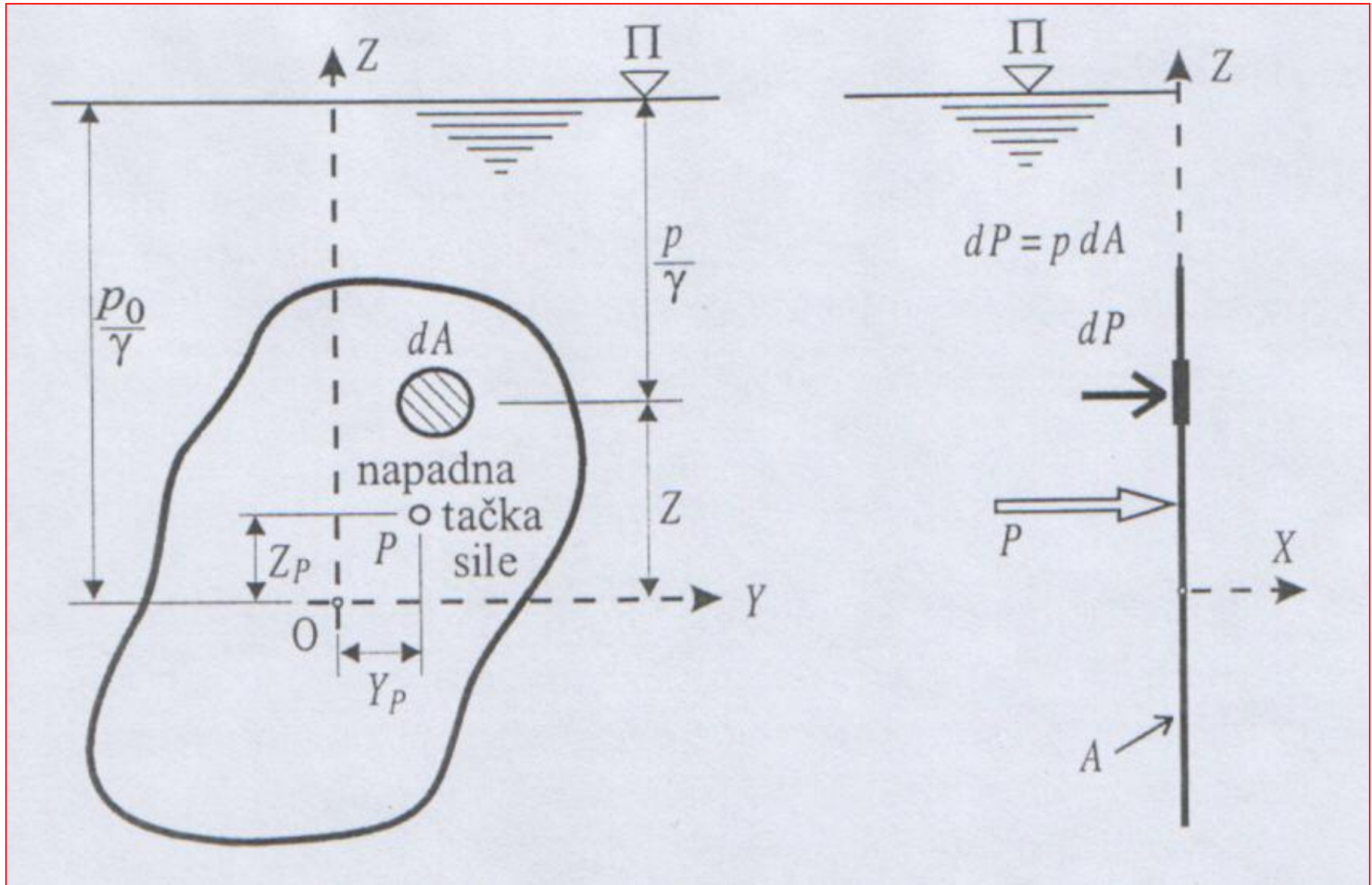
- Kod vertikalne ravni to nije slučaj, jer se pritisak menja po z-osi!

$$p_i = (\Pi - z_i) * \gamma$$

- Elementarna sila na neku elementarnu površinu unutar neke konačne ravne vertikalne površine može se napisati:

$$dP = p_i * dA$$

Sila na ravnu vertikalnu površinu

- **Osnovna jednačina hidrostatičke za težište posmatrane površine:**

$$\Pi = \frac{p_o}{\gamma} + z_o = \frac{p_o}{\gamma}$$

- **Pritisak u bilo kojoj tački posmatrane površine:**

$$p_i = (\Pi - z_i) * \gamma = \left(\frac{p_o}{\gamma} - z_i\right) * \gamma = p_o - z_i * \gamma$$

- Elementarna sila dP je jednaka:

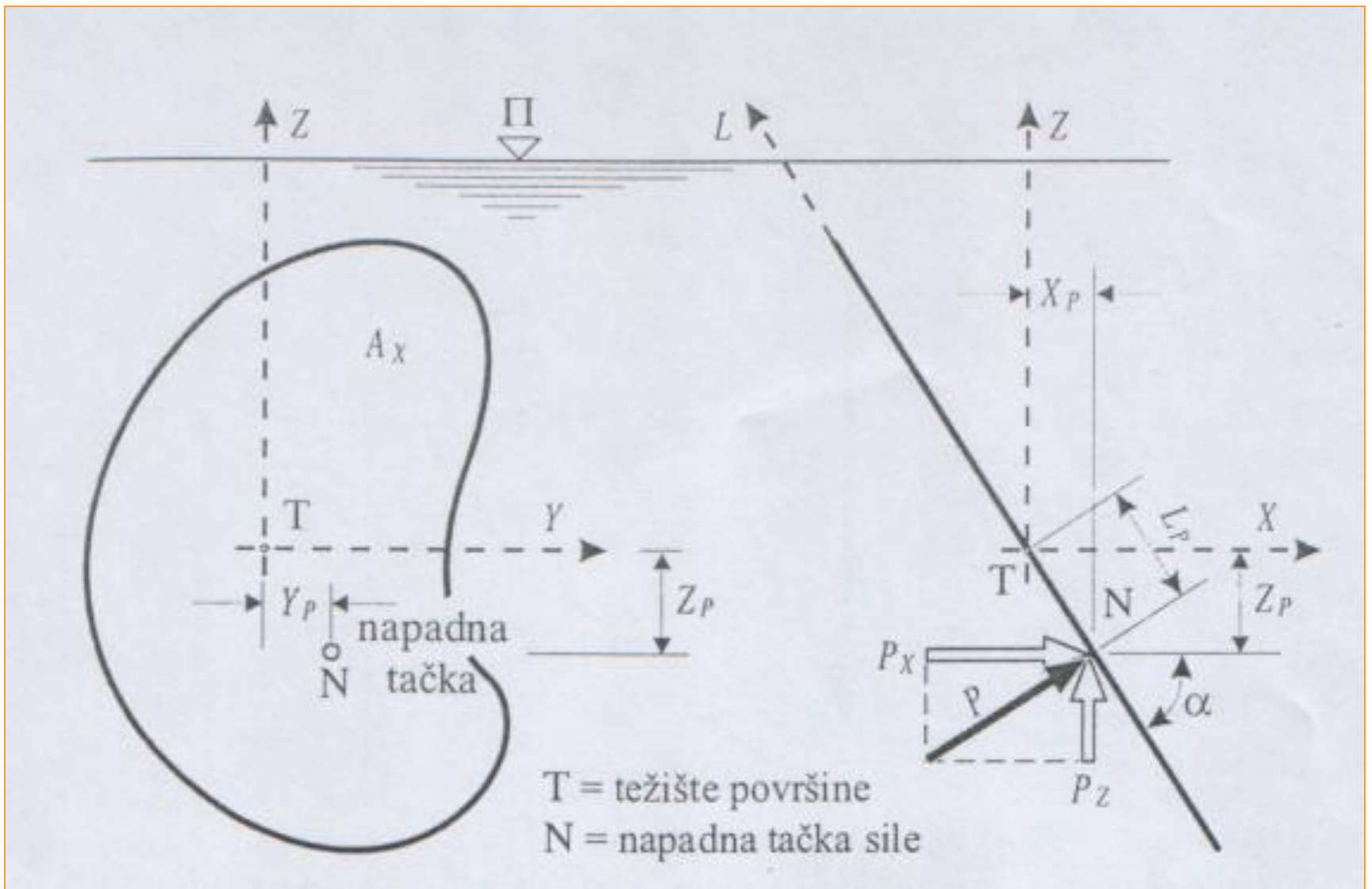
$$dP = p * dA = (p_0 - \gamma Z) dA \quad \int dP = \int p_0 dA - \int \gamma Z dA$$

- Odnosno za celu površinu:

$$P = p_0 * A$$

Ovo se može izreći pravilom:

Hidrostaticka sila na vertikalnu površinu jednaka je proizvodu iz površine i pritiska u težištu.

Sila na kosu ravnu površinu

- Konstatovali smo da je horizontalna sila jednaka sili na projekciju te površine u ravni normalnoj na pravac delovanja sile:

$$P_x = p_o * A_x$$

- Shodno iznetom odnos ukupne hidrostatičke sile na kosu površinu i njene horizontalne komponente je jednak odnosu površine i njene projekcije:

$$\frac{P}{P_x} = \frac{A}{A_x} = \frac{P}{p_o * A_x} / : A_x$$

$$P = p_o * A$$

- **Hidrostaticka sila na bilo koju ravnu površinu (vertikalnu ili kosu) jednaka je proizvodu njene površine i pritiska u težištu.**
- **Napadna tačka rezultante hidrostatičke sile **ne nalazi** se u težištu površine pošto se pritisak u pojedinim tačkama površine gledajući u pravcu z-ose menja shodno udaljenosti od Π -kote.**

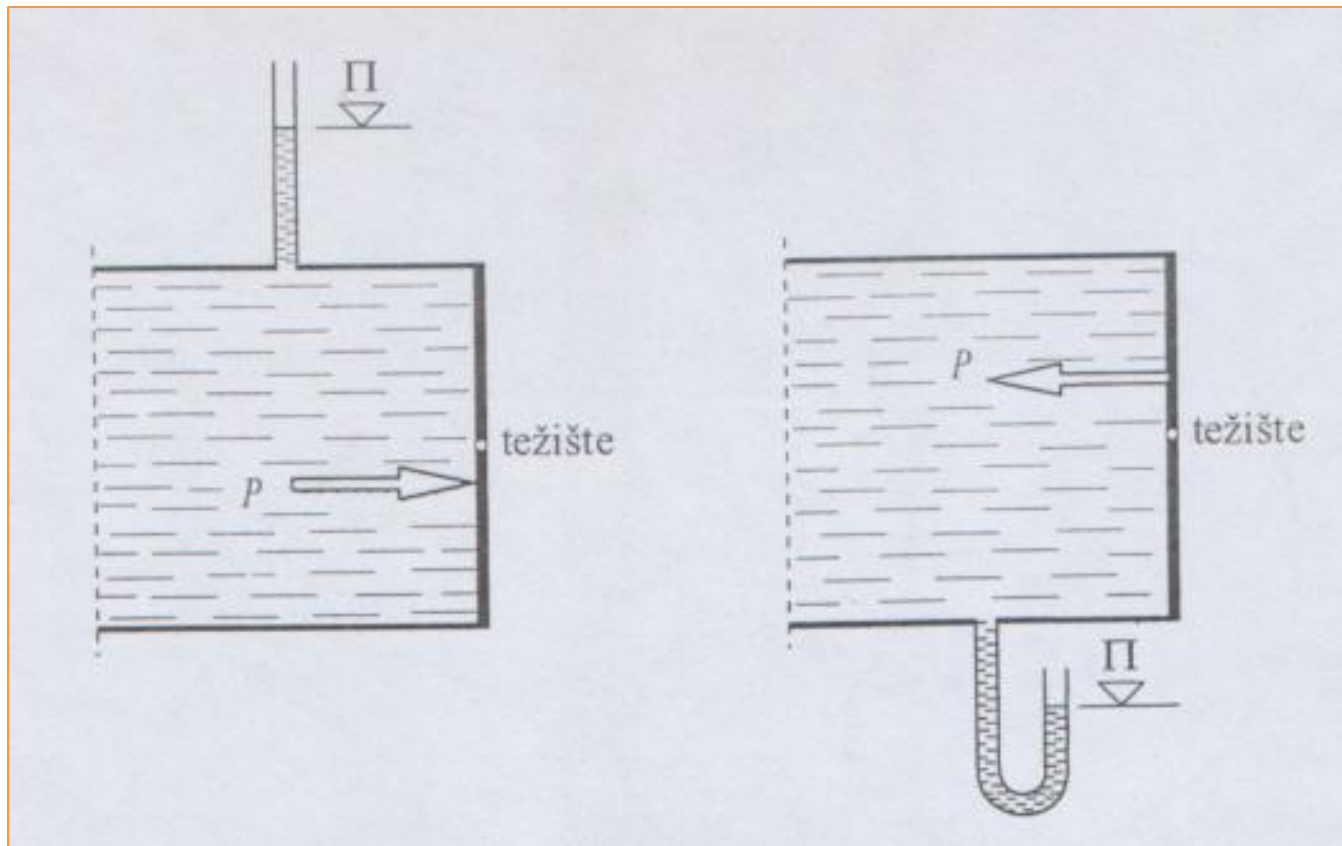
- Napadna tačka rezultante će se dobiti primenom stava da je momenat rezultante P jednak zbiru momenta komponenti (beskonačan broj beskonačno malih dP), odnosno njihovom integralu.

$$z_p = \frac{-\gamma * I_{yy}}{P}$$

**Ekscentricitet napadne tačke
rezultante sile u odnosu na težište površine**

- Na osnovu prethodne relacije zaključuje se da je napadna tačka sile ispod težišta površine, kada je pritisak u težištu (p_0) pozitivan, odnosno kada je piježometarka kota iznad težišta.

- Ista analogija se može primeniti i za pomeranje napadne tačke u pravcu y -ose (y_p), po y -osi nema promene pritiska, pa se dobija:

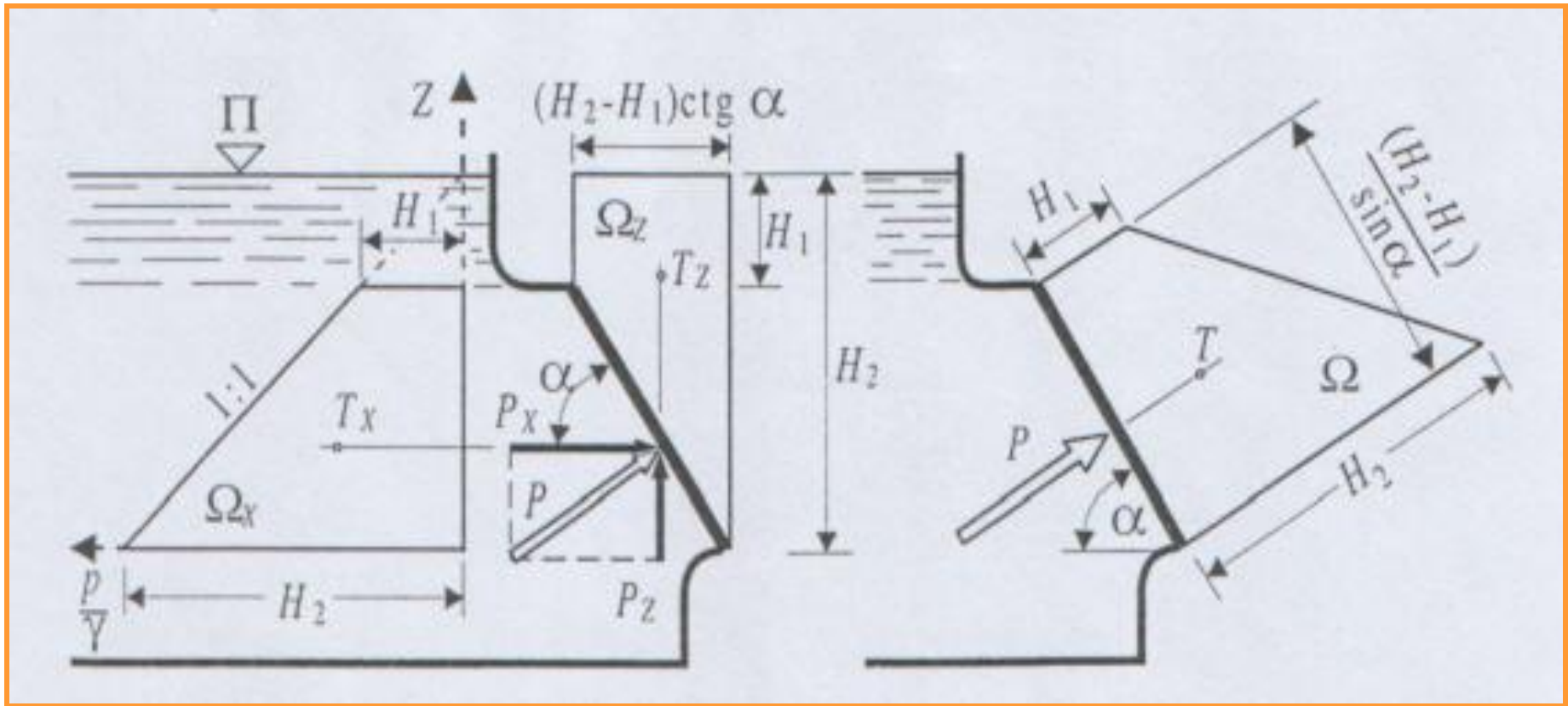
$$e_y = y_p = -\frac{\gamma * I_{yz}}{P}$$

Centrifugalni
moment
površine

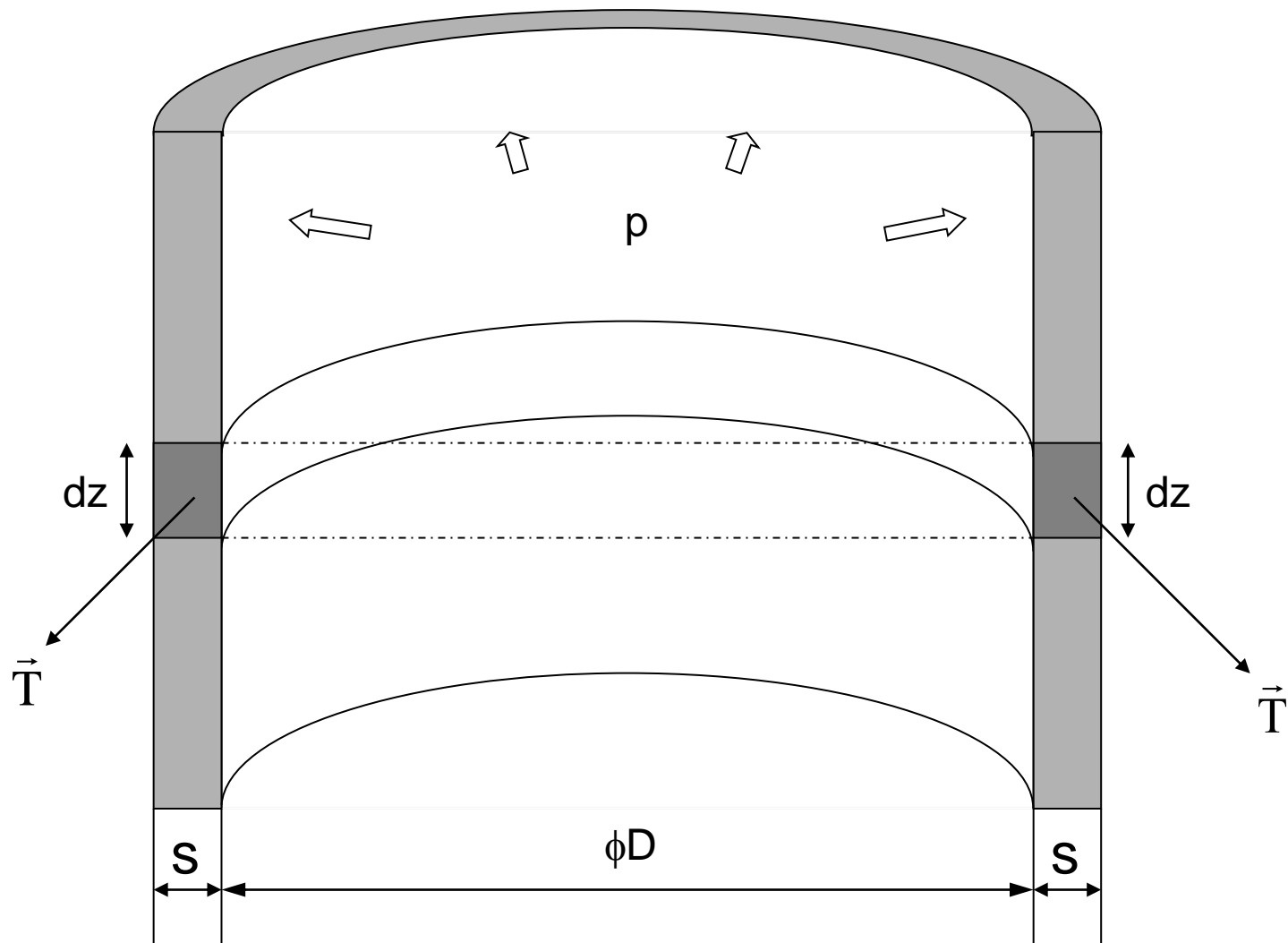
Za simetrične površine u odnosu na z -osu $y_p=0$, odnosno postoji pomeranje napadne tačke sile samo po z -osi gore ili dole

- Možemo konstatovati na osnovu prethodno iznetog, da se sila na neku kosu ravnu površinu može dobiti ili raščlanjivanjem rezultante na horizontalnu i vertikalnu komponentu ili odmah izračunavanjem rezultante.

Ravanski zadatak na kosu površinu; rešen je sa komponentama (levo) i neposredno sa rezultantom (desno)

Hidrostaticka sila na zidove kružnog rezervoara- Kotlovska formula

Ukupna sila pritiska na polovinu prstena širine dz je:

$$dF_x = p dz D$$

Projekcija površine na
pravac delovanje sile:
 $A_x = dz D$

**Razmicanju poluprstenova odupire se debljina zida i
dozvoljeni napon zatezanja materijala od koga je napravljen
rezervoar**

$$dT = d\sigma dz$$

Poluprstenovi se spajaju na dva mesta pa je

$$dF_x = 2dT$$

Uvrštavanjem nalazimo

$$d\sigma = \frac{dF}{dA} = \frac{pdzD}{2dzs}$$

$$\sigma = \frac{pD}{2s}$$

Ako je najveće dopušteno naprezanje materijala suda σ_{dop} onda je

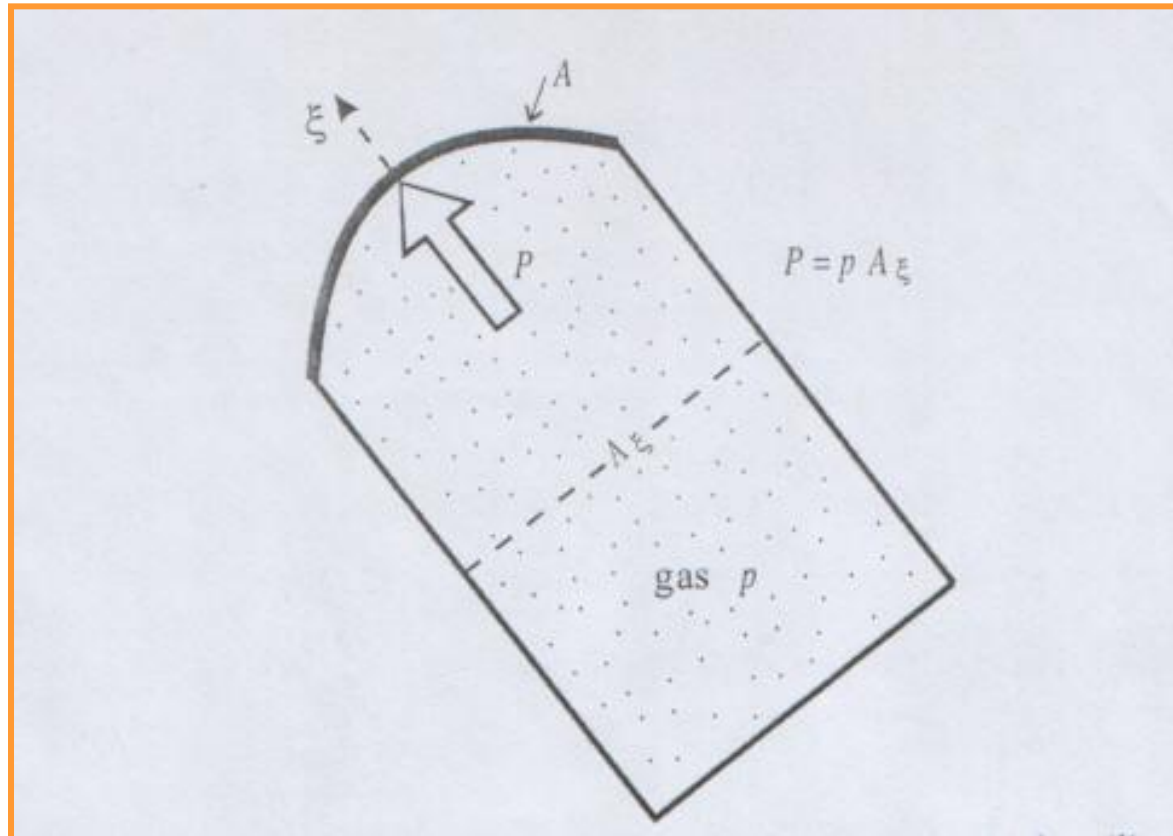
$$s = \frac{pD}{2\sigma_{dop}}$$

Ovo je Mariott-ova formula za debljinu zidova rezervoara!

- Komponenta za bilo koji pravac sile kojom gas deluje na bilo koju površinu suda jednaka je sili na projekciju te površine normalnu na pravac upravan na pravac delovanja posmatrane sile.

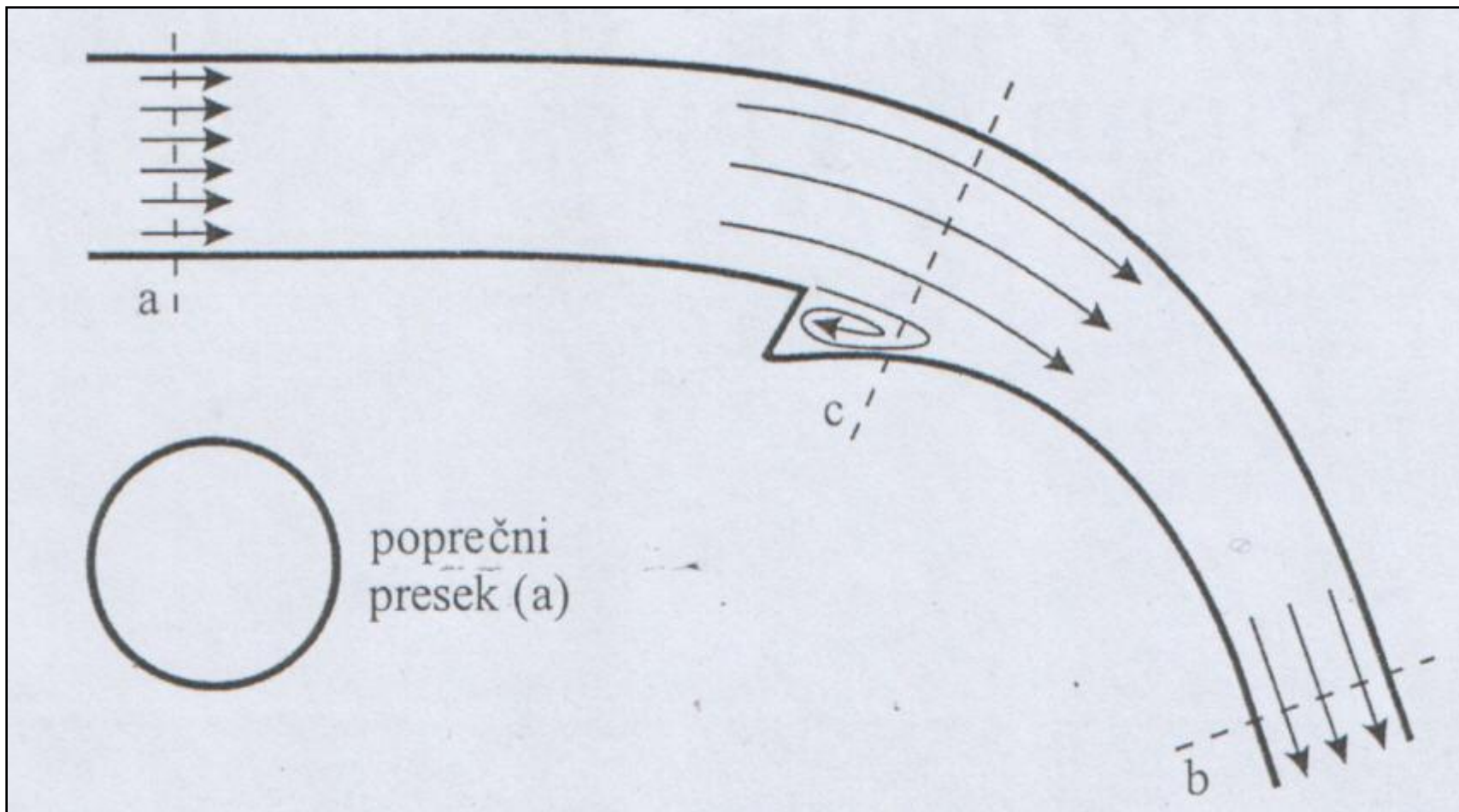

HIDROKINEMATIKA

Osnove za proučavanje ustaljenih tečenja upoređujući stanja u dva poprečna preseka

- Predpostavke:
- **Prva pretpostavka:**
- Proučavaju se zadaci gde razmatrano strujanje prolazi kroz površinu normalno na pravac strujanja. To je struja koja prolazi kroz pop.presek.
- Uslov je da strujanje kroz pop.presek *pravolinijsko i paralelno.*

- Kod posmatranog strujanja, moraju postojati minimum dva takva preseka, što stvara mogućnost upoređenja strujanja između tih preseka.
- Ističe se da dati uslovi za poprečni presek ne moraju biti ispunjeni duž cele struje, dovoljno je pronaći dva takva preseka koja nam omogućavaju upoređenje struja

- Između preseka I i II može se primeniti dati uslov o upoređenju strujanja, dok presek III ne ispunjava uslov za pravolinijsko i paralelno strujanje

Druga pretpostavka:

- Proučava se samo strujanje nestišljivog fluida ($\rho = \text{const.}$), uz delovanje težine kao jedine zapreminske sile
- Treći uslov hidrostatičke važi samo za mirovanje tečnosti, jer osim sfernih (pritisci) u hidrodinamici deluju tangencijalni (smičući) naponi. Ovi naponi se ostvaruju preko trenja između delića fluida koji se kreću različitim brzinama.

- U praktičnim zadacima vrlo često se izostavlja tangencijalni napon i zadatak se rešava za “idealni fluid”!
- Tako dobijena rešenja se onda “popravljaju” shodno saznanjima dobijenim iz eksperimentalnih istraživanja.
- Procenjuje se zbirni uticaj između dva posmatrana preseka, onoga što unosi devijatorski deo napona, a to je trenje između delića fluida i između fluida i čvrste granice.

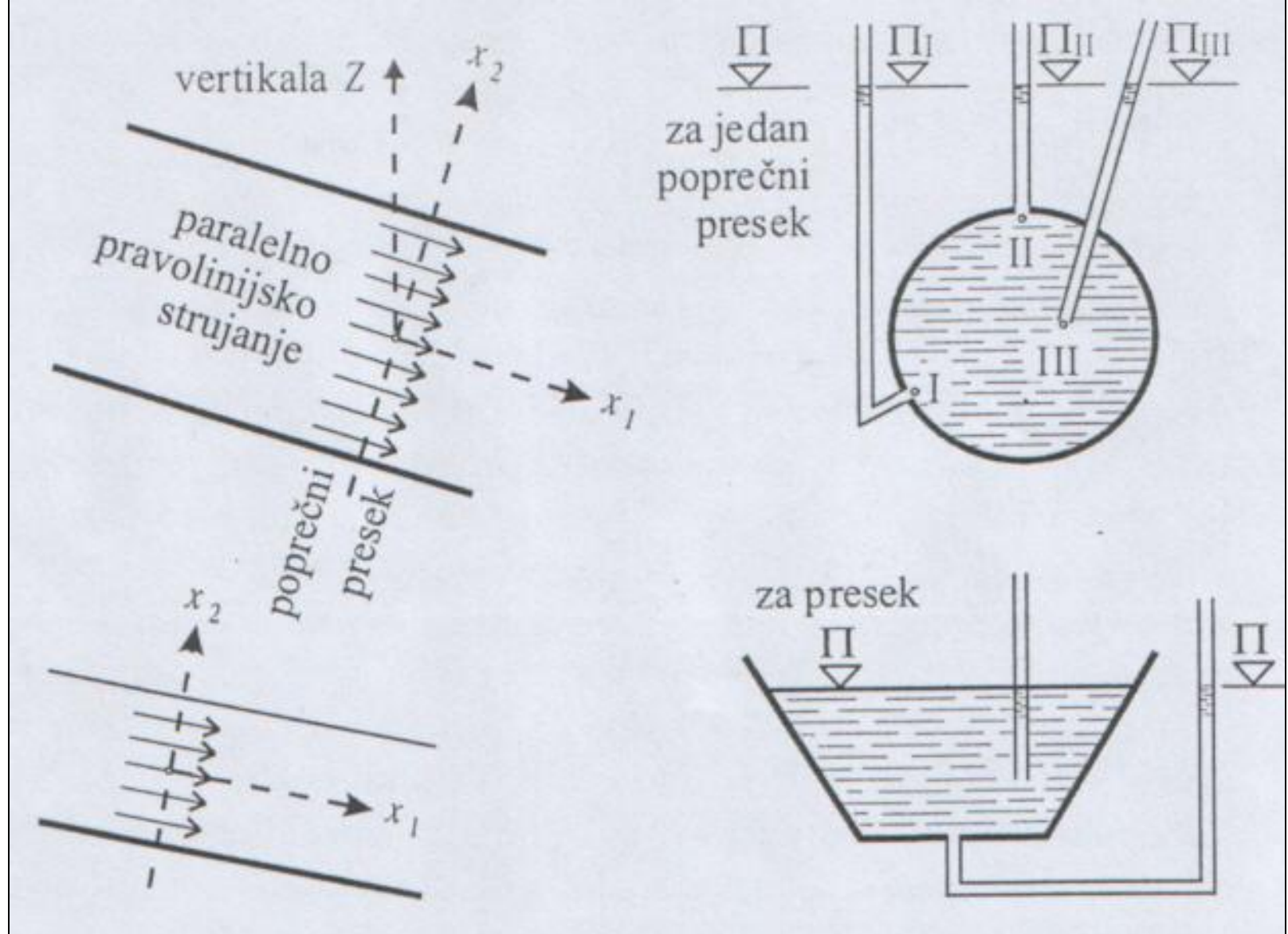

Treća pretpostavka:

- Posledica pretpostavljenog paralelnog strujanja je hidrostatički zakon rasporeda pritiska po poprečnom profilu struje, odnosno za sve deliće istog poprečnog preseka piježometarska kota je ista (odnosno za ceo presek)

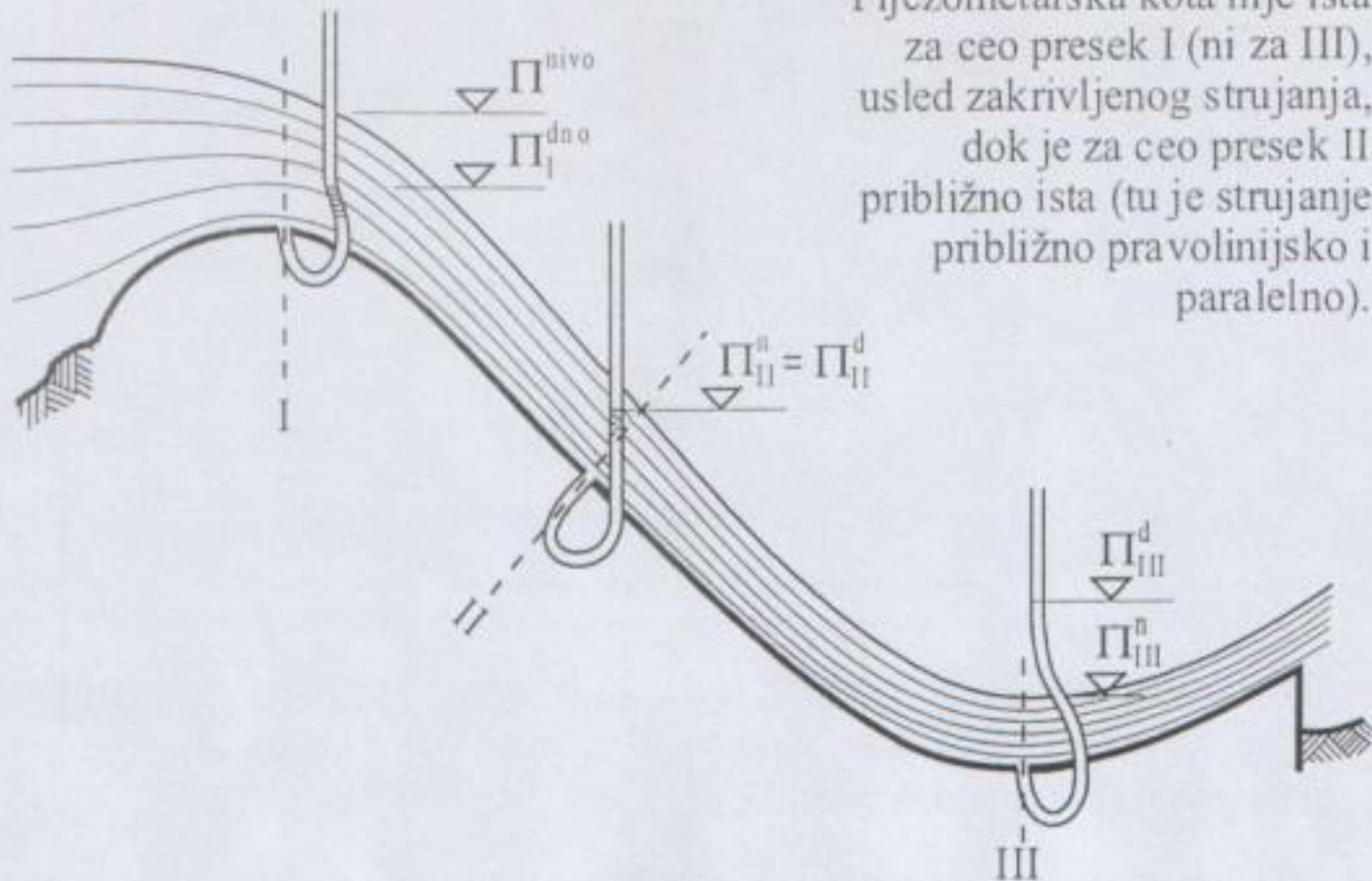
- Ako sa x_1 označimo pravac strujanja, a sa x_2 bilo koji pravac u ravni poprečnog preseka, pod pravim uglom na x_1 može se napisati:

$$\frac{\partial \left(Z + \frac{p}{\gamma} \right)}{\partial x_2} = \frac{\partial \Pi}{\partial x_2}$$

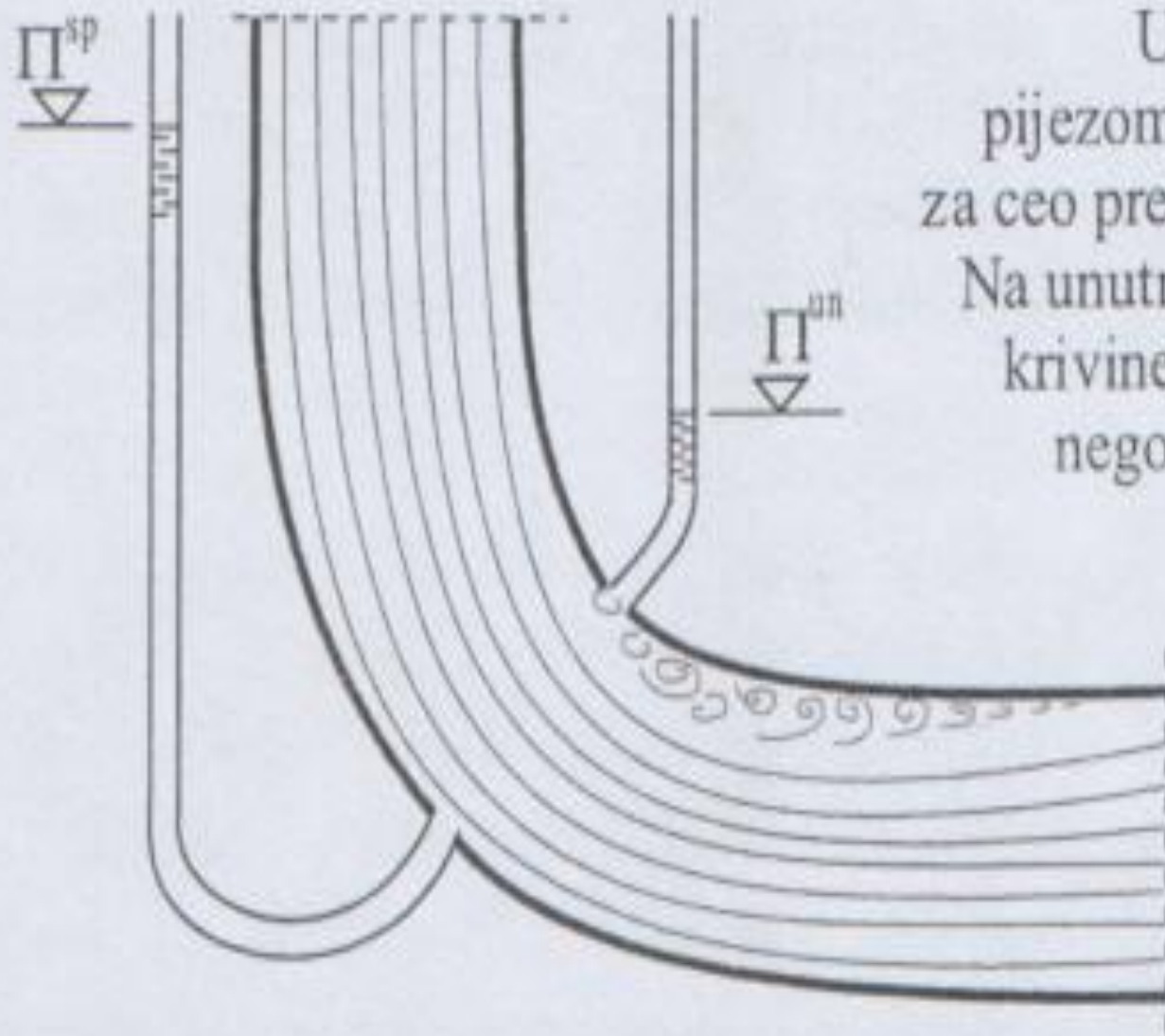

- **Pijezometarska kota za ceo jedan poprečni presek struje je ista; gornji crtež odnosi se na struju pod pritiskom (cev), a donja na struju sa slobodnom površinom (kanal)**

- Ako su brzine normalno usmerene na presek, a strujanje je krivolinijsko, tada se piježometarska kota povećava ka spoljašnjoj strani krivine, jer postoji ubrzanje (centrifugalno) u pravcu normalnom na strujanje. Unošenje ovog ubrzanja remeti hidrostatičku raspodelu pritiska)

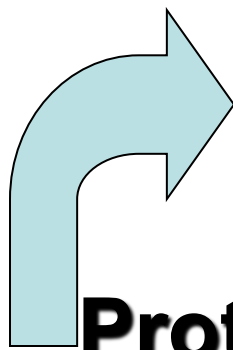
Pijezometarska kota nije ista za ceo presek I (ni za III), usled zakrivljenog strujanja, dok je za ceo presek II približno ista (tu je strujanje približno pravolinijsko i paralelno).

U krivini cevi
pijezometarska kota
za ceo presek nije ista.
Na unutrašnjoj strani
krivine kota je niža
nego na spoljnoj.

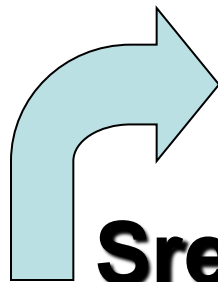
Četvrta pretpostavka

- Brzina struje je po celom pop.preseku usmerena normalno na presek, pa se može napisati.

$$Q = \int_A u dA = vA$$

Proticaj kroz poprečni presek struje

$$v = \frac{1}{A} \int_A u dA = \frac{Q}{A}$$

Srednja brzina za preseku

Peta pretpostavka:

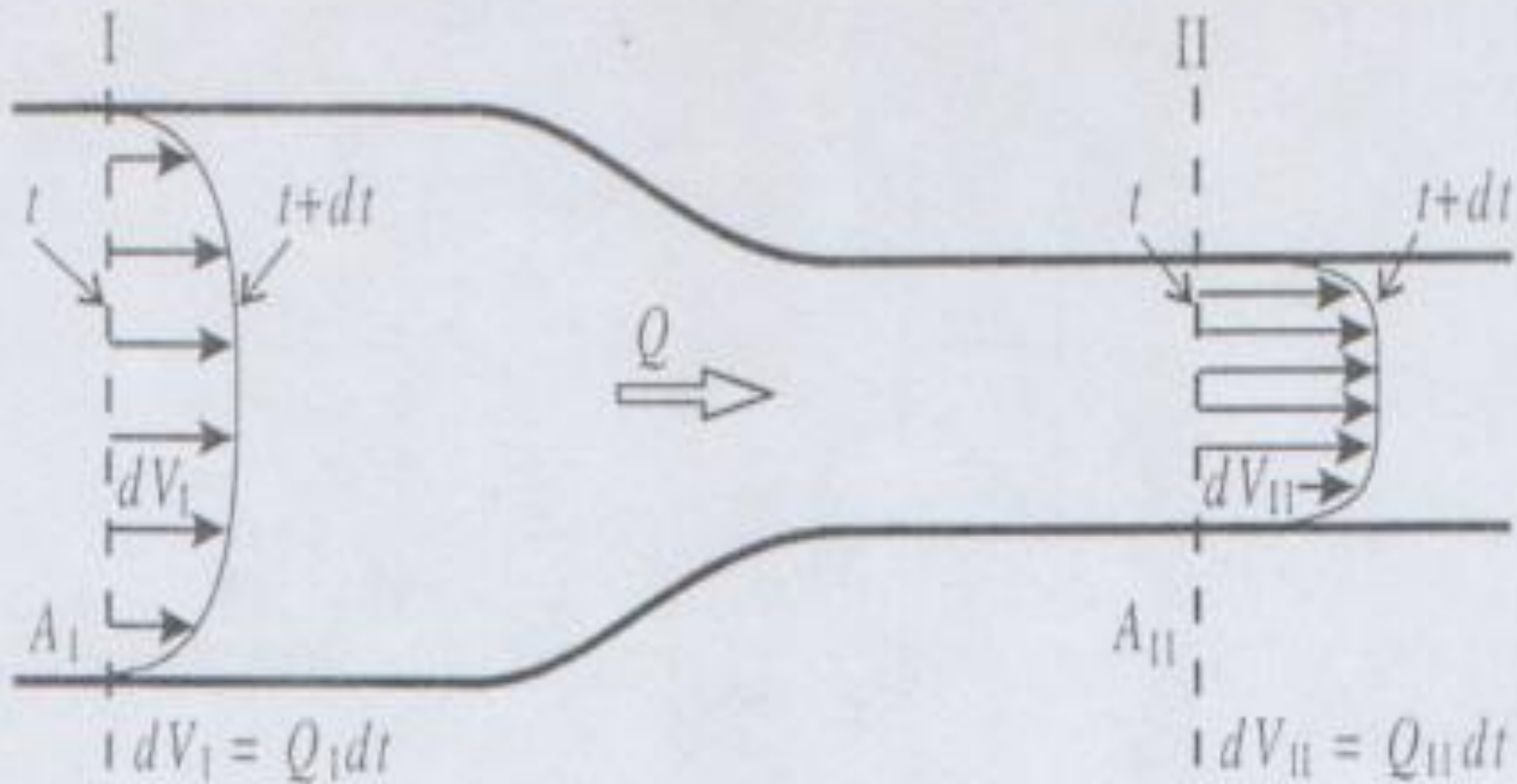
- Kako je u naslovu napomenuto, razmatraju se ustaljena strujanja. Ovo znači da se vrednosti **ne menjaju tokom vremena, ni brzina ni pijezokota.**

$$\frac{\partial u}{\partial t} = 0, \quad \frac{\partial \Pi}{\partial t} = 0$$

Šesta pretpostavka:

- Načelo o nepromenljivosti mase i neprekidnosti (kontinuiteta) fluida, ukazuje da proticaj kroz dva poprečna preseka mora biti isti. Ovo dovodi do toga da su jednake zapremine dV_i i dV_{ii} koju posmatrana masa fluida za vreme dt napusti!

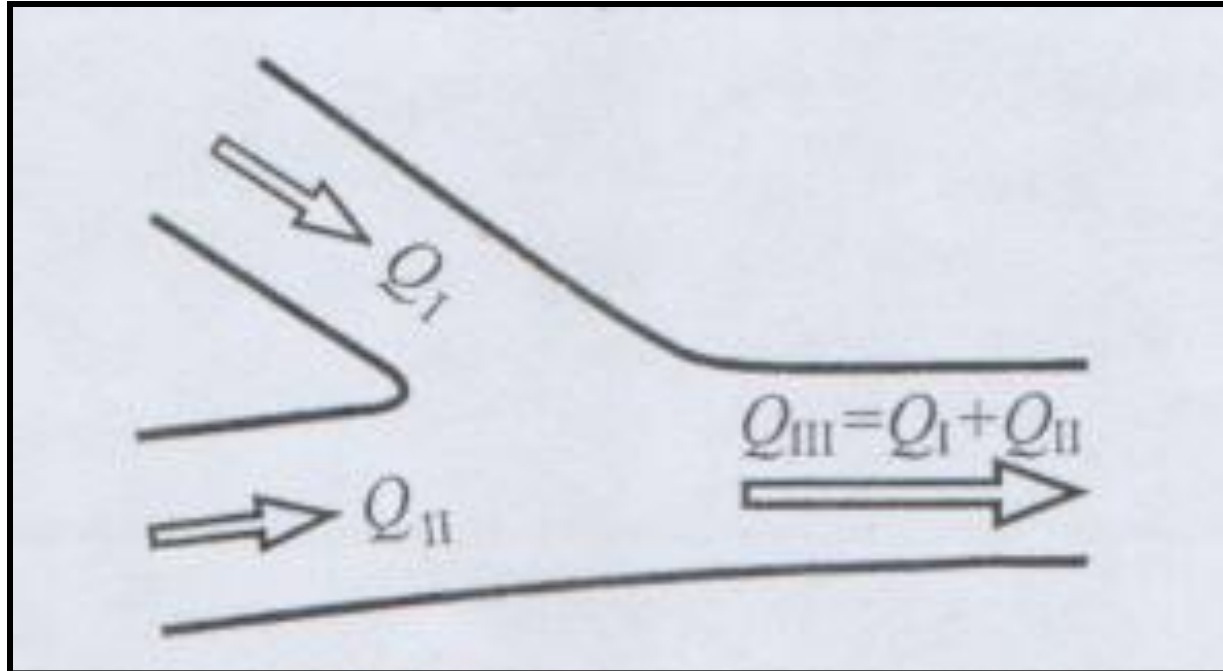

$$dV_1 = dV_2 \rightarrow Q_1 = Q_2 \rightarrow (vA)_1 = (vA)_2$$

- **Nepromenljivost mase i neprekidnost fluida znače jednakost za vreme dt napuštene zapremine dV_i i istovremeno osvojene zapremine dV_{ii}**

$$Q_i = Q_{ii}$$
$$(vA)_i = (vA)_{ii}$$

Jednačina nepromenljivosti mase ili jednačina neprekidnosti (kontinuiteta)

Nepromenljivost mase i neprekidnost fluida uslovljavaju izjednačenje proticaja: zbir proticaj u obe sastavnice jednak je proticaju posle spajanja

Sedma pretpostavka:

- Između dva poprečna preseka struja je ograničena omotačem. Omotač je čvrsta nepokretna granična površina. Između njega i fluida nema razmene energije (nema rada). To ne znači da nema gubitaka energije vodnog toka.
- **Gubi se na vrtloženju unutar cevi usled trenja delića, i ta energija se pretvara u toplotnu.**

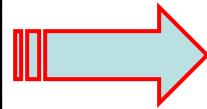
- Kod kanala omotač je delimično čvrsta granica, a delimično slobodna površina.
- Sile trenja između vode i vazduha su zanemarljive u odnosu na trenje vode i čvrste granice.
- Posebna vrsta zadatka: čvrsti omotač se kreće i na taj način se vrši prenos energije između njega i fluida.
- Misli se na pumpe kada se električna energija pretvara u mehaničku, a mehanička u energiju vodnog toka.

- Suprotan slučaj je kada se energija vodnog toka preko obrtanja lopatica turbine pretvara u električnu energiju.
- U ovom slučaju se svega **70-75%** energije vodnog toka pretvara u električnu, a ostalo su gubici.

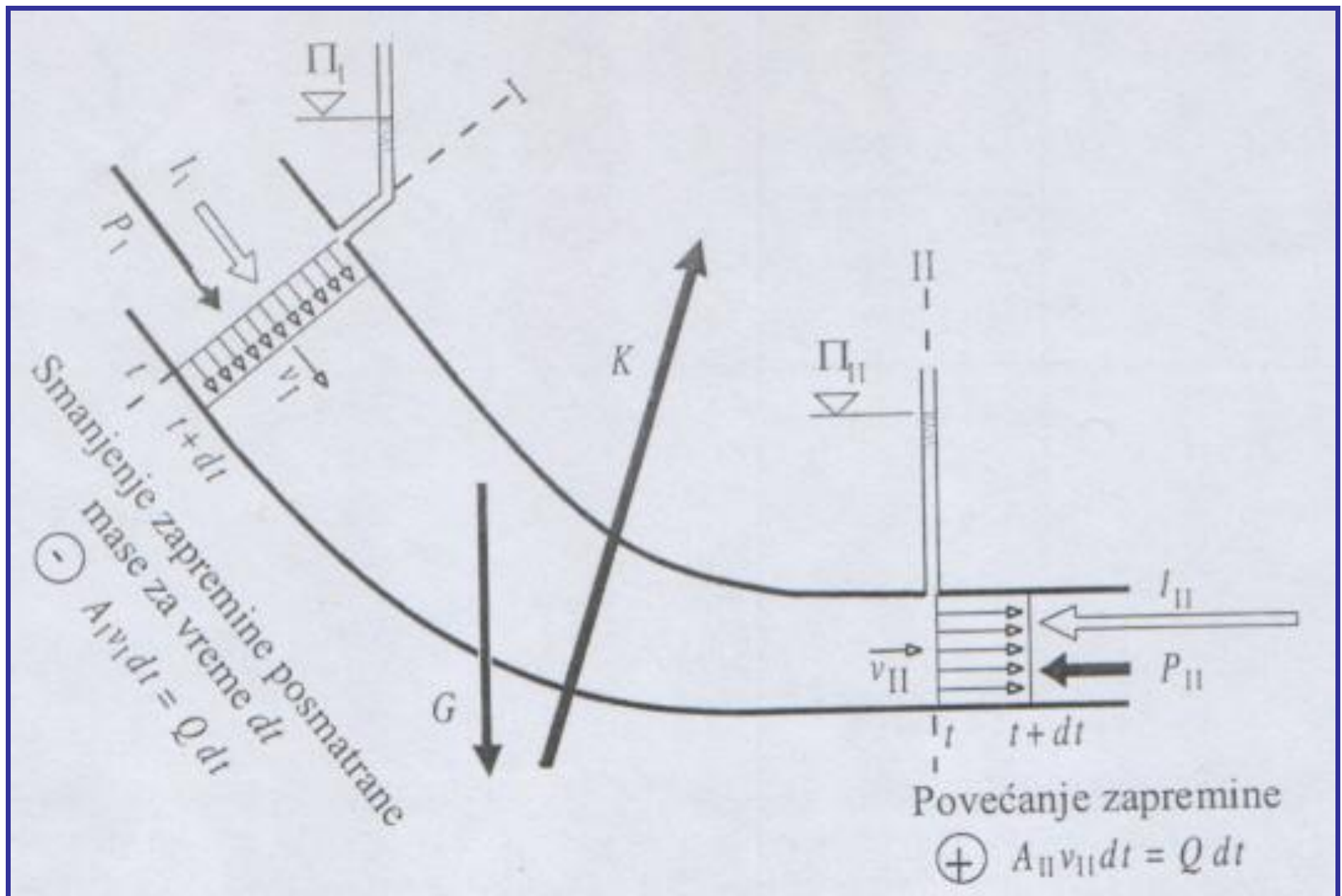
Dinamička jednačina ili jednačina o količini kretanja

- Na masu koja u određenom vremenskom trenutku zauzima prostor zapremine V , između poprečnih preseka I_1, I_2 primeniće se stav:

Priraštaj količine kretanja
posmatrane
mase u jedinici vremena

Rezultanti sila koje
na tu masu
deluju

- Posmatrana masa fluida koja u trenutku t zauzima prostor između preseka I i II, za vreme dt pomerila se shodno slici.
- Zapremina koju je ta masa napustila u preseku I mora biti jednaka zapremini koju je ta masa u isto vreme osvojila u preseku II, jer je masa nepromenljiva, a gustina konstantna.

- $V=Qdt$;
- $m=\rho V= \rho Qdt$
- Količina kretanja je proizvod mase i brzine. Odatle priraštaj količine kretanja posmatrane mase za vreme dt iznosi:

$$- \rho Qdt * v_I + \rho Qdt * v_{II} = \rho Q(v_I - v_{II})$$

- Shodno početnom stavu ovog poglavlja:

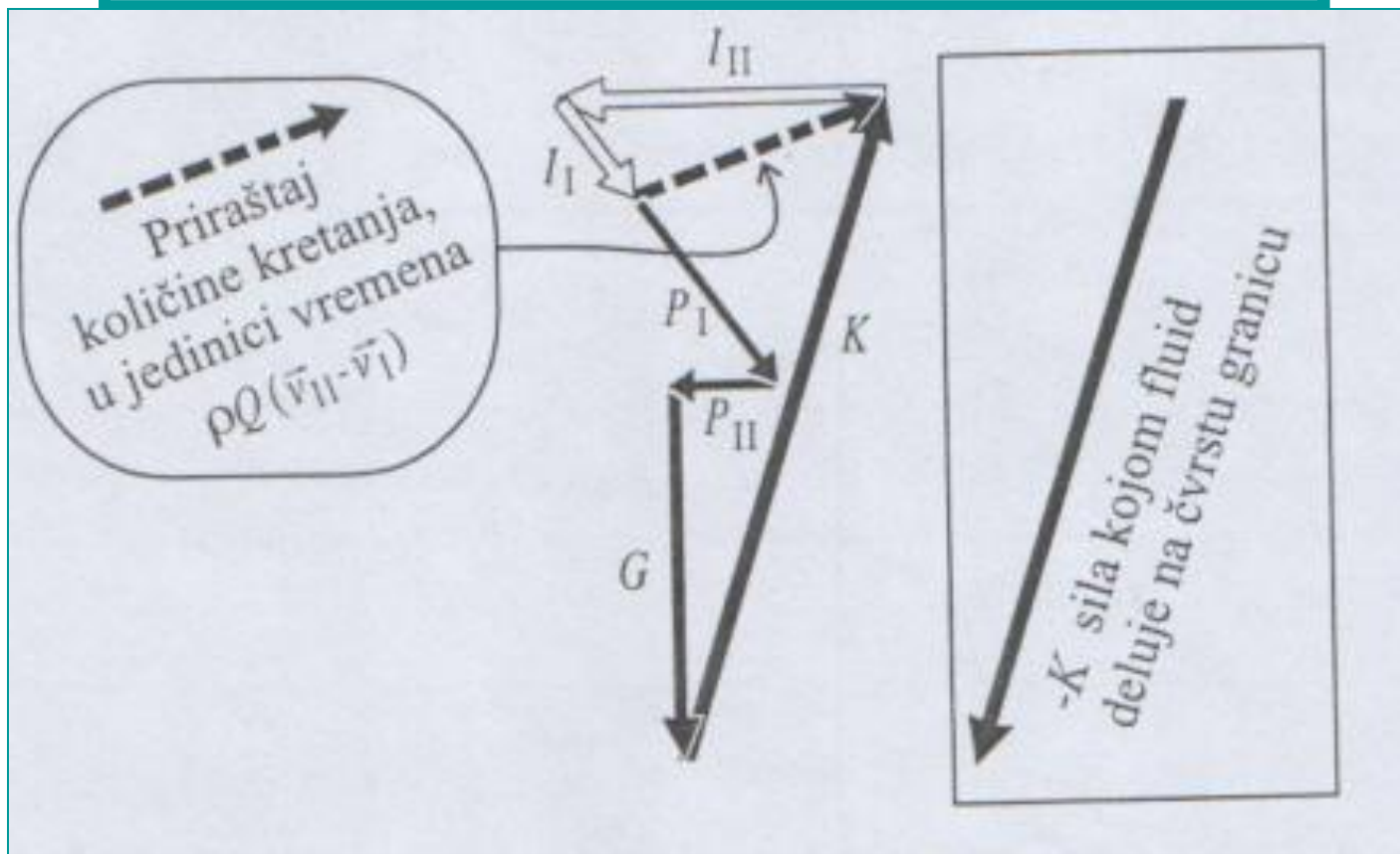
$$\rho Q(v_I - v_{II}) = G + K + P_I + P_{II}$$

Dinamička jednačina

- Priraštaj količine kretanja u jedinici vremena formalno se prihvata kao sila (fiktivna inercijalna sila) i onda se dinamička jednačina posmatra kao jednačina ravnoteže sila, s tim da se ukupna “inercijalna sila” može podeliti na komponente po presecima.
- $I = I_I + I_{II}$
- $I_I = \rho Q v_I$
- $I_{II} = \rho Q v_{II}$

- Konačno, dinamička jednačina može se predstaviti kao jednačina ravnoteže, gde je zbir svih sila jednak nuli.

$$I_I + I_{II} + G + K + P_I + P_{II} = 0$$

- Sa praktičnog stanovišta kao upustvo za rešavanje zadataka:
  - A. sila pritiska na granični presek određuje se na osnovu hidrostatičkih načela, jednaka je površini poprečnog preseka i pritiska u težištu pop.preseka. Deluje ispod težišta pop.preseka, ukoliko je piježokota iznad težišta odnosno obratno. U praksi vrlo retko kod cevovoda računamo ekscentricitet jer je mali.**
  - B. Komponenta inercijalne sile za bilo koji presek deluje uvek ka masi vode (unutra) i u težištu preseka**

Jednačina mehaničke energije

- Kao u prethodnim poglavljima analiziraćemo masu fluida između dva poprečna preseka.
- Važe isti uslovi:
Da je strujanje pravolinijsko i paralelno.
- Zapremina tečnosti koju napusti za vreme dt iz preseka (I) je Qdt , je ista zapremini koju osvoji u preseku (II). Za posmatranu zapreminu primeniće se stav iz elementarne fizike

**Priraštaj kinetičke
energije
posmatrane mase
tečnosti**

=

**Radu sila na toj
masi, umanjen za
energiju koja iz
mehaničke pređe u
drugu vrstu**

Po istom principu iz prethodnog poglavlja kada je istaknuto da je količina kretanja jednaka proizvodu mase i brzine i dobili priraštaj količine kretanja posmatrane mase, $\rho Q dt(v_{II} - v_I)$, i ovde dolazimo do rezultata

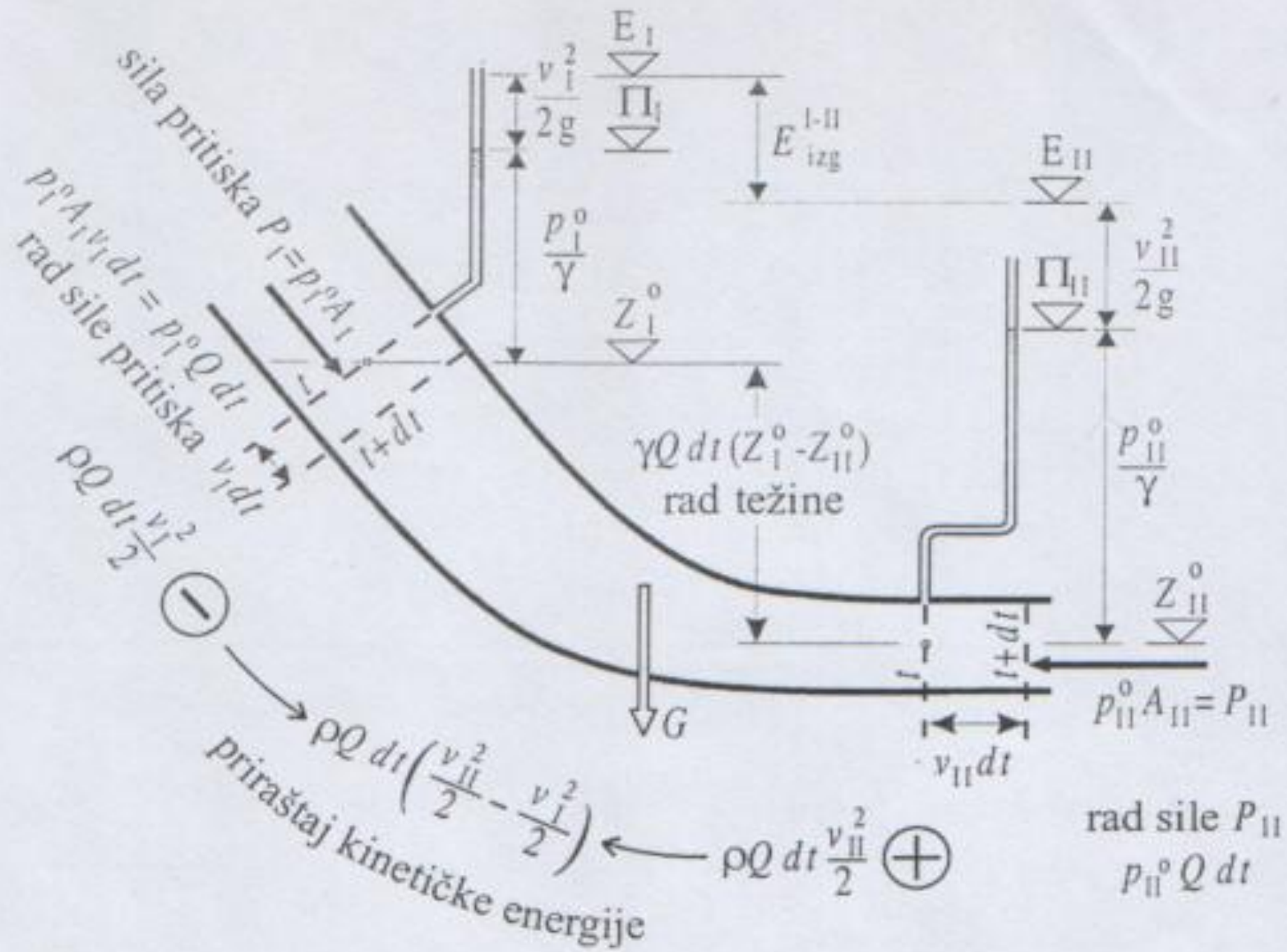
- Treba znati da je kinetička energija skalarna veličina, a količina kretanja vektorska veličina.

$$Ek = m \frac{v^2}{2}$$

$$m = \rho Q dt = \rho V$$

$$-\rho Q dt \frac{v_I^2}{2} + \rho Q dt \frac{v_{II}^2}{2} = \rho Q dt \left(\frac{v_{II}^2}{2} - \frac{v_I^2}{2} \right)$$

$$Ek_{II} - Ek_I = \Delta Ek$$

- Posmatramo rad sila koje deluju na analiziranu masu vode. To je zapreminska sila težine G , površinske sile P_i i P_{ii} i sila K čvrste granice.
- Rad sile težine je jednak radu premeštanja zapremine (Qdt) sa položajne kote z_i , na položajnu kotu z_{ii} , s tim da se posmatra težina mase

$$G = \gamma V = \gamma Qdt$$

$$\left[\begin{array}{l} \text{rad sile težine na} \\ \text{posmatranu masu} \\ \text{za vreme } dt \end{array} \right] = \gamma Qdt (Z_i^0 - Z_{ii}^0)$$

- Jasno je da se ne premešta ista zapremina Q_{dt} iz preseka (I) u presek (II), već se pomeranjem cele mase tečnosti između ta dva preseka dolazi do date zavisnosti.
- Rad površinskih sila se definiše kao skalarni proizvod vektora sile i vektora pomeranja tela na koje sila deluje.

$$A_{rad} = P * \Delta s$$

- Pomeranje se može izraziti i preko brzine i vremena dt , $\Delta s = v * dt$, pa se rad površinskih sila može izraziti kao:

$$P_i * \Delta s_i - P_{ii} * \Delta s_i = P_i v_i dt - P_{ii} v_{ii} dt$$

- $P = p_i \cdot A$

$$p_i \cdot A_i \cdot v_i dt - p_{ii} \cdot A_{ii} \cdot v_{ii} dt = (p_i - p_{ii}) Q dt$$

$$A_i \cdot v_i = A_{ii} \cdot v_{ii} = Q$$

- Što se tiče rada sile K kojom čvrsta granica deluje na tečnost on je O (nula), jer je čvrsta granica nepokretna.
- Treba imati na umu da je rad površinskih sila P_i i P_{ii} u stvari mehanička energija.
- Izvestan deo tog rada iz mehaničke energije se pretvara i prelazi u toplotnu.

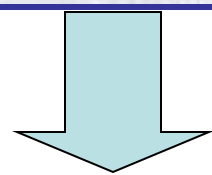
- Taj rad je za mehaničku energiju izgubljen, zbog toga se taj deo rada mora oduzeti iz bilansa mehaničke energije. Uobičajeno je da se taj rad (izgubljeni) obeležava sa:

$E_{izg} * G = E_{izg} * \gamma * V = E_{izg} * \gamma * Q dt$, gde je E_{izg} veličina energije po jedinici težine koja se gubi iz mehaničke energije kroz rad površinskih sila **P_i** i **P_{ii}** . To je u stvari rad napona trenja između delića fluida.

- Konačno se može napisati jednačina shodno izrečenom stavu na početku:

$$\underbrace{\frac{v_{II}^2}{2g} - \frac{v_I^2}{2g}}_{\left[\begin{array}{l} \text{priraštaj} \\ \text{kinetičke} \\ \text{energije} \end{array} \right]} = \underbrace{\left(Z_I^0 - Z_{II}^0 \right) + \left(\frac{p_I^0}{\gamma} - \frac{p_{II}^0}{\gamma} \right) - E_{izg}^{I-II}}_{\left[\begin{array}{l} \text{rad sila umanjen za prelaz iz} \\ \text{mehaničke u drugu vrstu energije} \end{array} \right]}$$

po jedinici težine

$$\frac{v_{II}^2}{2g} - \frac{v_I^2}{2g} = \Pi_I - \Pi_{II} - E_{izg}^{I-II}$$

Jednačina mehaničke energije

$$\underbrace{\left(\underbrace{\left(\Pi + \frac{v^2}{2g} \right)_I}_{E_I} - \left(\Pi + \frac{v^2}{2g} \right)_{II} \right)}_{\left[\text{smanjenje mehaničke energije} \right]} = \underbrace{E_{izg}^{I-II}}_{\left[\begin{array}{l} \text{prešlo iz meha-} \\ \text{ničke u drugu} \\ \text{vrstu energije} \end{array} \right]}$$

po jedinici težine

$$\underbrace{\left(\Pi + \frac{v^2}{2g} \right)_I - \left(\Pi + \frac{v^2}{2g} \right)_{II}}_{E_I - E_{II}} = \underbrace{E_{\text{izg}}^{I-II}}_{\text{prešlo iz mehaničke u drugu vrstu energije}}$$

[smanjenje mehaničke energije]   [prešlo iz mehaničke u drugu vrstu energije]

po jedinici težine

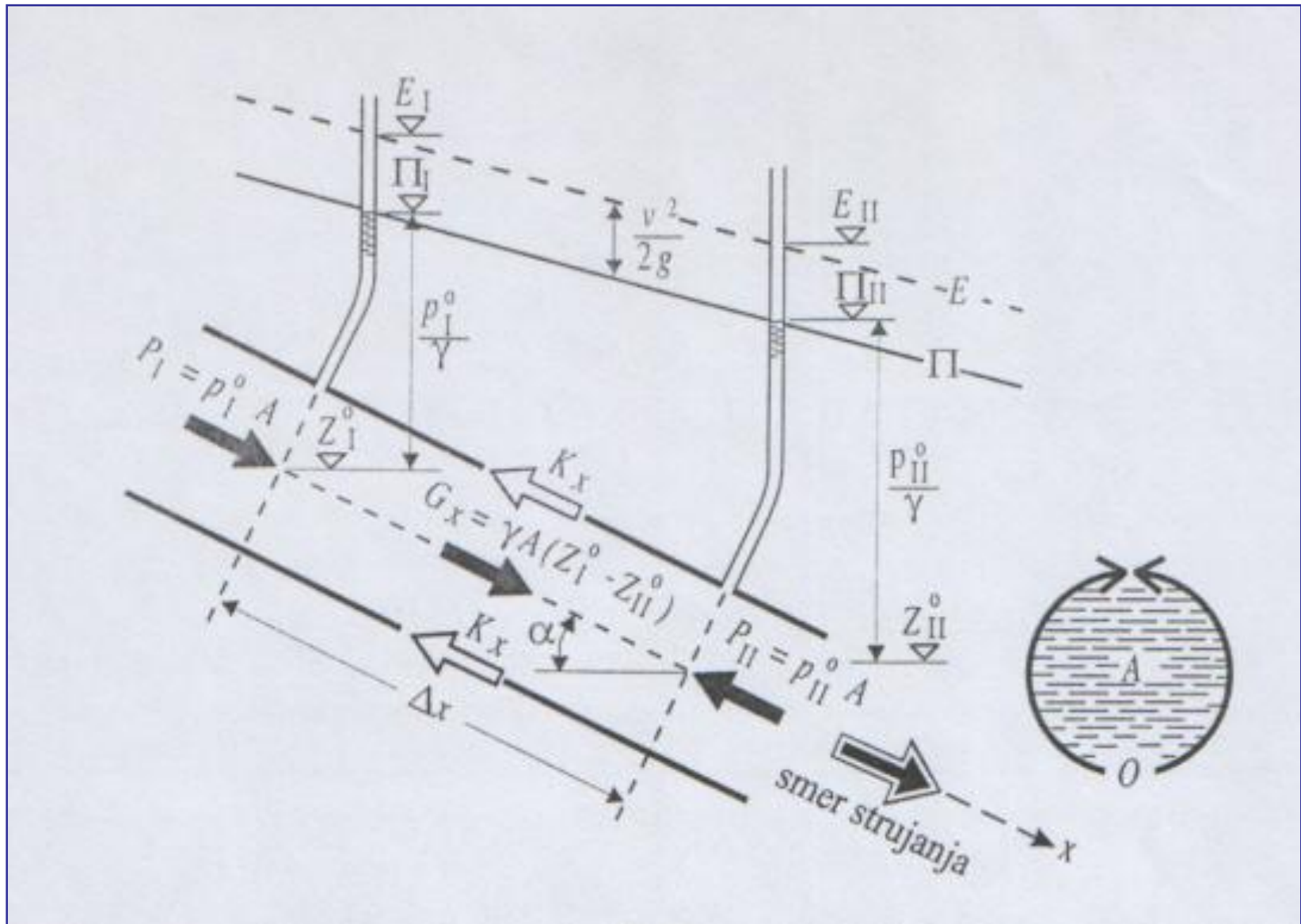
- Uobičajeno je da se gornja jednačina u hidrauličkoj praksi naziva Bernulijeva jednačina. Za “idealni” fluid nema otuđenja mehaničke energije, pa je za njega $E_I = E_{II}$.

- U hidraulici je uobičajeno da se energija predstavlja visinskom kotom.
- Kao što je to piježokota odnosno potencijalna energija. Zbog toga se vrlo često kinetička enegija ($v^2/2g$) naziva “brzinskom visinom”
- Kada je cev istog prečnika onda su linije potencijalne energije i linije ukupne energije paralelne, duž cele posmatrane struje.

Osnove za rešavanje praktičnih zadataka jednolikih struja

- Posmatra se pravolinijska struja konstantnog poprečnog preseka, shodno tome strujanje je kroz sve poprečne preseke ne samo pravolinijsko i paralelno, nego u svim presecima i istovetno.
- Kažemo da je strujanje jednoliko a srednja brzina (**$v = \text{const.}$**)
- Napisaćemo za bilo koja dva preseka takve struje dinamičku jednačinu s tim da ćemo izostaviti inercijalnu silu jer su njene komponente jednake ali suprotnog smera, pa se potiru (**$I_i = I_{ii}$**)

- **Zapreminska sila težine:**

$$G = \gamma * A * \Delta x$$

$$G_x = \gamma * A * (z_i - z_{ii})$$

- **Sile pritiska:**

$$P_i = p_i * A_i$$

$$P_{ii} = p_{ii} * A_{ii}$$

$$P_i - P_{ii} = A(p_i - p_{ii})$$

- Dinamička jednačina:

$$\gamma A(Z_1^o - Z_{II}^o) + A(p_1^o - p_{II}^o) = K_x$$

deljenjem sa $\gamma^* A$

$$\left(Z^o + \frac{p^o}{\gamma}\right)_I - \left(Z^o + \frac{p^o}{\gamma}\right)_{II} = \frac{K_x}{\gamma A}$$

ili uvođenjem piježometarske kote i korišćenjem izraza za silu trenja:

$$\Pi_I - \Pi_{II} = \frac{K_x}{\gamma A} = \frac{\tau O}{\gamma A} \Delta x$$

Ranije izvedena energetska jednačina je definisala da je:

$$E_I - E_{II} = \Pi_I - \Pi_{II} = E_{izg}$$

- Za kanalske tokove može se smatrati da je sila trenja po slobodnoj površini zanemarljiva u odnosu na silu trenja o čvrstu granicu (bokovi i dno kanala). Trenje se računa samo o čvrstu površinu, iz toga se za obim (O) uzima samo “okvašen obim”
- Pošto se u prethodnim jednačinama pojavljuje odnos A/O , uvodimo jedan novi pojam a to je “hidraulički radijus” ($R=A/O$)

- Od dva provodnika sa istom površinom poprečnog preseka veću propusnu moć ima onaj koji ima veći hidraulički radijus, jer ima manju površinu trenja.
- Uvođenjem hidrauličkog radijusa uz prelazak na neizmerno mali priraštaj dx dobijamo:

Jednačina jednolike ustaljene struje

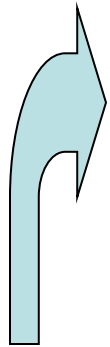

$$\frac{d\Pi}{dx} = \frac{dE}{dx} = \frac{\tau}{\gamma R}$$

- Što se tiče strujanja u otvorenim tokovima važi ista jednačina s tim da se duž toka javlja ista dubina koju nazivamo normalna dubina:

$$\frac{dh}{dx} = 0 \Rightarrow h = h_n = \text{const.}$$

- Kod otvorenih tokova piježometarska linija je ujedno i linija nivoa tečnosti.
- Pošto se dubina ne menja, to je piježometarska linija paralelna sa linijom dna, pa se za otvorene kanale može napisati:

$$\frac{dz_d}{dx} = \frac{d\Pi}{dx} = \frac{dE}{dx} = \frac{\tau}{\gamma R}$$

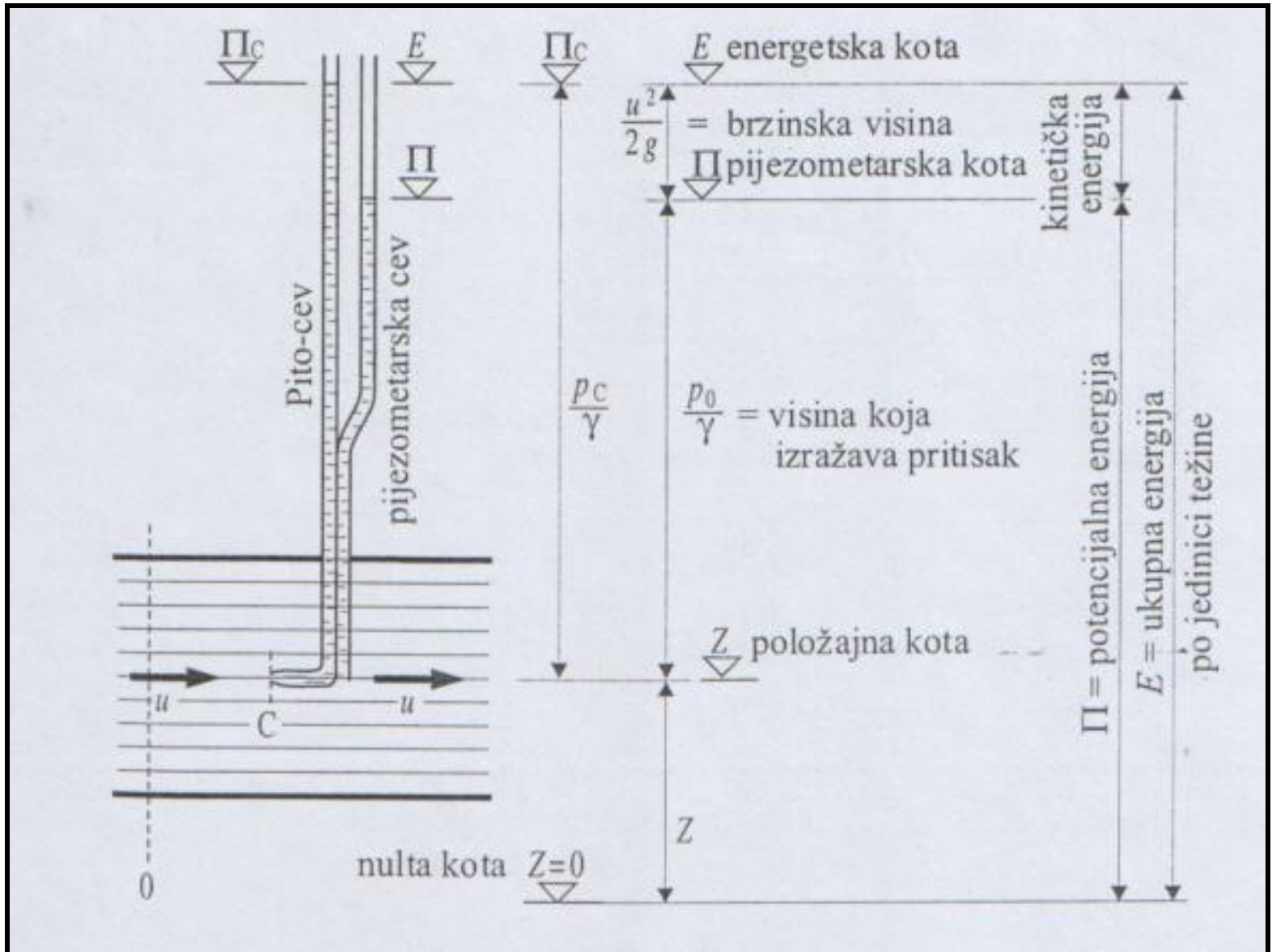
$$I_d = I_{\Pi} = I_E = \frac{\tau}{\gamma R} = \textit{const.}$$

Jednačina za jednoliko stacionarno strujanje u otvorenim tokovima

- Kod jednolikog stacionarnog strujanja u otvorenim tokovima, strujanje se uspostavlja izjednačavanjem sile trenja i komponente sile težine u pravcu struje (x), naime sile pritiska se potiru.
- Dubina koja se uspostavlja u zavisnosti od pada dna kanala i sile trenja po obodu kanala nazvana je normalnom.

Pito-cev i "zaustavni pritisak"

- Postavljanjem ove dve cevi u vodu uočićemo da u pito-cevi imamo viši nivo. Ovaj nivo (Π_c) predstavlja pijezo kotu mase vode koja se nalazi u cevčici, odnosno njenu ukupnu energiju.
- Druga cev je postavljena upravno na pravac struje, odnosno brzine i stoga nije pod njenim uticajem, odnosno ova cev pokazuje potencijalnu energiju u datom preseku, a to je pitezokota pa se stoga ona naziva pitezometarska cev (pijezo-cev)

- Postavljanjem jednačine energije za strujnicu, između preseka “o” i “c” uz zanemarivanje gubitaka energije na tako maloj dužini (idealni fluid) dobija se:

$$\Pi_o + \frac{u_o^2}{2g} = \Pi_c + \frac{u_c^2}{2g}$$

- Brzina u tački C je nula (u_c) jer je zaustavljeno strujanje u toj tački, pa je

$$\Pi_o + \frac{u_o^2}{2g} = \Pi_c$$

- Kada bi se ovo isto napisalo za presek u tački “o” i u tački “b”, videlo bi se da su pijezokote u preseku u i b iste.
- Iz prethodno proizilazi da je razlika kota Π_c i Π_b u stvari $u^2/2g$, odnosno kinetička energija. Iz ovog razloga se pito-cev u hidrauličkim laboratorijama koristi za merenje brzine u tački.
- S druge strane pritisak u tački c sa p_c . Shodno prethodnoj jednačini meže se

napisati:

$$\frac{p_o - p_c}{\gamma} = \frac{u^2}{2g}$$

- $p_o - p_c = p_u$ “**zaustavni pritisak**” –jer ga je napravila brzina u koja je zaustavljena u tački c . On je bitan kod udara mlaza vode u zid kad se određuje sila udara.

$$\frac{u^2}{2g} = \frac{p_u}{\gamma} / (\rho g) \quad \Rightarrow \quad \frac{\rho u^2}{2} = p_u$$

- Uobičajeno je da se tangencijalni napon (τ) “meri” u odnosu na zaustavni pritisak, (τ/p_u) a to se izražava sa bezdimenzionalnom veličinom:

$$C_{\tau} = \frac{\tau}{\frac{1}{2}\rho v^2} = \frac{\tau}{\gamma \frac{v^2}{2g}}$$

Koeficijent tangencijalnog napona

- Prethodno izvedenu jednačinu za jednoliko strujanje možemo sada izraziti kao:

- Pogodno je uvesti:
$$I_D = \frac{\tau}{\gamma R} = c_\tau \frac{v^2}{2gR}$$

- Za kružne preseke umesto R može se napisati:
$$\lambda = 4c_\tau = \frac{4\tau}{\gamma \frac{v^2}{2g}}$$

$$R = \frac{A}{O} = \frac{\frac{1}{4} \pi D^2}{\pi D} = \frac{D}{4}$$

- Jednačina za **I_E** izražena sa D i λ glasi

$$I_E = \lambda \frac{v^2}{2gD}$$

$$\text{Eizg.} = I_E \times L$$

- Uobičajeno je da se izgubljena energija za cev kružnog preseka, a na dužini L na osnovu predhodnog izražava kao:

$$(1) \quad E_{izg} = \lambda \frac{L}{D} \frac{v^2}{2g} \quad \lambda = 0.115 \left(\frac{k}{D} \right)^{\frac{1}{4}}$$

- Iz datog izraza se vidi da za istu cev iste dužine i prečnika izgubljena energija je srazmerna kvadratu brzine. Ovo se naziva **kvadratni zakon otpora**

$$E_{izg} = \lambda \frac{L}{D} \frac{Q^2}{2gA^2}$$

- Za provodnike koji nisu kružni, može se koristiti isti obrazac s tim da se umesto D koristi $4R$!
- Za betonske cevi hrapavost se procenjuje $k=0.5-3(\text{mm})$ u zavisnosti od oplate koja se koristila za betoniranje.
- Za čelične i gvozdeno-livene cevi zbog moguće korozije $k=0.2-2(\text{mm})$, a kod PVC cevi, azbestnih cevi i ostalih savremenih materijala $k=0.01-0.1(\text{mm})$

- Za neobložene zemljane kanale u zavisnosti od održavanja površine $k=2-20(\text{mm})$
- U hidrauličkoj praksi uobičajeno je da se za otvorene tokove gde se sa sigurnošću može reći da se ostvaruje kvadratni zakon otpora, rasprostranjena je upotreba Szezi-Manning-ove formule (Manning formule)

$$v = \frac{1}{n} R^{\frac{2}{3}} I_E^{\frac{1}{2}}$$
$$(2) \quad Q = vA = \frac{1}{n} AR^{\frac{2}{3}} I_E^{\frac{1}{2}}$$

- Jednačina (1) se koristi kod proračuna provodnika pod pritiskom (cevi), a jednačina (2) se koristi kod proračuna otvorenih tokova (kanali, reke) u suštini se sa obe izračunava pad linije reke.
- Izjednačavanjem jednačine (1) i (2) s tim da za λ uvrstimo pun izraz dobićemo odnos Manningovog koeficijenta i apsolutne hrapavosti.

$$n = \sqrt{\frac{0.029}{2g}} k^{\frac{1}{6}}$$
$$n = \frac{1}{26} k^{\frac{1}{6}}$$

- Ako pogledamo da smo ranije naznačili da se “k” kod otvorenih tokova kreće između 2 i 20(cm) videćemo da je:

$$n=0.012-0.03$$

- Napominje se da u prethodnom obrascu za λ imamo samo uticaj hrapavosti cevi, što je u redu, ako su cevi izrazito hrapave, a ako su cevi glatke (PVC) korišćenje datog obrasca može dati znatno manje gubitke energije nego što su stvarni.
- Naime, u tom slučaju znatan deo gubitaka može nastati kao posledica lepljivosti, odnosno viskoznosti tečnosti.

- Date uticaje izražavamo preko “koeficijenta viskoznosti” pa se koeficijent trenja računa kao:

$$\lambda = 0.115 \left(\frac{k}{D} + \frac{60\nu}{vk} \right)^{\frac{1}{4}}$$

- Ako prihvatimo da se λ izračuna sa tačnošću do 2% onda se uticaj viskoznosti može zanemariti, ako je:

$$\frac{vk}{\nu} \geq 750$$

- Gde koeficijent viskoznosti zavisi od vrste tečnosti (voda, nafta, med...) i temperature tečnosti. Što je temperatura veća, to je viskoznost manja.
- U koliko je uticaj viskoznosti mali pa se taj član zanemaruje, takva cev se zove hrapava cev, suprotno u koliko je uticaj hrapavosti mali takva cev se zove glatka cev.

Коефицијент трења зависи од режима струјања (Рејнолдсовог броја $Re=vd/\nu$) и од релативне храпавости цевовода $\delta=e/d$ (e – апсолутна храпавост). За практично решавање цевних проблема, зависност између λ, δ и Re дата је Мудијевим дијаграмом.

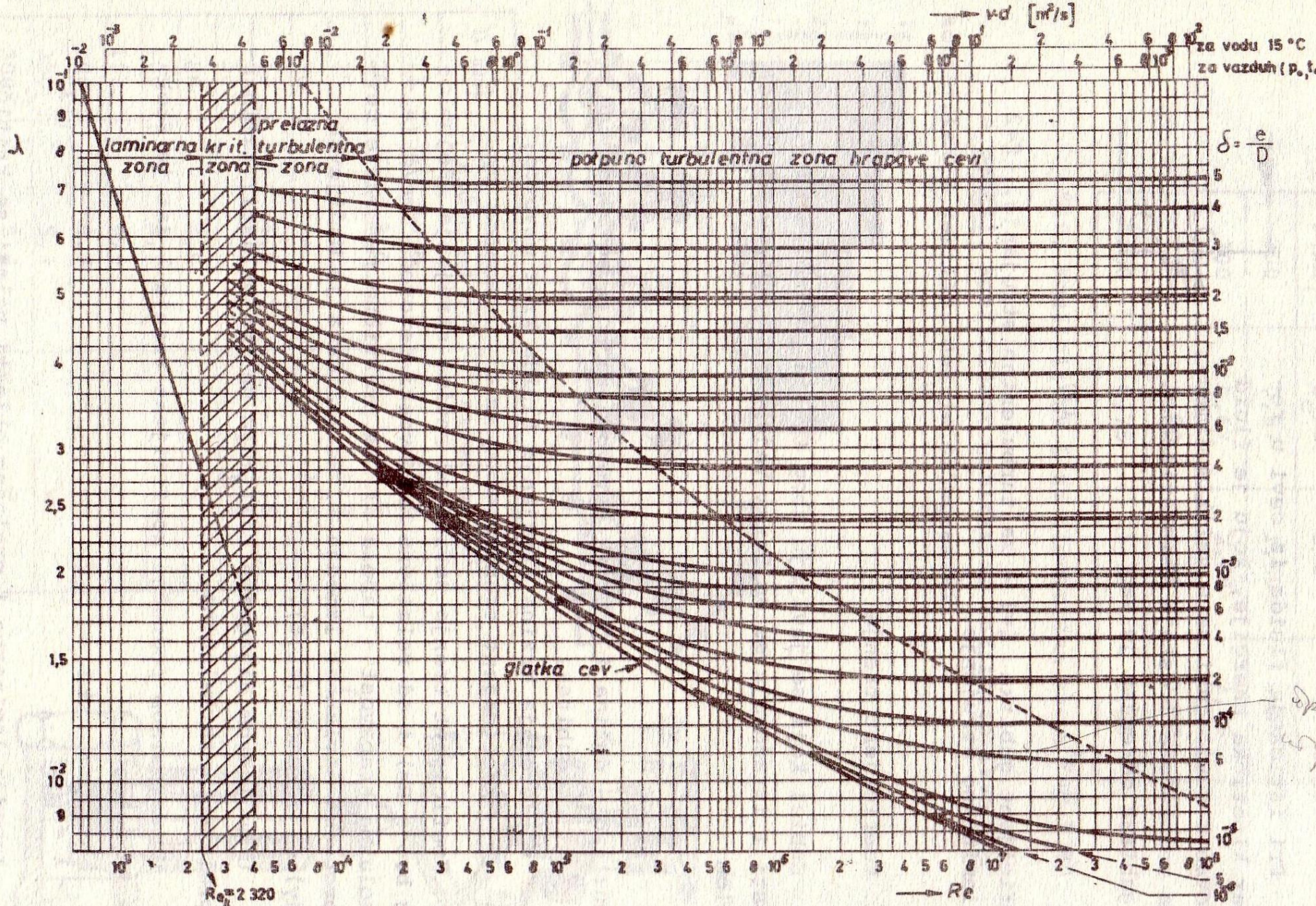
У Мудијевом дијаграму разликују се три области: ламинарна, прелазна и турбулентна.

У ламинарној области $\lambda=64/Re$. Између ламинарне и прелазне области налази се критична зона, $2000 < Re < 4000$, где се може очекивати ламинаран или турбулентан режим.

У прелазној зони коефицијент трења зависи од вискозности (Re) и од релативне храпавости. За $\delta=0,001$ и мање, при смањењу Re у прелазној зони филм потпуно прекрива мале неравнине и вредност коефицијента трења λ иста је као и за потпуно глатку цев. За веће Re , неравнине се пробијају кроз ламинарни слој што проузрокује додатну турбуленцију и повећани губитак енергије.

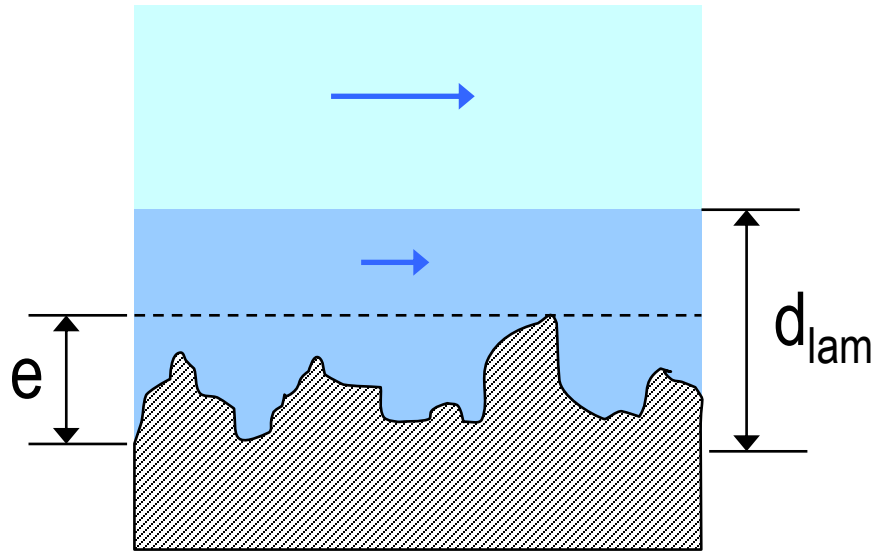
За области потпуне турбуленције (храпаве цеви) дебљина филма је занемарљива у односу на храпавост, што изазива потпуно турбулентно струјање у целом пресеку цеви. Вискозност нема утицаја на изгубљену енергију која је сразмерна v^2 и коефицијент трења не зависи од Re .

2/2
 1/2

Koeficijent trenja hrapavih cevi

	e
staklene	$<1 \mu\text{m}$
bakarne, plastične	0,01 mm
valjane čelične	0,1 mm
livene čelične	0,5 mm
betonske	2 mm

ponašanje cevi obično zavisi od odnosa e/R

VRSTA CEVI - MATERIJAL	STANJE CEVI	e [mm]
VOČENE CEVI IZ BAKRA, MESINGA ILI STAKLA I SL.	TEHNIČKI GLATKE	0,0015
VOČENE ČELIČNE CEVI (MANNESMANN)	NOVE	0,03
	ČIŠĆENE POSLE DUŽE UPOTREBE	0,15 - 0,2
	ZARDJALE	0,4
	SA JAKOM KOROZIJOM I RDJOM	do 3
ZAVARENE ČELIČNE CEVI (ZA HIDROCENTRALE I DRUGE VELIKE CEVOVODE)	NOVE, BITUMINIRANE	0,05
	UPOTREBLJAVANE	
	JEDNOLIKO LAKO ZARDJANE	0,15
	POSLE DUGOGODIŠNJE UPOTREBE	0,5
	JACHE ZARDJANE	1 - 1,5
	JAKO ZARDJANE I KORODIRANE	2 - 4
POCINKOVANE GASNE I VODOVODNE CEVI OD 1/2"-4"	NOVE	0,05 - 0,1
LIVENE CEVI	NOVE	0,25 - 1
	NOVE BITUMINIRANE UPOTREBLJAVANE	0,1 - 0,15
	MESTIMIČNO ZARDJANE	1 - 1,5
	SA KORODIRANIM GNEZDIMA	1,5 - 4
	OČIŠĆENE POSLE DUGE UPOTREBE	0,3 - 1,5
DRVENE CEVI	RAZNE	0,2 - 1
BETONSKE CEVI	GLAČANE	0,3 - 0,8
	NEOBRADJENE	
CEVI OD AZBESTNOG CEMENTA	NOVE	0,05 - 1

Kratki objekti i lokalne promene u strujanju

- Izražavanje gubitaka energije u lokalnom poremećaju struje u cevi
- Opšti naziv za koncentrisani gubitak energije na manjem prostoru (u mestu) izazvan lokalnim poremećajem strujanja zove se **lokalni gubitak energije**.

- Sa praktičnog stanovišta treba pre svega oceniti iznos tog gubitka, koji ulazi u energetski obračun struje, odnosno u jednačinu energije primenjivu za struju između dva preseka:

$$\left(\Pi + \frac{v^2}{2g}\right)_I - \left(\Pi + \frac{v^2}{2g}\right)_{II} = E_{izg}^{I-II}$$

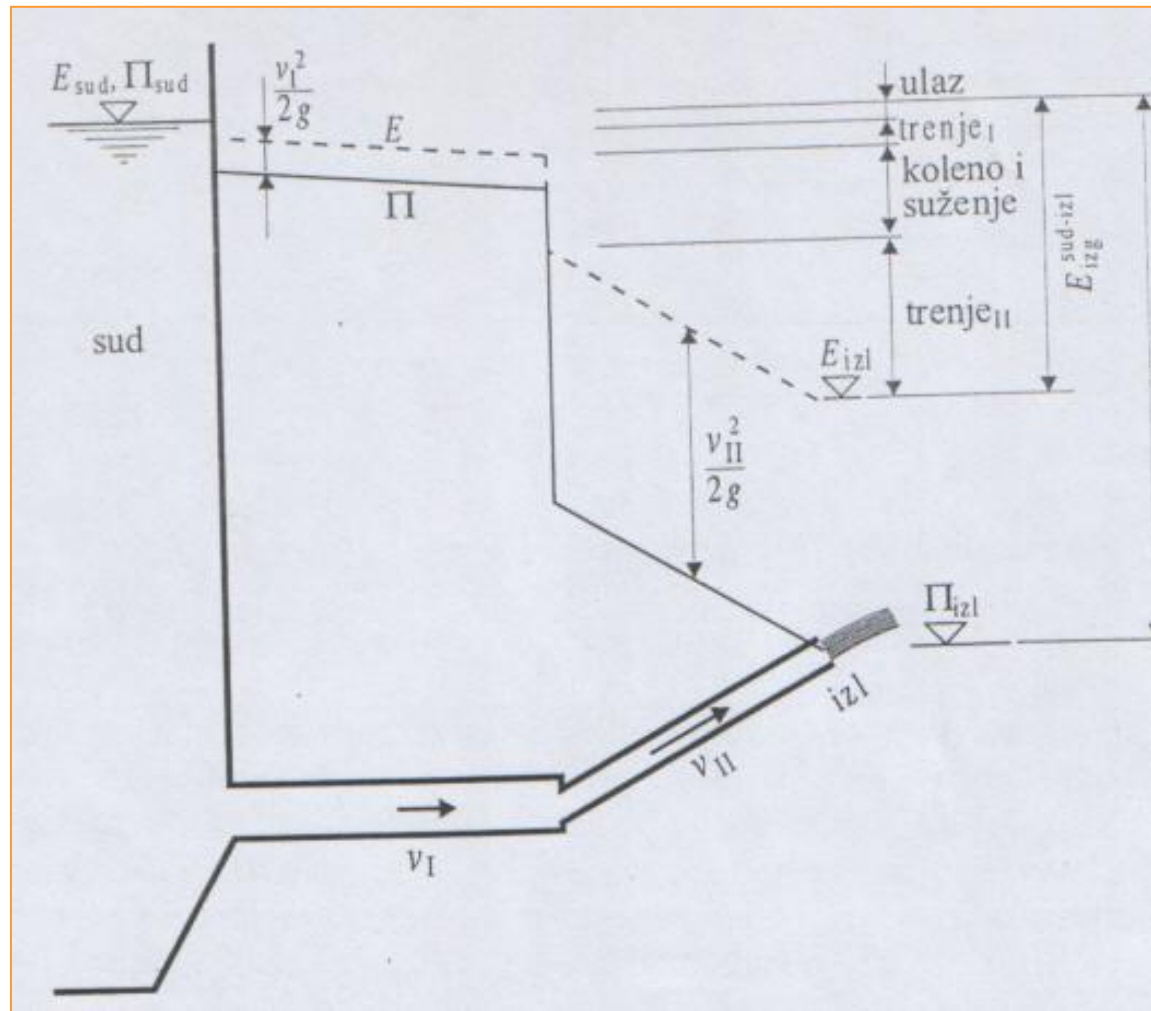
- Kao što smo konstatovali ranije, desna strana ove jednačine izražava izgublenu energiju po jedinici težine između preseka (I i II).
- U izgublenu energiju će osim linijskog gubitka na trenje o zidove cevi ući i lokalni gubitak, ako ima nekog poremećaja u strujanju između ta dva posmatrana preseka.

- Izgubljena energija na lokalnom poremećaju određuje se eksperimentalno, samo se u retkim slučajevima do nje može doći analitički.
- Uobičajeni izraz za obeležavanje lokalnog gubitka energije usled lokalnog poremećaja je:

$$E_{\text{izg}} \approx \xi_{\text{lok}}^2 v^2$$

- Lokalni gubitak se obično prikazuje naglim (skokovitim) spuštanjem linije energije, iako se faktički taj gubitak ne ostvaruje striktno u jednom preseku, nego na izvesnoj dužini.

- Svaki lokalni gubitak se obračunava posebno, osim kad su neposredno jedan pored drugog, i tada se njihovi uticaji ne mogu razdvojiti, pa se uračunavaju zajedno.

- Prvo se crta energetska linija a posle pijezo linija-punom linijom!
- Kada je brzina konstantna (nema promene poprečnog preseka) duž toka, energetska i pijezo linija su paralelne.
- Jednačina energije se može napisati:

$$E_{sud} - E_{izl} = E_{izg}^{sud-izl}$$

$$\left(\Pi_s + \frac{v_{sud}^2}{2g}\right) - \left(\Pi_{izl} + \frac{v_{izl}^2}{2g}\right) = E_{izg}^{sud-izl} \Rightarrow v_{izl} = v_{II}$$

$$\Pi_s - \Pi_{izl} - \frac{v_{II}^2}{2g} = E_{izg}^{sud-izl}$$

$$\Delta \Pi = E_{izg}^{sud-izl} + \frac{v_{II}^2}{2g}$$

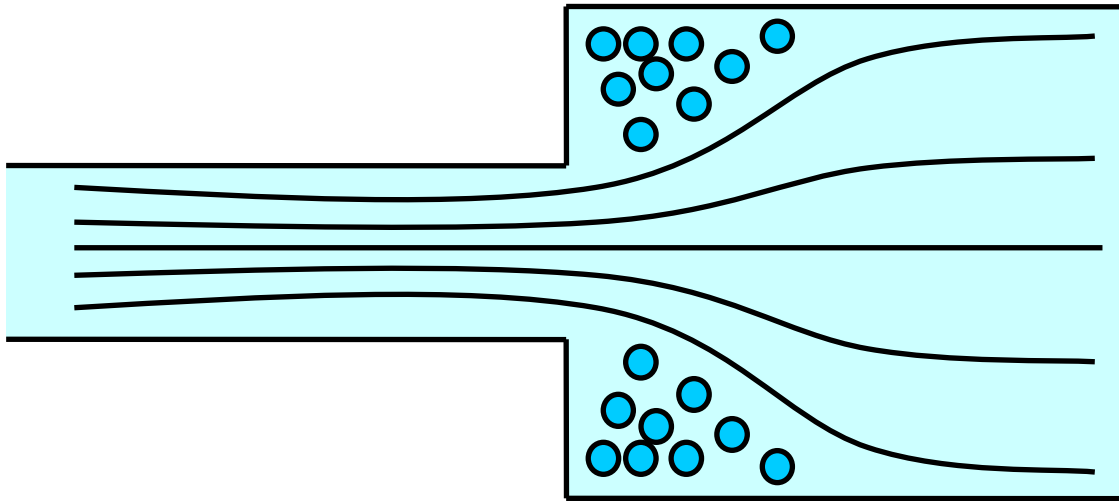
- **Neki primeri lokalnih gubitaka energije**

- Promena poprečnog preseka

- **Naglo proširenje**

- Za ovaj oblik lokalnog poremećaja postoji analitičko rešenje, koje se zasniva na “teoremi Borda” i izvodi se postavljanjem dinamičke jednačine ravnoteže sila.

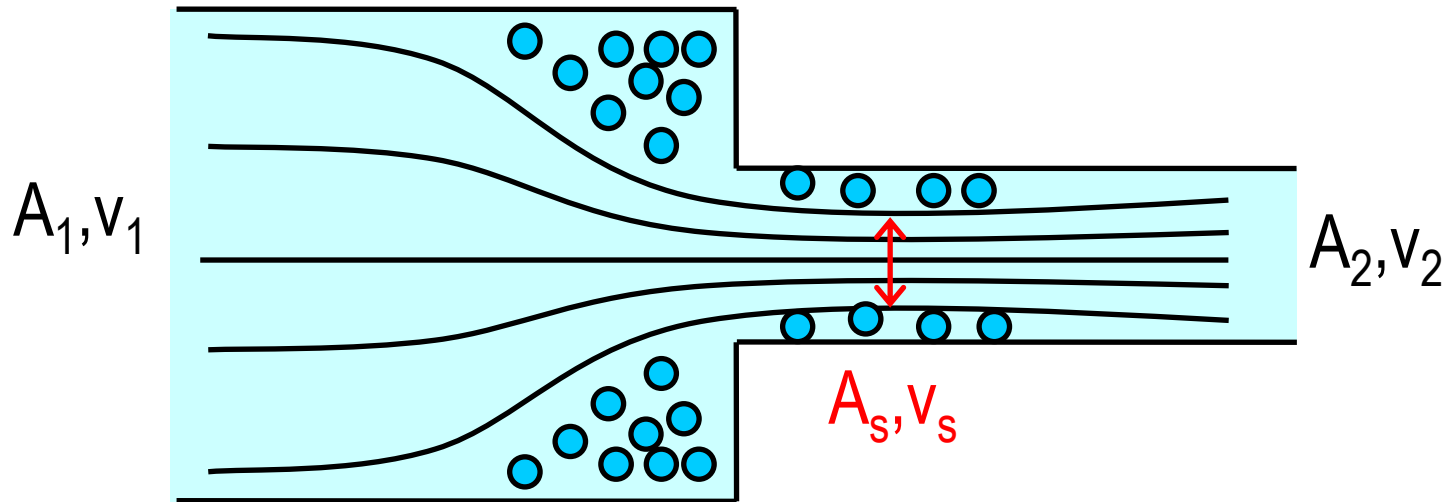
Naglo proširenje

$$\Delta h_l = \frac{\Delta v^2}{2g}$$

**Borda-Carnot-ov
gubitak**

Naglo suženje

kontrakcija mlaza:

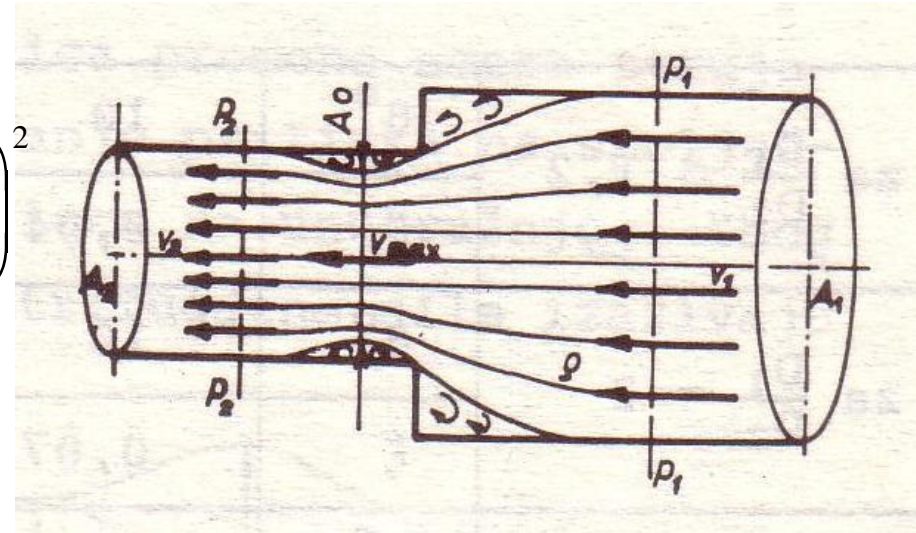
$$\mu = \frac{A_s}{A_2}$$

- сужења

нагло сужење

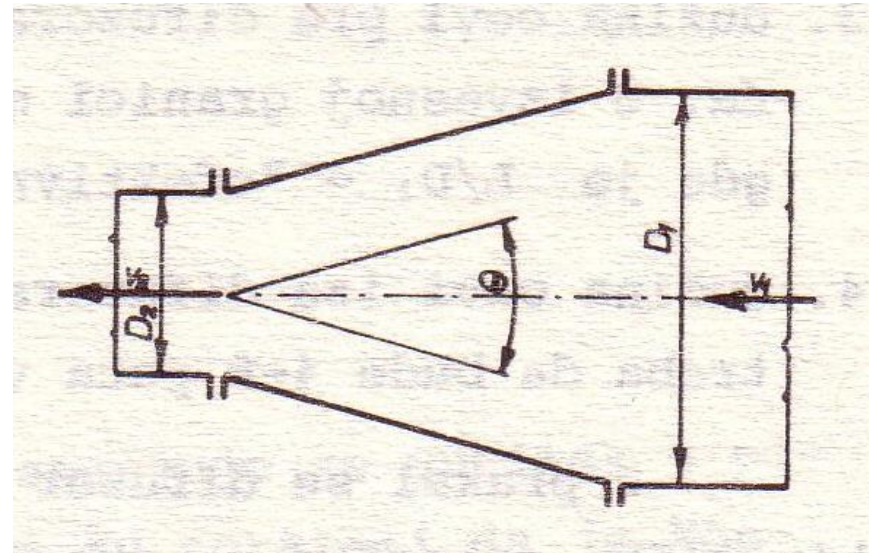
$$\Delta h = \frac{1}{2g} (v_{\max} - v_2)^2 = \frac{1}{2g} v_2^2 \left(\frac{A_2}{A_0} - 1 \right)^2$$

$$\zeta = \left(\frac{A_2}{A_0} - 1 \right)^2$$

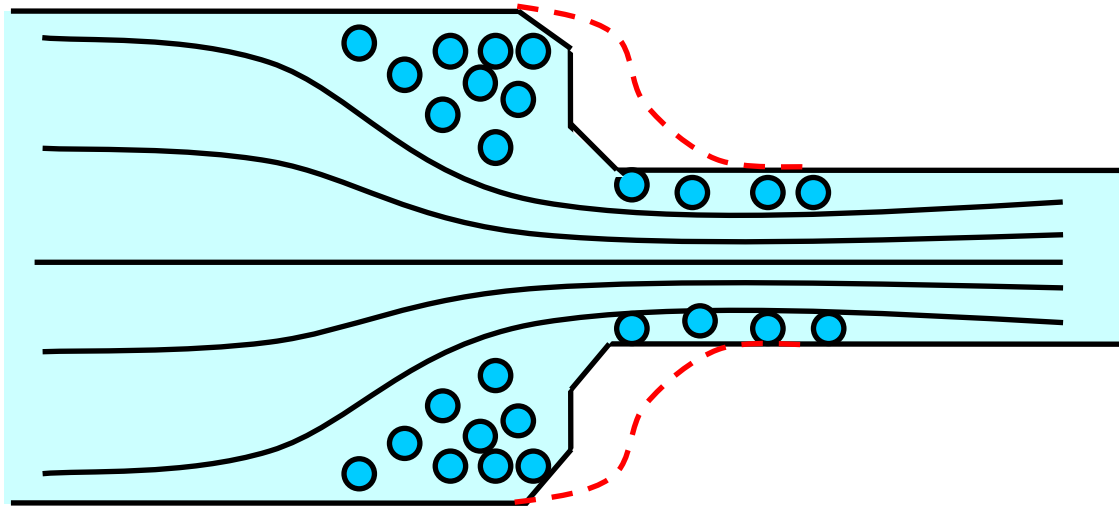

млазник

$$\Delta h = \zeta \frac{v_2^2}{2g}$$

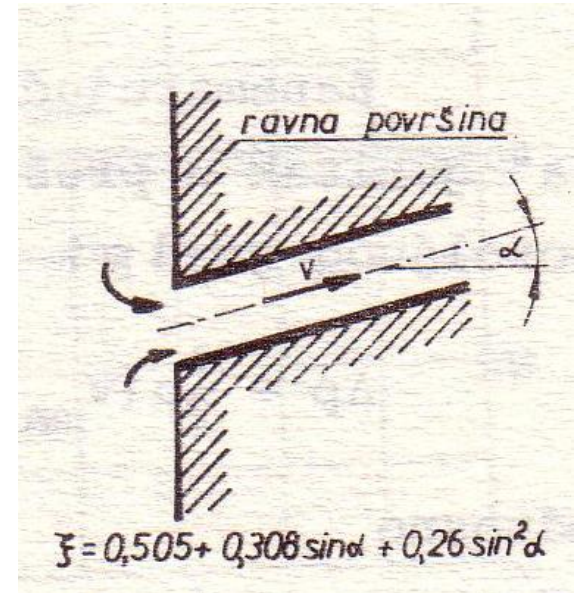
Naglo suženje

**otupljivanje oštrih rubova smanjuje
gubitke na 50%, a obli rubovi na 25%!**

улазни губитак

Улазни губитак је мањи ако је улаз подешен тако да је блажа промена струјнице.

četvrtina elipse

$\zeta = 0,05$

zavisno od oblika i obrade može se postići

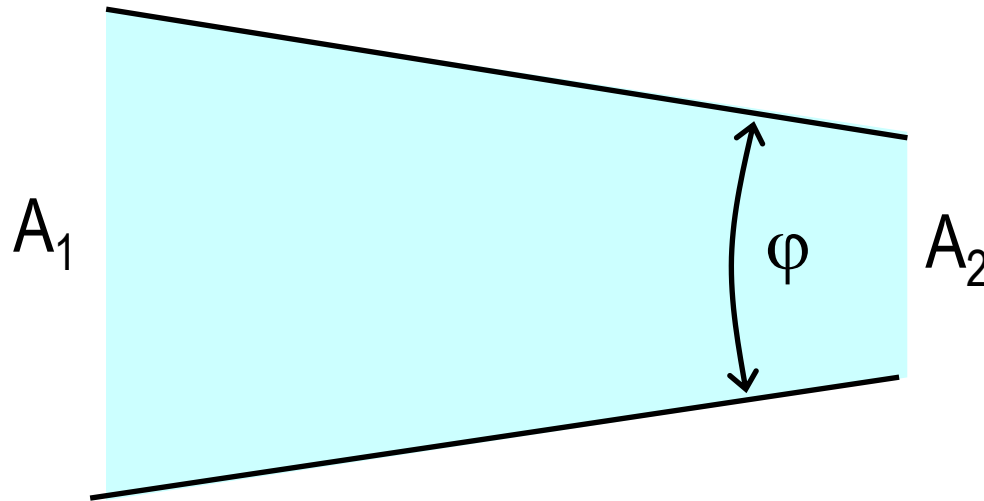
$\zeta = 0,01 - 0,02$

isturena cev

za	$\frac{b}{a}$	0	0,02	0,05
1=0,5a	ζ	1,0	0,73	0,5

$\frac{r}{D}$	0,02	0,05	0,15	0,2
ζ	0,37	0,15	0,06	0,03

Postepeno suženje (difuzor)

gubici dolaze samo od trenja i maleni su. Za uglove manje od 30° ih zanemarujemo, a kod uglova većih od 60° suženje više nije

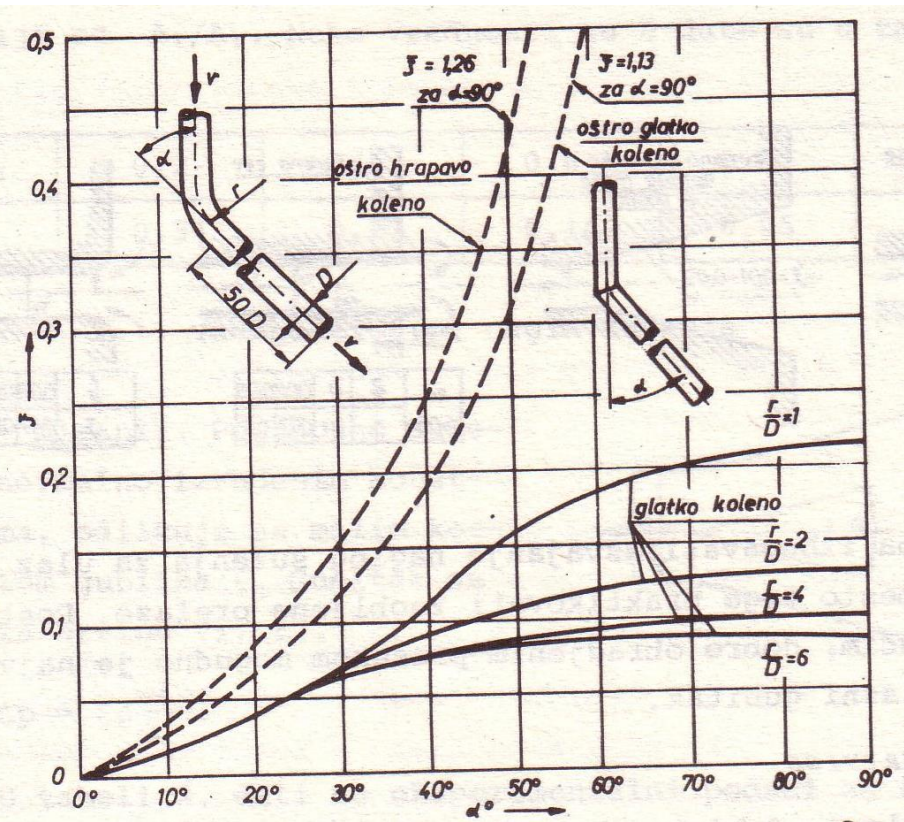
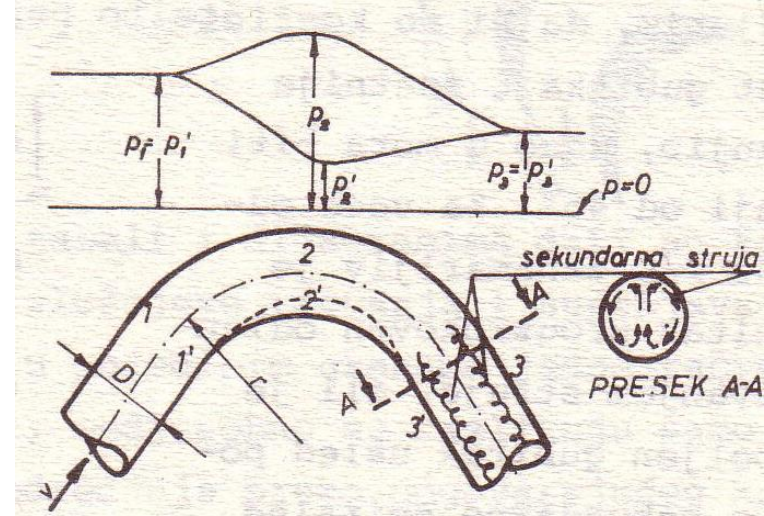
φ	30°	45°	60°
ζ_2	0,02	0,04	0,07

- кривине

колено

Губици у колелу проузроковани су повећаном турбуленцијом која је последица промене смера струјања. Промена струјања изазива повећање притиска на спољашњој страни кривине и смањење притиска на унутрашњој. Тиме се нарушава профил брзине и центрифугалне силе изазивају секундарно струјање.

Колена мањег угла од 90° имају мање коефицијенте губитака. Да би се губитак знатније смањио, потребно је да угао буде мањи од 45° .

КРИВИНЕ

- колено

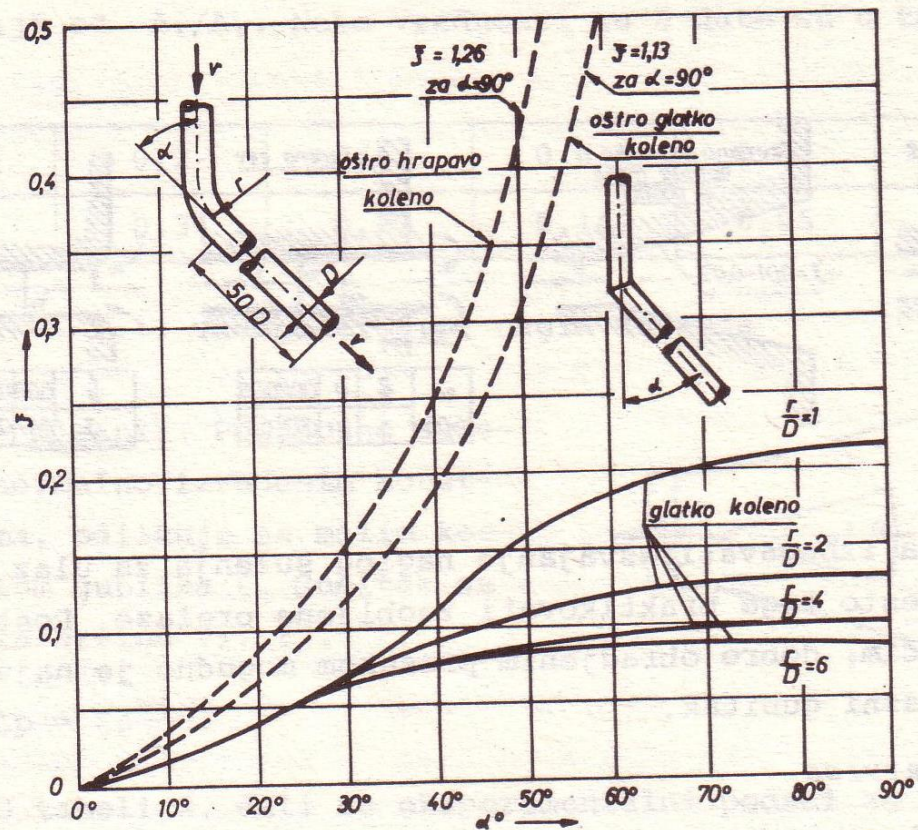
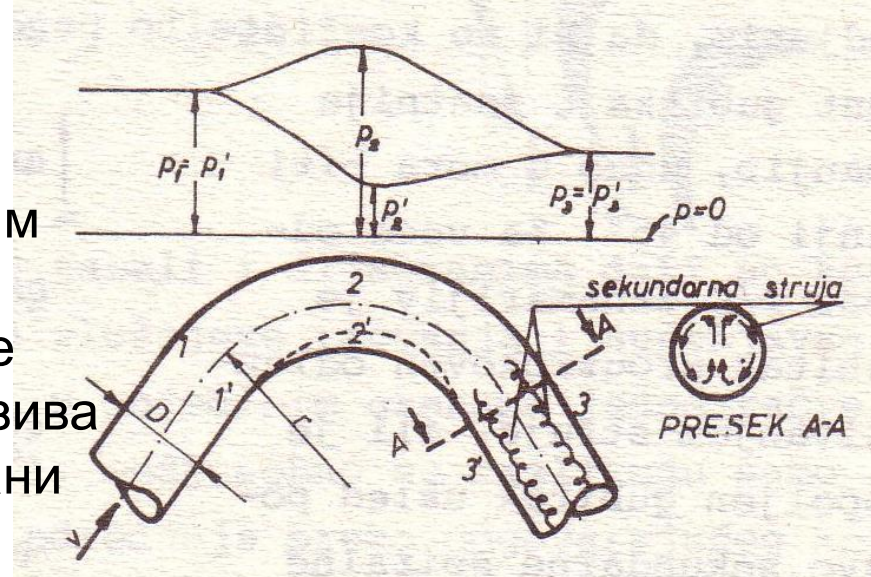
Губици у коленима већи су него у правим цевима исте дужине због повећане турбуленције која је последица промене смера струјања. Промена струјања изазива повећање притиска на спољашњој страни кривине и смањење на унутрашњој.

$$\zeta = \frac{\Delta p}{\rho v^2 / 2} \quad \text{зависи од } r/D, \text{ а не од Рејнолдсовог броја}$$

Колена угла мањег од 90° имају мањи коеф. губитака. Да би се он знатно смањио, потребно је да је угао кривине мањи од 45° .

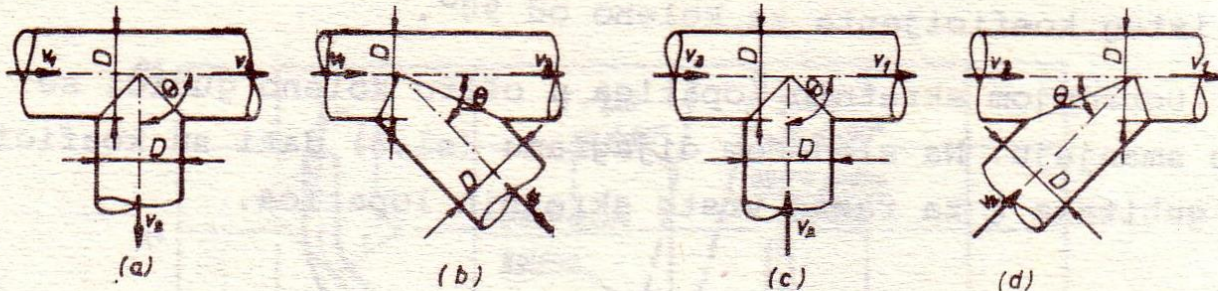
За веће односе r/D губитак услед одлепљивања струје је занемарљив, али се испољава секундарна струја.

Уградњом скретних лопатица у колено, губици се знатно смањују.

РАЧВЕ

- рачве и тројници

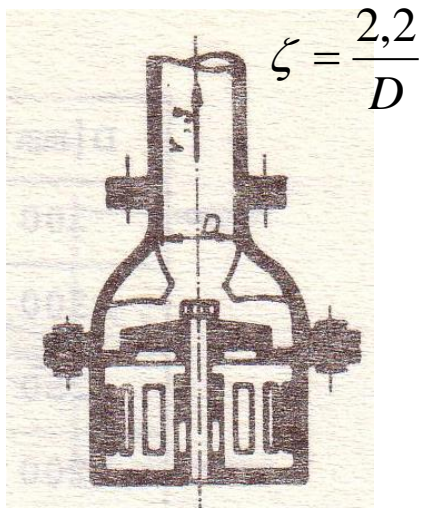

Притисак је једнак за све гране: уструјно, ниструјно и рачва (за тачку рачвања). Важи за све струјне мреже (водовод, гасовод, нафтовод).

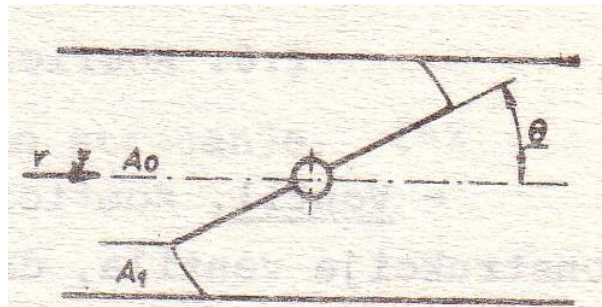
	v_2/v_1	0	0,2	0,4	0,6	0,8	1,0
Račvanje (a) $\theta = 90^\circ$	ξ_{1-2}	0,96	0,88	0,89	0,96	1,10	1,0
	ξ_{1-3}	0,05	-0,08	-0,04	0,07	0,21	0,35
Račvanje (b) $\theta = 45^\circ$	ξ_{1-2}	0,90	0,66	0,47	0,33	0,29	0,35
	ξ_{1-3}	0,04	-0,06	-0,04	0,07	0,20	0,33
Sučeljavanje (c) $\theta = 90^\circ$	ξ_{2-1}	-1,04	-0,40	0,20	0,47	0,73	0,92
	ξ_{3-1}	0,06	0,18	0,30	0,40	0,50	0,60
Sučeljavanje (d) $\theta = 45^\circ$	ξ_{2-1}	-0,90	-0,37	0	0,22	0,37	0,38
	ξ_{3-1}	0,05	0,17	0,18	0,05	-0,20	-0,57

ЦЕВНЕ АРМАТУРЕ

- усисна корпа

- затварач (лептир)

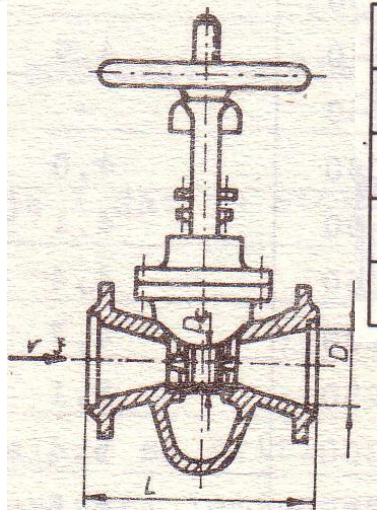
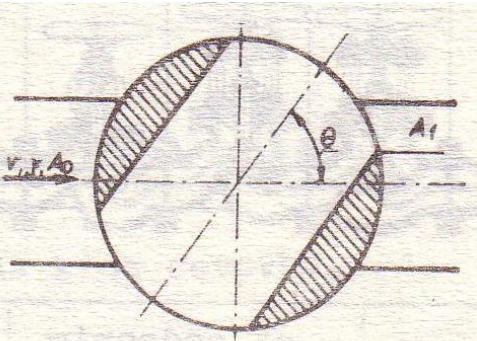

θ°	5	10	15	20	25	30	40	50	60	65	70	90
ξ	0,24	0,52	0,90	1,54	2,51	3,91	10,8	32,6	118	256	751	∞

са једносмерним вентилом

- славина

- засун

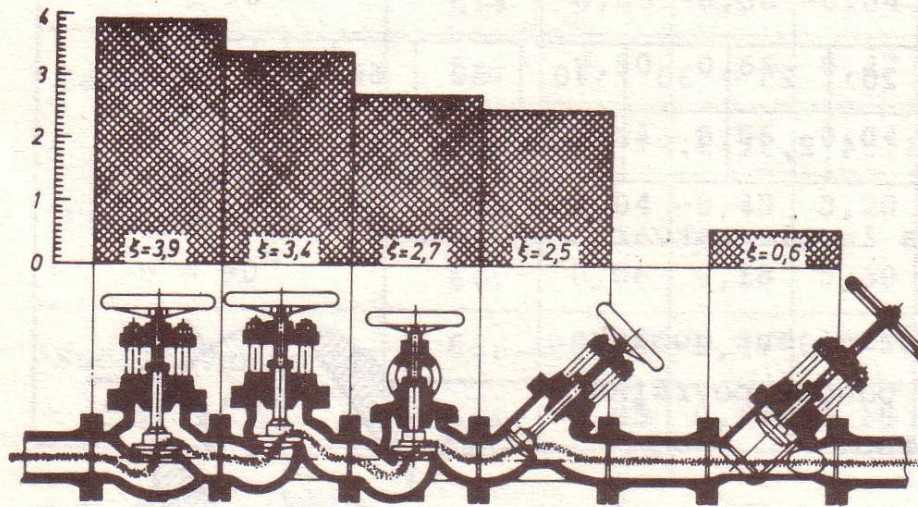

D [mm]	D_c/D	L/D	ξ
300	0,67	1,50	1,45
300	0,67	2,68	2,80
250	0,80	1,50	0,39
200	0,75	1,33	0,60

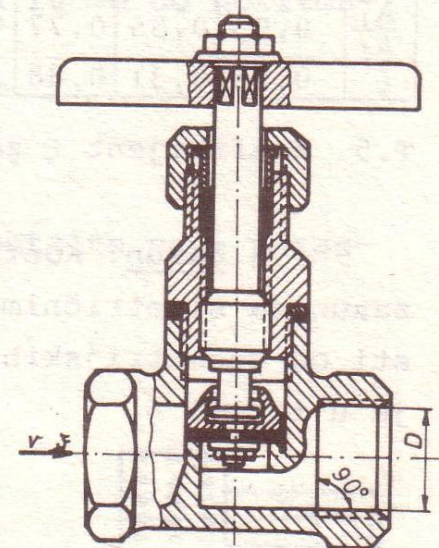
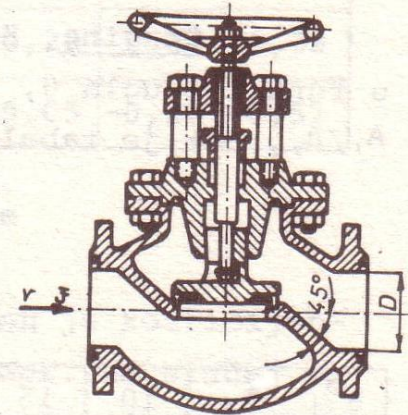
за симетричан засун

θ°	5	10	15	20	25	30	35	40	45	50	55	67
$\frac{A_1}{A_0}$	0,93	0,85	0,77	0,69	0,60	0,52	0,44	0,35	0,27	0,19	0,11	0
ξ	0,05	0,31	0,88	1,84	3,45	6,15	11,2	20,7	41,0	95,3	275	∞

- ВЕНТИЛИ

D [mm]	ξ sa podeonim zidom od 45°	ξ sa podeonim zidom od 90°
13	10,8	15,9
20	8,0	10,5
25	-	9,3
30	-	8,6
40	4,9	7,6
50	-	6,9
80	4,0	-
100	4,1	-
150	4,4	-
200	4,7	-
250	5,1	-
300	5,4	-
350	5,5	-

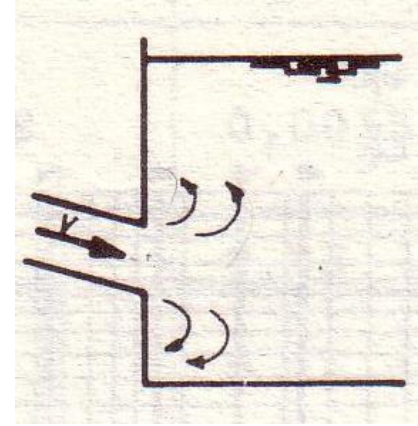

ИЗЛАЗНИ ГУБИТАК

При истицању флуида из цеви у резервоар, кинетичка енергија коју је флуид поседовао у цеви губи се у великим димензијама резервоара и остаје неискоришћена.

$$\Delta h = \zeta \frac{1}{2g} v^2$$

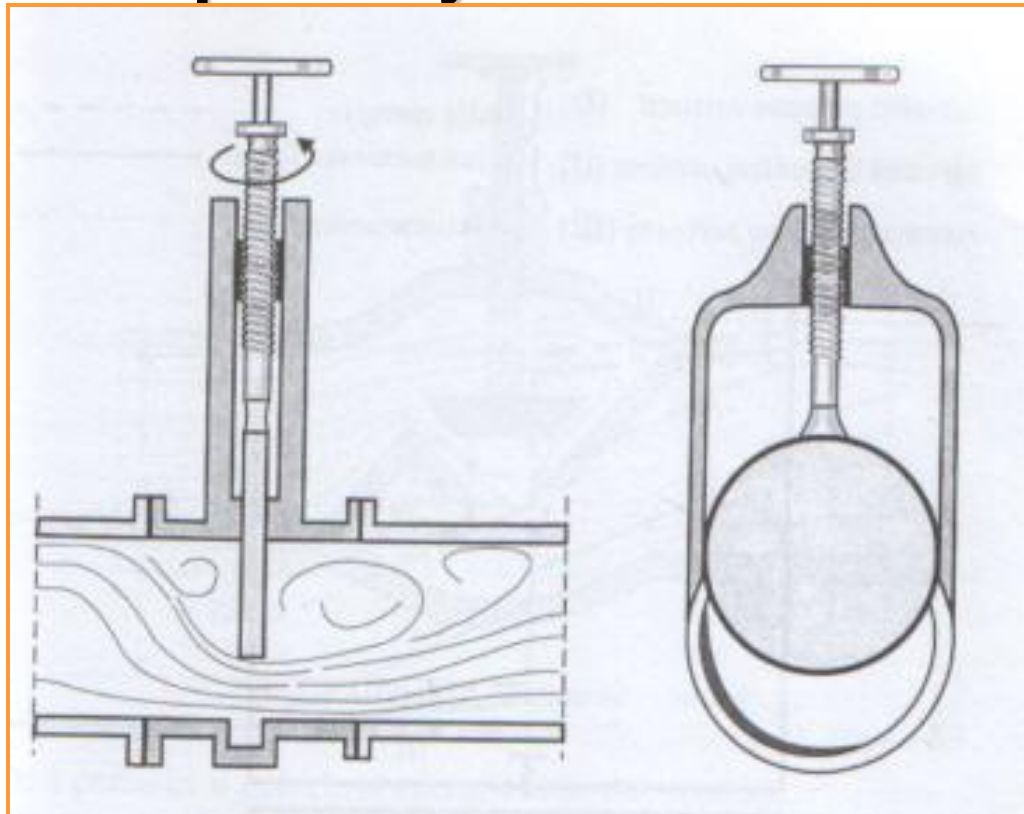
Коефицијент губитка је 1, јер се губи целокупна “брзинска висина” односно кинетичка енергија.

Zatvarači

- **Uloga zatvarača na cevnoj mreži je da osim u slučaju havarije, kada zatvaraju tok mogu i da regulišu proticaj u cevnoj mreži.**
- **Naime, delimičnim zatvaranjem povećavamo koeficijent lokalnog gubitka a sa tim i gubitak energije.**
- **Kao posledica, javlja se smanjenje proticaja u sistemu.**

- Jedan od mnogobrojnih zatvarača je tzv. “**tablasti zatvarač**”
- Slobodan otvor za proticanje određuje položaj zatvarača, on se podiže, odnosno spušta na onaj položaj kojim se ostvaruje zahtevani proticaj

- Na narednoj slici, sa (I) nacrtane su linije energije i piježometarska za potpuno otvoren zatvarač, pri čemu je izgubljena energija minimalno moguća, a proticaj maksimalno moguć za raspoloživu visinsku razliku H između nivoa u rezervoaru.
- Na istoj slici, sa (II) prikazane su linije energije i piježometarska za delimično otvoren zatvarač kojim se ostvaruje izgubljena energija baš onolika koliko zahteva proticaj koji se propušta.
- Na istoj slici tačkastom linijom prikazana je piježometarska linija za hidrostatičko stanje pri potpuno zatvorenom zatvaraču!

zatvarač potpuno otvoren (I)	} linija energije	-----	
zatvarač delimično otvoren (II)		} piježometarska linija	—————
zatvarač potpuno zatvoren (III)		} piježometarska linija	.....

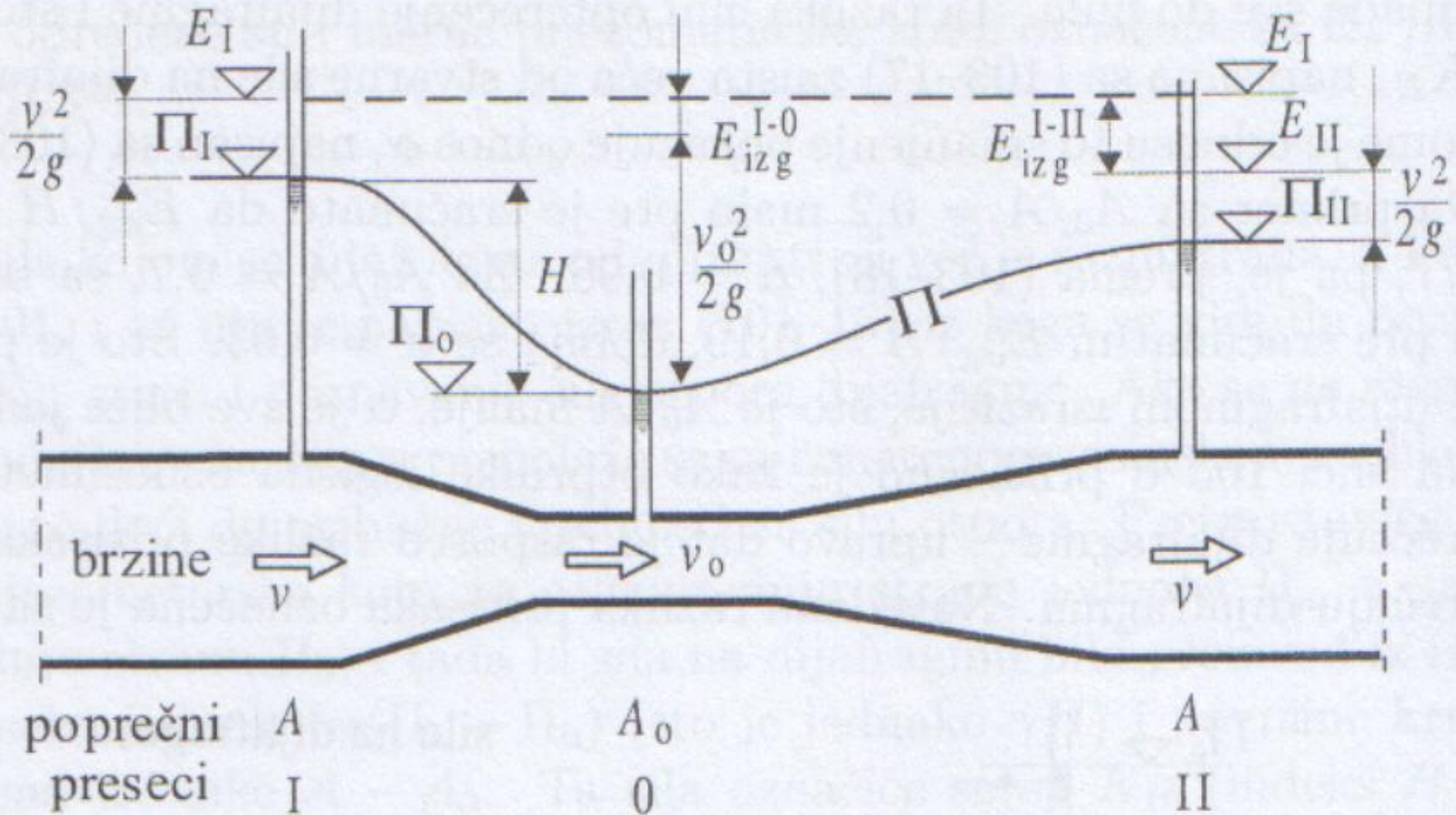

Regulisanje proticaja zatvaračem

- Prethodna razmatranja dozvoljavju da se izvedu sledeći zaključci:
  - a) Zatvarač je lokalni poremećaj sa promenljivim čvrstim granicama strujanja, pa to nameće i promenljivost koeficijenta lokalnog gubitka energije.
  - b) Za praktično rešenje zadatka merodavno je stanje potpune otvorenosti zatvarača, odgovarajući gubitak energije obezbeđuje maksimalno moguću propusnu moć
  - c) Treba obratiti pažnju na to da li pritvoreni zatvarač stvarajući velike lokalne brzine ne stvara nedozvoljene snižene pritiske

- Za određivanje proticaja može da posluži suženje u cevi-to je tzv.

Venturijev vodomer (VENTURI)

- Jednačina energije za presek ispred suženja (gde su površina i brzina A i v) i presek u suženju (gde su A_0 , v_0):

$$\Pi_1 + \frac{v^2}{2g} = \Pi_0 + \frac{v_0^2}{2g} + E_{izg}^{I-0}$$

$$E_{izg}^{I-0} = \psi \frac{v_0^2}{2g}$$

- Ovaj gubitak suštinski nije lokalni nego je uglavnom trenje i stoga nije uzet uobičajeni koeficijent lokalnog gubitka, nego je data druga oznaka.

Jednačina energije nakon zamene, svodi se na:

$$H = \frac{v_0^2}{2g} \left(1 - \frac{v^2}{v_0^2} + \psi \right) = \frac{v_0^2}{2g} \left(1 - \frac{A_0^2}{A^2} + \psi \right)$$

$$Q = \frac{C_v}{\sqrt{1 - \frac{A_0^2}{A^2}}} A_0 \sqrt{2gH}$$

Ako se mere proticaj Q i visinska razlika H , prethodna jednačina utvrđuje vrednost koeficijenta brzine C_v ($C_v=0.98$). Napominje se da kod Venturijevog vodomera nema skupljanja mlaza.